

ВАТАН
СОВЕТИМУ

АЛМАНАХ ТАТИ

МАХАЧКАЛА-1966

ВАТАН СОВЕТИМУ

АЛЬМАНАХ ТАТИ

ДАГЕСТАНСКОЕ КНИЖНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
МАХАЧКАЛА 1966

C (TAT)
C 56

СТИХИГЬО
В Е
МЭГІНИГЬО

ХУШБЭХДЕ ВАТАН МЕ

Хушбэхде, Ватан ме, туь мозол имуни.
Туь деде, имушки ферзэндгьой эн туьним.
Э тегьер палутдор, сэхд муьхкем поисдейм.
Э тегьер раггьой ю, Ватане гьэл гуьрдейм.

Лигьобе веноре, терсире эз расди,
Дуьшменгьо хунденуьт: э иму нисд дусди.
Зугуьнгьо бешгэют, невс инсон екини.
Хэлггьойму бирорут, улкейму эркини.

Шориму эз туьни, Урснет Совети!
Э тегьер е кифлет сад жире милети.
Эз Карпат те Камчат зеруьмгеш ме гьэнет,
Нипуьрсуьт туь кини, мидуьт эшгь ве муьгьбет.

Э е дигь Догьисту, эз деде биремгеш,
Чен е дугь эй дерьёгь, э улке гьисдуьмгеш,
Чуьтам Глов рихдеге эз чешмей эн билогь,
Эрк сохде эз Ватан, хунденуьм, ферзэнд догь.

Хушбэхде, Ватан ме, туь мозол имуни.
Туь деде, имушки ферзэндгьой эн туьним.
Э тегьер палутдор, сэхд муьхкем поисдейм.
Э тегьер раггьой ю, Ватане гьэл гуьрдейм.

О, догьгьой садсали,
Ишмуре сабуьри.
Дирейтгеш девргьоре,
Зэхм, ярай хэлггьоре,
Дит винуьм е хэбер,
Нисдитге лол эгер?

О, догьгьо, месд бирейт,
Хун, эрэгь гьенжирейт.
Бешгээн нихундит,

Е тегьер мохурдит:
Рэгиет — бэхдсуьзе,
Муьлкедор — рэхьмсуьзе.

О, догьгьо, шогьируьм,
Меш шогьид эн девруьм.
Энжэгь лол нибошум,
Сэхд уёгь мибошум:
Эй хэлггьо — гьэлхэндчи,
Эй девргьо — хэберчи.

ТЭГРИФЛУБЕ ЖОФО

Эри учительница
Е. К. Баязитова.

Сиздегь ферзенд бугьо деде,
Гуфдиренуьт мозолменди.
Сиздегь гьозор дерд ве гъэме
Довом дуьгьош гьинорменди.

Эз дес ферзенд кими деде,
Текиш гьисдге, бире визор.
Уре хунде эри хуьшде
Болей гуьмуьр ве ченд гьозор.

Оммо туьре, Евгения,
Ченд сад деде жофо гьисди.
Доренигьо туь тербие,
У муьзде гьич гьимет нисди.

Бирей тегьер суьгъде дедей
Эй гьер гIэил — суьмуьргь догъгьо.
Гъэнет дорей, рэхь бурмундей,
Э тики гIилм веравт угьо.

Туь надуьшменд ве гIэйбкеши,
Деш гъэдерсуьз хьэменди.
У хосиет жофокеши,
Хьэрекетсох параменди.

Э н шоре мигIид жофо,
Хьуьрмет туьре звере гуьрде,
Э туь гуьнжо гешдеим гофгьо:
«Туьни эйму игид — деде».

Э тегьер паранде, мипаруьм э асму.
Зу расуьм э метлеб, миhoюм гье руз бу.

И келе дуьньгье хосденуьм сейл зере,
Е ченд бо черх хурде гьер тараф энуре.

Мегуит войгесуьз гьисд эй ме и мирод.
Келегед ме нисдуьм, бурмуьнум э хэлгь од.

Учмише гъуш нисдуьм, эз луле дур бошум.
Эз хори Ватан ме гьич жуьро нибошум.

Шогьире войгеи, уре гьисд муьгьбет ю.
Нигьилуь гьич бире локолуь гьирьбет ю.

Гъэнетгьо эри ме эшгьлуье мэгIинини.
Шолуми ве дусди мэгIэной энунни.

Угьоре миберуьм бэхш эри эл гуьлом,
Небу де э дуьньгье не зуьгIбе не гром.

СУЬГЬБЕТ Э ДУЬЛЕВОЗ

Гьич э гуьлом пир мибу ми
Зурбое дуьл эн нисоний
Николай Рыленков.

Дуьле, тегьер пуре пейле, вегуьрдем.
Шороб нисди, унжо дерд-гъэм декуьрдем.

О, мегуит дуьл шогьир нисд довомлуь.
Уре хуно екиш нибу сабуьрлуь.

О, мегуит дуыл эн шогьир чуклеи.
У дуыл хэлгѳи, оммо дуыл хэлгѳ келеи.

О, мегуит дуыл шогьир гьисд буше гьоб.
Чен дерьѳегьѳо кура сохди у жугьоб.

О, мегуит дуыл эн шогьир нисд муьхкем.
Гьэлей Дербент уре хуно гьисд бегем?

О, мегуит дуыл эн шогьир сурдори.
Эри хэлгѳ ме гьер вѳхд у дуыл ошгори.

О, мегуит дуыл эн шогьир сурули.
Эри дусд нѳгI, эри дутьшме зобуни.

О, мегуит шогьире нисд гьич войге.
У хьэшой! Гуит усуѳз ки гьисдге?

О, мегуит шогьир бире кумегсуѳз.
Не зигьисдет шогьиргьѳой девр гьич хэлгьсуѳз.

Чешмей гьувот ве эшгѳ шогьир гьисди хэлгѳ.
Э уревоз суьгьбет сохде дуыл энжѳгѳ.

О, мегуит шогьир тѳхьно нуьвуйсде.
Э у гофиш дуыл эн шогьир хѳндуьсде.

Шев те себѳхь, хове сохде угьѳо вир,
Э дуьлевоз бире суьгьбет эн шогьир.

Чуь бѳхдевер, гуьлчимени гьер тараф!
Хэлгѳ Ватан ме — вокурдегор — гьисд сараф.

Темѳхь мени зигьуйм сад сал, зиѳдетеш.
Бигьил хѳйрлуб бу эри хэлгѳ жофѳой меш.

Белкем гьисдгеш жофѳой шогьир чен имогь,
Эз имогьгьѳо бегьем бирет дерьѳѳ, догь.

Э и гьуйлом мнѳ хогьим ободи,
Не винуь хэлгѳ хѳребей ве беди.

Дур небошут соймишигьѳо эз еки.
Винуьт гьемме хубе рузгьѳо ве ники.

Дуьл эн дусди бигьил бугу нишоне.
Шогьир дуьлшор дире хосде инсоне.

Гирошдет салгьо, гирошди г'уьмуьр,
Доргьоре хуно, биреним туьр-туьр.

Хосден бугеш муьхькеме дестек,
Журон имуш э г'уьлом нисд тек.

Огьилиш бире, омогеш пире,
Эриму муьгьбет едигор бири.

О, муьгьбет дусди, не бирейм гьисмет.
Эриму офдейм журое кифлет.

Пушоте бирим эеки сэхд бенд,
Имугьой бири дуьлхоши ферзенд.

Ширини дусди, ширини муьгьбет...
Ширини диеш г'эзизе ферзенд.

Бовор сох туь, ёр, гешденуьм вэхд-вэхд,
Хосденуьм дире, михьтожуьм ме сэхд.

Чуьтам ме сохум яраре тозе,
Хуьшдере иму гене дим жозе?

Сохденуьм хэёл, дуьндуьрмиш сохум,
Песг те кей э дерд тэхьной сухум?

О, хуби сухде э г'этош дусди!
Жейлеи диеш зобуте гьисди.

Э СЕР ГЬОВРЕЯ ШОГЬИР

Ю. С.

Э инжо гьисдигеш эхири рэхь инсон,
Нихою оморе, бисдогеш ю серсон.

Э инжо биёвтгьо себесбуьз гьич нибу.
Эй хубе инсонгьо биреним сэхд пешму.

Э инжо аслангьо нис мунде чен е гьуш.
Хуьршлуье игидгьош биренуьт селт хомуш.

— Э инжо, ой шогьир, туь вихдей мемизуьл.
Оморе э инжо чуьтам туь сохдей дуьл?

— Э инжо оморе несохдем ме темэхь.
Суьфдеи ме нисдуьм, песиниш — э и рэхь.

Э инжо биёвтгьо гьушиге, гьуш мунде.
Нум аслан муьрдекиш э сер ю вомунде.

Э инжо инсонгьо оморе дес тигьи.
Инжиге темэхьсуьз гьисдигьо дуьньёгьи.

Э инжо оморем, дес шушде эз мирод.
Эзи рэхь нидануът поюнде дусд, эвлод.

Э инжо оморем э дуыл ме гоф дошде,
Вонсдгеш э хэлгь дуым, нидануым вогошде.

Э инжо оморем сохдемгеш ме тэгИди,
ГПээизе хэлгь иму рэхь соху, бу жэхьди.

Э инжо лол бире, де дуыл ме нихуну.
Нуувуьсде дестонгьо едигор мимуну.

Э инжо вегуьрдем гьемишелуьг жиге,
Э гIэрей зиндегьош поисдем э жерге.

ЭЗ ГЪЭРГЪЭ БУЬЛБУЬЛ НИБУ

Э луьгей дор пире буьлбуьл
Михунд мэГни, хэсде эз дуьл.
Э дориге вебу гъэргъэ,
Бугеш жовон, мизе шэгъгъэ.
Михунд мэГни, мизе гъэр-гъэр-р-р...
Буьлдуьре у мидо сэхд гъэгър.
Гье и туьтем гьисмет бире,
Бейгъуш гуфди, тоб не доре:
— Текебури месох, гъэргъэ.
Сес эз сесгьо гьисдуьт бешгъэ.
Туь гьисдигеш жовон-жонлуь,
Эз туь гьич вэхд нибу буьлбуьл.

ОВЧИ НЕ БИСДОНЧИ

Э гъирогъ эн бисду, э чордогъ
Нуьшдебу е ченд мерд, меш гъуногъ.
Еки бу рэхьгирор, юш гIэтлуь,
Екиге бу овчи — туьфенглуь.
Бисдончи, не сохде гьич гьимиш,
Миовурд э пушо гьер емиш.
Эз герми бугъунти бугеш руз,
Дуьл серин мибисдо эз гъэрпуз.
Е рач буй миомо эз хэмзе,
Мигуи эз шелбет бу мезе.
Эзини жигегьо гьисд гIэдот,
Эй сохде ширине ихдилот.
Э межлуьс дериге е овчи,
Герек нисд э унжо нуботчи.
Екиреш гоф сохде нигьилуь,
Дургуниш омборте менжинуь.
— Сивпенж сал ме гешдем э чулгьо, —
(Оммо ю мибисдо чуьлигьо.) —
Э и вэхд ме дирем ченд хъэйву:
Эз аслан расире те мейму.
Вишегьой эн Муьшкуьр нен Самур

Ижире хъйвугъо гьисдуът пур.
Егиле диренуым пеленги,
Э меш ки е тэхьно туьфенги.
Те гъэлез гуьрдени эй зере,
Э сер ме гьов кенде оmore.
Меш уре э гьечу гуьрденуым,
Пусд юре гьеебо кенденуым.
Гьм... У чуйни? Е руз ме, сер шеви,
Жигеш ки мергине вишеи.
Диренуым, э тегьер эн гомиш,
Вишере венгесде э шивиш,
Эдее оmore е ою,
Э фис юш инсонгьо нипою.
Мугум ме имугьой туь, фелег,
Э инжо эри ме бош кумег.
Ченд гиле ме уре венгесде,
Сохденуым э гьечи сэхд хэсде,
Шуьл бисдо, э тегьер хэрегуш,
Веноре омурдум э сер душ.
Гуьргьоре, зеремгьо, нисд хьисоб...

Бисдончи э инжо недо тоб.
Угьойге тигьэтлуь гуш мено,
Эришу гIэжоиб миомо.
Бисдончи диренге гьечини,
Бегьем дургуни венжири,
Юш мугу:
— Бовор сох, жон овчи,
Ченд сали ме гьисдуым бисдончи,
Недирем гьэрпузе бу келе,
Омбор нэгI, пенжогь пуд кемтеле.
Туь мунош, ме тэхьно гуж зере,
Венорум э машин сесере.

Овчи мунд лэгIэй ю вокурде.
Мугу ю: «Бобо вой, чуй хунде?!»
Бисдончи эз овчи:
— Э геде,
Тараре туь э ме фурухде?

Э ТУР КЕС

Э кергелуй эн колхоз,
Туьлки бире даданмиш,
Керг-вечере эз бугъоз

Гуьрде, мисохд у бугъмиш,
Песде миберд э луле,
Пэхъни бугъо э куле.

Е шев э товуши менг,
Туьлки рафд гене эй керг,
Туьфенг э дес гуьрде,
Сое вини э далде.
Гьетте дире соере,
Песо зе у хуьшдере.
Вогошде руе куле,
Офдо э фикир-чоре.
Гьееки э пушою
Ведиromo е ою.
Сэхд ловгьоре лисире,
Сер гуьрд эри пуьрсире:
— Шев туь эхэйр бу, холе!
Гьечи эз же оmore
Тэхьноле э пэхъники? —
Пуьрси ою эз туьлки.
— Э ов бируьм, жон бирор...,
Э и фермай эн колхоз.
Нисди екиш бердегор,
Пур-пурини керг ве гъоз, —
Гуфди туьлки дургуни,
Тэгриф доре фермаре. —

Керггьоре эз гурунди
Гьич оворде нис бире.
Унжо бирем сурои,
Оmoreм эри хисире.

Ою, бугъо э гьирогъ,
Мэхьтел мунде, бисдо гьогъ.
Екем эз пар буй кешн,
Екем осгъу велиси.
Лезет офдо э лэг!э,
Эз дуьлиш ох вокоши.
Доре лап келе шов!о,
Жигей юре хуб пуьрси.

— Очугъ гуом э ишму, —
Гуфди туьлки эз ою. —
Эришму е хуруз
Нисд хурег эй согъ руз.
Эз лов ю рихде гьилиз,
Гуфди ою эз туьлки:
— Туь эз инжо мевэхиз,
Дегъ миёрум гьееки.

Рафд ою шори-шори,
Луьгегьоре хуьрд сохде,
Пое зере э хори,
Чуме э менг додошде.
Эз више гиросд ою,
Омо э фермай колхоз.

Е сег равусд э сер ю,
Екге глэнж гуьрд эз бугъоз.
Хэбер бире э сес сег,
Гъэреулчи шенд туфенг.
Ою, ноле кешире,
Э хори дураз бире.
Оюре темиз сохде,
Гушдеш берденуьт эй хурде.
Биренге гьемме сокит,
Туьлки омо эй мент.
У э жигей гирисде,
Сер гуьрд эри хэндуьсде.

Мэглэноу гьисд гьечи:
Темэхь нисди хубе чи.

НИС ВОИСДЕ МЕРЕ ДИЕ

Нис воисде мере дие,
Товуше руз думонлуь бу.
Дедегоре гъэмлуь дире
Ве э гуьлом жевгъ офдону.

Нис воисде мере дие,
ГӀзиллегоь езугъ бошут,
Гуьрде вэгӀдо нум бебере,
Хьэсрот бире, ох вокошут.

Нис воисде мере дие,
Хори, асму гӀэтош гуьруь.
Муьгъбетлуьгоь журо бире,
Бошут угоь дердлуь, гъэмлуь.

Нис воисде мере дие,
Жовонгъойму фурмуш сохут:
Энжэгъ дусди, еклуьгире
Беде дуьшмеш хуьрд нисохут.

АСТАРЕЙ МЕ

Э ёр мени, э гӀэили,
Келетегъо мигуфдируьт:
Э ю хумне, э одоми,
Астарегъой асму веруьт.

Оммо мохурд шев-руз э ме
Е астаре э руй хори,
Товуш мидо, тегьер чуьшме.
Эри гьемме у мозоли.

Э у гофгоь сохде бовор,
Астарепок бире шевгоь,
Мигешдуьм ме уре омбор,
Астарей ме.., нисд э гъово.

Э жеш мере гьисмет бердге,
Э коми куьнж эн вилоет,
Астарей ме эз Кремля
Мидуь мере эшгъ ве муьгъбет.

ГӀЭТЛУЬЯ ДЕВР ИМУ

Эри Лида Шумякина.

Э догъгойму небу гӀэдот,
Зенгоь эз мерд бошут жоборд,
Вожей гӀэсбе, тегьер гӀэтлуь,
Э дес хуьшде зенгоь гуьруь.

ГӀэсб пулати ве гъуш гъово,
Э дес зенгоь деруьт угоь.

Мисохдут гӀэйб ве биёбур:
«Зен эз мейду биё бу дур».
ГӀэруьс беднум мегошд, хэгьер,
Э кул гӀэсб нэгӀ, а кул эн хэр.

Эдей жесде, эдей жесде,
Тегьер эн гъуш зу парусде,
Пуре машин, гуйге пари,
Эдей берде юк э дури.

Имуьгойле диренуьм ме,
Зенгоь азад бирет гьемме.

Надуьшменде дес эн Лида,
Руль машине муьхкем гуьрде,
Коммунизма эй вокурде,
Гьер жире юк эдей берде.

КЕЛЕ РЭХЬ

Одомире эз гээд више
Э келе рэхь жилгээ берде.
Рэхьсуыз бугьо тэхьно гьуше
Э келе рэхь сур у берде.

Белкем жилгээ гьисд пичире
Ве эри туь у четини?

Нидуьт гуьлеш хьозур чире.
Гуьлтуьреш туь миё чини.

Келе рэхь гьисд зиндегуни
Ве биёвгьой инсоньети.
Гилм хундеи овурдени
Э ишуьгээ руз хушбэхди.

ШОРИ ОДОМ

Сэхд бедхьол бу зен эн Одом,
Бердуьт уре зу э роддом.
Одом сер гуьрд хьозурире,
Куке мило сохденре.

Шори юре небу гээдер,
Килэхь Одом верафд звер.
Тозе кифлет, тозе кукле.
Гьэрол нигуьрд у э хуне.

Келе десдей гуьл восдоре,
Такси э зир у доноре,
Зури омо раси Одом
Э ён гьопуй эни роддом.

Хэгьергили эн зен Одом,
Духдер гьунши бу э роддом,

Вохурде, сохд пушогирн:
— Мере туь ди бошорен.

— Зу бош ебо гу эри ме
Духдер бири, ненге кукле?
— Тефиглэти инжо чуьни?
Бебе доро, духдер бири.

Офдо гуьлгьо эз дес эн,
Бисдо Одом келе пешму,
Гоф не офд ю чуь гуьге:
— Миёри туь чуьш гьисдиге!..

Екем рафде, вогошд гене.
«Тэхьно нирам ме э хуне,
Миберуьм зен не духдере,
Гьеле мибу кук имуре».

ЗИМИСДУ НЕ ВАСАЛ

Зимисду, сэхд гьэгьр вечире,
Бесдебу рэхь эн васале.
Тегьер бурме тик пичире,
Вэхуьшдебу кулок-зуьгИбе.

Хьуьрш зимисду кем-кем поисд,
ЗуьгИбей кулок хомуш бисдо.

Хьэл бисдо верф, хиникиш нисд.
Асму очугь, вокурд офдо.

Эжигей верф гуьлгьой доргьо
Сипре ранге гьобул сохдут.
Беде дуьлгьо бирегоргьо
Э зимисду ухшешинуьт.

ВАСАЛ Э ДОГЬГЬО

Тегьер гуьзел гуьзелгьо,
Геймиш тегьер гГэруьсгьо,
Сес юш тегьер дурнагьо, —
Гьечи васал оmore,
Догьлуьгьоре эшгь доре.

Эз гьер тараф эн догьгьо
Пур рихденуьт чойлегьо,
Рачуьт сес шэх-шэхгьо, —

Гьечи васал оmore,
Догьлуьгьоре эшгь доре.

Жовонгьойму рач гьуше
Эдет хунде, вежесде,
Гуьлгьош э дес ченд десде, —
Ини васал оmore,
Догьлуьгьоре эшгь дори.

БИРЕНУЪТ БЕБЕГЪОШ

1.

Вэхд довго бу, гъязгын эн женг.
Шев торик бу, невебу менг.
Миомо сес ноле ве виз,
Гъэтош эн туп микеш риз.
Гуърдет э бенд чор эйлонме,
Имуре берд есир дуьшме.
Зэхм эн яра мидо сэхд дорд,
Дуьшмен сурул, тегьер жоллод,
Сохдембу гуж э есиргьо,
Десдей «эс-эс» эн немцигьо.
Кумег бире дуь зеки,
Е ченд милет: урус, лезги...
Меш ки бируым тэхьно е тат,
Бироргьой ме бируйт ченд сад.
Бисдорим гуьрд десе-десе,

Вирихденим иму песде.
Ченд улкегьой Европаре
Гешдейм иму, чуьн оворе.
Гогъ э Франц, гогъ э Дани
Сохдейм иму партизани.
Мибердим женг желд-боребор,
Бирим эйшу тегьер бирор.
Эй гьемме бу дуьшме еки:
Фашист-хунхур, жинс эн сеги.
Оммо э дуьл Ватан дебу,
Бирим омбор хъэсрет энур.
Верасд довго. Асму вокурд.
Ферзендгьоре Ватан вохурд.
Динже жофо ве ободи
Эри иму сэхд мироди.

2.

Шохьонгум бу. Куфдут дере.
Вокурденуым дер хунере,
Э домой дер е пире мерд
Сергъуз, гложиз, сэхьиб сад дерд,
Чуькле шелей туморей
Э дес эни езугъ дери,
Фамилере ве нум мере
Чуьтам гьисди гуфди э ме.
Мэхьтел мундум: ки миё бу?
Гьечи мере хуб шиноху?!
Теклиф сохдум ме э хуне,
Сифет мерд до бегьем гуне.
Э фикир ме гешд ченд хэёл,
Дуьл инсони гоф сохде лол:
...«Си сал пушо дедейму муьрд,
Бейму зен тозе вегуьрд.
Ме увэхди бируым гьеле
Пенж-шеш сале, лап чуьклеле.
Зенбейму, тегьер уге,
Мере ниxосд эйчуь буге
Микуфд, микуьшд, мивоно гуж.
Беймуш бу бегьеме пуч.
Михурд, мигешд лап гъэдерсуьз,
Нимунд е руз гьич ичкусуьз.
Гъэгьр энуре эз ме миxосд,

Э пахьники у чуьш мисохд.
И гужгьоре тоб недоре,
Гуфдиренуым эри бебе.
Хотур эн зен эй немунде,
Бешеш эз гьул мере гуьрде,
Сургум сохде селт эз хуне
Берде до э етимхоне.
Суьфде шэхъ зе дуьл ме унжо.
Бегем бебе небу бижо?
Мегьгьо, салгьо мигирошдгеш,
Ниоморут гьич е гилеш.
Чуьтам есир э гъэриби,
Хъэсрот Ватан сэхд бирени.
Гьечу хъэсрот бебе бирем,
Руй энуре гьич недирем.
Белелуе етим бирем,
Е руз бегьем ме недирем.
Етимхоне, етимхоне...
Инжо бири эй ме хуне,
Инжо офдем бебе-деле,
Ватан бири эйме гьемме.
Бегем э ме лоигьини
Э у сохум ме хогьини?
Биремгеш ме эз Ватан дур,
Дошдем номус ве гьем обур».

3

...И фикиргьо э дуьл дери,
И мердиш чум сэхд донори.
Дуь одоми гъэргъэ хуно,
Дерим иму э е хуне.
Нуьшунденуым ме и мерде,

Пуьрсиренуым хьол ве дерде.
Гофе сер гуьрд гъэйб кешире,
Охиш эз дуьл вокошире.
У гоф мисохд, чуьн тэхсиркор,
Гьер гоф мисохд э ме сэхд кор.

Бирден поисд, пезде гуфди:
«Туй, балай ме, мере гоф ди,
Эз гофгой ме бейкеф нисдге,
Ве мере ёд нихуниге?
Э сурогъ туь омбор гешдем,
Газетгьоре хуб фегъм сохдем.
Эз товун туь эхир хундум,
Эз гьинор туь шори сохдум.
Имугьойле офдем туьре,
Воисд пиш сох туь бебере.
Э пушой туь миофдонум,
Туь вегуьрдей эз ме ондум.
Менуьм, менуьм сэхд тэхсирлуь,
Менуьм бебе изму гэмлуь.
Тек-тэхьююм пушой муьрде,
Кес нисд митош эй вегуьрде».
Езугъ омо мере омбор.
Фикиргьой ме бисдо чен бор.

Эз гьул бебе гьони гуьрдуйм,
Э пой уре вэхизундум.
Бугеш мере келе сабуьр,
Суьфдеибо ме э гьуьмуьр,
Гуьфдируьм гоф шох э сифет:
— Чуьтам хунде мере ферзенд?
Мере дошди Ватан Совет,
Ме гьисдуьм кук келе кифлет.
Туь бебен, энжэгъ бебе...
Туь венорей э ме лербе.
У лербе нисд эн вэхд довго
Ве диремгьо четнигьо.
У лербере, бебе, э дуьл
Туь венорей эй согъ гьуьмуьр.
Имугьойле э пире вэхд,
Ме герекуьм бебере сэхд.
Нэг!.. Нисохум туьре езугъ.
Бебе! Гуит э кук буйругъ!

ЭРИ ЖОФО

(Баллада)

Нэгі,
не бирет и десгьо
эри хисире яратмиш,
Сад пудегьоре,
чуьн кулокгьо,
жумунде и пенже.

Желдуьт,
жобордуьт,
эз жофо гьич нибошут чуьруьтмиш.
Шор биренге дуьл,
ранггьой сифет низенуьт суьпенжи.

Бигьил буетмиш бошут
э гъэриш г'овгьо нен гиловгьо,
Э г'этошлуье коргьо
гъул-базуй ме
те куьшдибенд.

Догъгьо,
дохьоргьош,
сайловгьош,
дешгъунгьош, —

Екиш нидануь бесде
жофой мере
э бухову — бенд.

Эвели муьгьбет ме
гьисди жофо,
песе шори.

Зуьм-зуьме астарей ме,
лап ширине хэьлгьой ме,
Нисди жун ме динж,
хов ме зуьг'беи,
хосдей ме омери...

Ме хунденуьм
туьре, жофо,
туь гьисди номус ме,
туьсуьз зигьисде нидануьм.

Жофо, туь хурег мени,
 мере туь воисде,
Муьгьбет, муьгьбет,
 кумег бош,
 нум жофо верав гьуьндуьр.

Васал, васал,
 зу биё
 хуну эй жофо
 шейде буьлдуьр.

Эдем хьэрой дешенде,
 хьэрой,
 э тебэгьэгьой асму.

Верасит мере,
 нум ме жофои,
 жофо, эй ишму
Гьурбунуьм ме,
 менуьм очоргьой тозе зиндегуни.

Менуьм жуьргIэт ме!
 Дуьшмен менуьт
 Iожизи, дургуни!

Менуьм гьелгьэй эн хори
 э дес ме де ихдиёри,
Тож ишмунуьм,
 Ватане эз девр
 э девр бердегор.

Гуйге веди нисдуьм,
 оммо овурденуьм
 бэхдевери,
Гьирьетсуьзи
 ки бегьер мере
 гьовой хурдегор.

Эз зуьгIбей шаргьош
 менуьм
 туьре
 гировундегор,

Е раче шориле
 месуьз
 нибу туьре дорегор.
Жофосуьз офигьо гьисмет,
 енебуге муьгьбет,
Дануьсденуьм,
 у Iуьмуьр пур мибу
 дерди-гьэм гьелбет.

Гу,
 месуьз
 мибуге е битмишилеш
 э руй хори?
Де гьечуниге несохит
 эй тенге руз
 е чоре.

МэгЭносуьзи
 ве могъбулини
 месуьз
 дирегор шори.
Дусдуьм, глов-гэтошуьм
 эри гьэдуьрдане бичоре.

Ме глове
 э догъгьо поюнде,
 бэхширем э гуьл,
Журкум астарере векенде
 дегесундем э дуьл.
Дуьл товуш доре
 офд муьгьбет
 ве гьул-гьэнет.

Зигьо жофо!
 Зигьо дусди!
 Оммо хок э сер женнет!
Эвели муьгьбет ме
 гьисди жофо,
 песе динжи,
 песе шори.

Гьечуниге,
 зигьо жофо,
 зигьо жофо
 э руй хори!

МЕ МИВОГОРДУМ

Г'Эзизе дохьоргъо, ейлогъгъо,
Эз гузет сохден вомундейт.
Э булут пэхьнинуьт гъугъ догъгъо,
Э келе фикиргъо домундейт.

Сес гужлукъ рихде г'ов нуькере
Э гуш ме гье дери, гьисдгеш дур.
Дерьёгъиш поисди, лос бире.
Мигуи у дошди сэхд сабур

Э куьгъне хунелей эн бебе
Сибдоргъо савзе ранг вокурдет.
Тэхьноле зигъисде дедей ме,
Де уре гъувотгъо немундет.

Хьэсроти эн ишму ме бирем,
Вэхд омбор гирошди, не дирем.
Э у руз бесдем ме сэхд имид,
Мидиров э хуней туь миг'инд.

Бэхшлемиш мисохи туь гене,
Гьисдуьмгеш, жон деде, кук догъи
Гъэрдхундум Эльбрус ве Доне,
Э инжош гьер тараф синбогъи.

Поисдем. Вогошде гил нисди,
Ковре чум эри ме ширини.
Темизе дуьл энэ сэхд бесди,
Муйгъой сер казачка суьрхини.

Гъисмет ме у бире, ме хосдуьм.
Эеки мизигъим те муьрде.
Э инжо гьисдуьмгеш кук туьнуьм.
Ковре чум г'эруьс туь гьисд деде.

Шегьер Новочеркасск.

У РУЗГЪО ФУРМУШ НИБУ

Ченд сад салгьош мигирорут,
Гене фурмуш гьич нибошут
У лагергьой эн фашисти,
Эже э туз леш чарусди.

Гуйге гьисдуът беде ховгьо:
Рузиш буге, тор бу гьово,
Огол зегьо э гестапо,
Бирден э дуъл дерзе офдо.
Чуь мипуърсуът, сохдгеш силис:
«Туь жугьури!.. Туь коммунист!..»
Буйругь мидо, гьэмчил зере:
«Сохит дуллу э гьэноре!»
Эз ме раси буз эн чекме,
Офдорум ме, зере сатме.
«Вэхиз гьери!» — вэхуьшденуьм,
Гене зере, офдоренуьм.
Гьэмчил бирэхьм гене раси,
Сер-сифет ме лап вемаси.
Сер гиж бире, тов чум ме рафд,
Гуйге э дуъл нешдер дарафд.
Гуьрдет хуьжет дуь ефрейтор,
Сэхд кефлуьнуът, нисдуът ишор.
Гуйге зйшу и возини,
Жун эн имуш когьозини,
Чуьп вешендет, ки зенуьге
Ве е гунле вес гьисдиге.
Гьэмчил э дес, еки омо.
«Гьери вэхиз, пушо офдо!»
Ченд луьнг бердуът е хьовире,
Бирден лов сохд у десгьоре,
Дешенд хьэрой э пелесе:
«Нэглет гердо э фашизма!
Зигьо Масков коммунист!
Ферзенд юре гьич лерз нисди!»
Вэхьшгьо шендуът зурн туфен,
Офдо бирор, тегьер эн сенгт.
«Зу вегирит ире берит,
Э куелугь депучунит!»
ЛэгIэй езугь вокурле бу,

Э у гьеле нефес дебу.
Дуьл эдембу минет сохде,
«Медепучун, тэгиди сохде...»
Сергъуз, ёслуь гьемме бире,
Депучундим и хьовире.

...Э е лагерь мере бердуьт,
Зенгьош унжо омбор дереуьт,
Муйгьошуре битев чирет,
Гушд жендеке селт фучирет.
Тоб не доре, эз пэхьники,
Пуьрсиренуьм ме эз еки:
Кигьоютге, эз чужоют,
Эз зуревоз инжо дереуьт...
«Иму, бирор, ченд миллетим:
Урус, поляк, румын... дерим
Муйгьой сере, тегьер гусбенд,
И бирэхьмгьо гьэйчи зерет.
Эжигей пешм, хьэлов пари,
Эз муй иму нимдер дери.
Эз муьрдегьо сэгIбу сохдет,
Эз пусд инсон элжег духдет.
Бегем ишму гьисдит суьфде,
Не шинирейт Бухенвальде?...» —
Гуфди и зен, сохде гьирке,
Нубот уьлуьм юни гуйге.
Рафд песово, жумунд десе,
Покурде у рихде гIэрс.

Нибу фурмуш эз ёр ме гьич
Чуьтам эсэс сохдутге гиж,
Дуь куклере угьо гуьрде,
Партизангьо хьисоб сохде.
Буьсг э гIэтош сэхд товунде,
Э жендекгьо вогосунде.
Угьош гуйге гьеле кемуьт,
Дерзе э чум доноренуьт.
У буьруьжгьой эн гIэили
Имугьоиш э гуш дери.

...О бироргьо, нибу фурмуш,
Дуьл инсони нибу хомуш
Де дуборе гитлеригьо,
Эйхманигьо, гимлеригьо
Вэхизунут э гIуьлом женг,
Вокунут дер э Майданак.

Э ЕН КАСПИ

Э ён Каспи гене нуьше,
Дестон мере эй нуьвуьсде,
Хъэвес дуьл меш кумег бире,
Эдем тэгГриф доре девре.

Диренуьм ме жобордгьоре,
Э Каспия жэгГиргьоре,
Сохденуьм ме келе шори,
Овурденуьт угьо були.

Гемигьошки, тегьер керву,
Гуйге шегьер э руй глов бу.
Буле юкгьо — бэхш жофоре,
Эри Ватан эдет берде.

Игидгьой девр — бургьчигьо
Бургь зерет э глов угьо,
Эз зир дерьёгь вокошире,
Ватане нефть эй бэхшире.

Э гьумлугьгьо бугьо жиге
Шегьергьойму жерге-жерге
Вероморет: Каспи, Изберг...,
Раче богьгьой дор ве тегьенг.

Жофой желде хэлгь Догьнсту
Гьнсд ярашуьгь эн дусди ю.
Унегуьре э мэГни ме,
ТэгГриф доре, эдем хунде.

ДОРЕНИМ ШОВГЮ

Э мейдуй женг ме не бирем,
Э чумгьой меш гьич не дирем,
Гирошдигьо келе женге,
Венгесдигьо э хэлгь мерге.

Ме увэхди бируьм чуькле,
Михундум ме э школе.
Эз чум дедей мирихд гье глэрс,
Шивен дебу ве э жун лерз.

Когьоз вегуьрд — беде хэбер,
Гирисдуьт сэхд деде-хэгьер.
Игид бири э довгЮ пуч,
Эз ёр Ватан нибу фурмуш.

Шегьергьореш кем не дирем,
Дире сэгГэт дуьлхуьрд бирем:
Гуйге жесди сэхд зимицерз,
Дечаруьсдет гьемме — ченд верс.

Келе бире, гешде дирем,
Эз Ватан дур, унжош бирем.

У гьоврегьой эн бирори,
Э Европа гьозоргьон.

Гьони музей мильон лешгьо
Мундет шогьид эн дердкешгьо:
Фабрик-уьлуьм, туз-хокистер...
Небири гьич гуж и тегьер.

Дусд ме, солдат, гьисмет бире,
Э гьэриби гьовре дире,
Нумгьо хунде, у сэхд гирисд,
Офд бебере эз гьэд эн бисд.

Дирем э клуб «Полизимус»
Кукгьой немци ве эн урус,
Гьулгьо гуьрде, тегьер бирор,
Хэндериют ве гьем дуьлшор.

Э шолуми бесдейм муьди,
Эри хэлгьгьо довгЮ ёди.
Де нигьилим бире довгЮ,
Жовонгьой девр дорет шовгЮ.

МЭГИНИ ДУХДЕРГЬОЙ КОЛХОЗИ

Хуним духдeргьoй колхoзи,
Хуним мэгИни, сохим вози,
Эз эшгь дуьлгьoй жовониму,
Э гьузет эн Ватан иму.

Кешит гешдим э гьэд богьгьo,
Чиним гуьлгьo—гьуьзургуьлгьo.
Э гьэд богьгьoй эн колхoзи
Сохим иму шоре вози.

Иму биьвгьoй Ватаним,
Тозе шивгьoй бегьeрдорим.

Кор мисохим иму гьечу,
Бигьил Ватан рази бугу.

Буле мэхьсуьл веровуним,
Ватане деш гьoшир сохим.
Пембе, гушд, пешм ве тэхуьл, —
Гьемме чигьoш эй бире бул.

Миьв е вэхд, мибу гьисмет,
Товуш мидуь дусди муьгьбет.
Офде жовон той имуре,
Мидим э ю муьгьбет дуьле.

МЭГИНИ МАШИНИСТ

Дуь э еки не расире,
Черхгьo эдет пушо рафде.
Бензин ве нефть эри Ватан
Цистернагьo эдем берде.
Эз гьуьндуьре догьгьoй Урал
Гьову, пулат ве чугуьне,
Эй вокурде магистрал,
Зури-зури эдем берде.

Зу бура паровоз,
Эшгь ди э меревоз.
Юк були биьвгьo,
Берим деш пушово.

Буле бегьeргьoй колхозе,
Мейвогьoй богьгьoй Кавказе,
Жофокешгьo винуьт мезе,
Э шегьeргьo эдем берде.

Тракторгьo, кутонгьoре,
Эй чарунде чем хорире,
Тозе богьгьo эй дешенде,
Э дигьбонгьo эдем берде.

Припев:

Юк ме гьисди гьемме чигьoш:
Молгьoй заводгьo, фабрикгьoш.
Э вагонгьo одомигьoш
Э гьeр логьo эдем берде.
Юк ме девлетгьoй Ватан
Ве игидгьoй эн жофои.
Эй вокурде коммунизма,
Кервуй мере эдем берде.
Зу бура паровоз,
Эшгь ди э меревоз.
Юк були биьвгьo,
Берим деш пушово.

ИШУЙГЪ ИМУ, ПАРТИЯ

Эй эшгъ жофо руухъ дорей туь хэлгъгьоре,
Э рэхъ дусди огол зерей гьеммере,
Эз дес дуьшме хилос сохдей имуре,
ГӀээзиз иму, кумег иму, Партия!
Мозол иму, ишуьгъ иму, Партия!

Ленин нори бине дестек пулати,
Овурдигъо эй хэлгъ рузгъой азадн.
Метлеб туьни э гӀуьлом бу шолуми,
ГӀээзиз иму, кумег иму, Партия!
Мозол иму, ишуьгъ иму, Партия!

Тегьер чуьшме гофгъой Ленин доре тов,
Дуьшменгьоре мидим гьер вэхд су-элов.
МэгӀдон дусди ве азади гьисд Масков.
Муьгъбет иму, кумег иму, Партия!
Мозол иму, ишуьгъ иму, Партия!

ДОГЪИСТУ

Чуьлпенж сали яратмиши гуьллуь богъ,
Верансди гьер тараф туь, Догъисту.
Дуьлшор мэгӀни эдет хунде кукгъой догъ,
Эй хушбэхде рузгъой иму, Догъисту.

Десде гуьрде э гьер жиге партизан,
Гъовхо бердуйт эвлодгъой туь, чуьн аслан,
Дуьшменгьоре селт терг сохдут эз Ватан,
Азад бисдо эз дес беггъо, Догъисту.

Мирхдуйтгеш эрэгъ ве хун эн жендек,
Тегьер жоборд гъовхо миберд Уллубек.
Эй хэлгъ догъгъо бири зурбо у кумег,
Торе мोगьлугъ ишуьгъ вини, Догъисту.

Нум игидгъо эз лэгӀэй хэлгъ нифурав:
Дахадаев, Агасиев ве чендгъо.
Дес бирори дори Серго ве Киров
Э кукгъой туь э вэхд женггъо, Догъисту.

Э куьгъне девр бири мэгІдон эн догъгьо,
Э девр Совет бирей улкей эн богъгьо.
Нисд бисдорут куьгъне шэгІмгьо-чирогъгьо,
Электри шевгъ до эй туь, Догъисту.

Нишиновит дие сесгъой заруьнжи,
Изму хэлгъгьо гьеммеeki дуьлдинжи.
Лезги, урус, тат, эрмени ве гуьржи
Гьемме бирор бирет эй туь, Догъисту.

Эз сер догъгьо, эз мейдузи, пелесе
Э ченд зугъун мишинови туь сесе.
МэгІни Тогъир, эн Сулеймен, Цадасе
Одлуть сохди коргъой туьре, Догъисту.

ЖОН СЕВГИЛИ

Эйчүь эз ме туь гьечи дур
Гешдеге, гу, жон севгили?
Тусуьз мере нисди сабуьр,
Гу себебе, жон севгили?

Гуюм, гуьл ме, э туь ошгор:
Эй эшгь дуьл ме туьни очор.
Э дерд эн дусд сох туь бовор,
Бирем серсу, жон севгили.

Эз бебегьо месел мунди:
Дерд эн муьгьбет сэхд гурунди,
У дерд мере селт фуберди,
Туьни дерму, жон севгили.

Эри бире бэхдеверте.
Мунди мере тек е войге.
Зигьим те арт э е жиге,
Шор сох дуьле, жон севгили.

ЛАЗАРЬ АМИРОВ

МИБИСДОРУМ МЕ ДОХЬОРИ

Бисдориге тегьер шаргьо,
Ме мибошум сенгъ дохьори.
Расируйтге сэхд лепуьргьо,
Ме мисохум келе шори.
Расируйтгеш э синей ме,
Палаше глов чиртик шенде,
Гъувот мере угьо дире,
Мивогордут пешму бире.

Ме мибошум тегьер зуьгIбс,
Бисдориге булут асму.
Никире туь э дуьл гуьрде.
Омориге э ён иму.
Ме увэхди у булуте
Эз гъэд дуьл туь терг мисохум.
Де нисохи туь думите,
Энжэгъ бэхде ме михоюм.

Бисдориге туь гъуьзуьргуьл,
Нибошум ме эз туь гъуьндуьр
Шелбет мибу гъэриш эн дуьл.
Хушбэхд мибу согъэ гIуьмуьр.
Туь гуьл доре деш зиёдте,
Тегьер хунче гуьрде десде,
Эй меш биёр келе бэхде,
Рач тевесер эй зигьисде.

ВОРУШ МИЕВ

Дезде-дезде куре бири
Сипре думон купе-купе.
Гуйге асму гьисд руйшейни,
Ол — гьирмизи нори куйбе.
Ченд гЭилгьош видов-видов...
Гуйге гьони воруш миёв.

Велгьой доргьо мисохдут сес,
Угьоре сэхд кулок шувунд.
Хэрегушлеш пэхьни эз терс
Э ён куле гьуьжлеле нуьшд.
Гьушгьош мундет илов-илов,
Ёгьин данки воруш миёв.

Гусбэндгьоре кура сохде,
Чупон эдей зури берде.
Гиснее гуьрг тэгИди сохде,
Тегьер эн дуьзд, эй вирихде.
Сеггьош эдет сохде хьов-хьов...
Гье гьейсэгIэт воруш миёв.

Балагьушгьош, жив-жив зере,
Э зир гьэнет дедей нуьшдет.
Э сенгьэдугь, мескен зере,
Е ченд гьозор гьилогь нуьшдет.
Гьово зери лап сие-тов...
Воруш миёв, воруш миёв.

ХЬЭНУУХ АНИСИМОВ

БУЪЗУЪРГЕ ПАРТИЯ

Товуш г'уьмуьр зиндегуни,
Г'ээлхэнд дусди ве шолуми,
Г'увот г'улг'ой хэлг' имуни,
Туь, Партия, буьзуьрг иму!
Жон Партия, г'ээзиз иму!

Сервор бирей э женг г'овхо,
Пушобери э вэхд жофо,
Г'инорг'ой туь овурд софо,
Партияйму, буьзуьрг иму!
Жон Партия, г'ээзиз иму!

Эй хэлг' Ватан туь г'исд г'ээзи,
Товуш доре г'илм ленинизм,
Эдей берде э коммунизм,
Туь, Партия, буьзуьрг иму!
Жон Партия, г'ээзиз иму!

МЕ ОДОМИ КЕЛЕ ХОРИ

Сес эн туфонгьо дит мере
Ве гээнэтгьой эн бейгъуше.
И эшгълуье сес хушдере
Те э кин Марс веберуьм ме!

Ме — десдей гуьл ковре Хори,
Доренуьм хушбуй э гьово.
Ме — одоми келе Хори
Берденуьм гъуьломе пушово.
Э хушбуй раче воргьово
Зигъуьт эхирсуьз инсонгьо.

Гошир гьисдуьм э Хори ме,
Оmmo мере воисдени
Дер асмуре вокунум ме,
Хуьшдениме хунум мэгни.

П р и п е в:

Эдем доре э тухумме
Дануьсменде гоф шогъири.
Миверам генеш э Марс ме,
Э дес гуьрде гъзем дусди.

Ме — десдей гуьл ковре Хори,
Доренуьм хушбуй э гьово.
Ме — одоми келе Хори
Берденуьм гъуьломе пушово.
Э хушбуй раче воргьово
Зигъуьт эхирсуьз инсонгьо.

ТОЗЕ АСТАРАГЪО

Мозолуьнуьм ме, чуьнки одоминуьм гуьфдире,
Оmmo ме дануьсденуьм,

 генеш миёв у руз —
Хори рэхьмедуьлигеш мифуберуь мере,
Ве раче жендекмереш мичаруну э туз.

ВАЛЕНТИНА ТЕРЕШКОВА

(Сер юре хунит э альманах 1965 сал)

6

Блокнот эн гьултугьире
Вокурде зу Валя вини:
Бие бурав дир не бире
Э бригадай эн жовони...

Бу сэгIэт нуьгь, бригада
Поисдебу. Валя мунд гьогъ:
Чуь кори бу, гьич е гьучогъ
Гьони инжо нис сохде кор?!

Инжо рэхьбер гьисди Петров,
Юш гьузеле инженери.

Вохурд э у механик Ров.
Пуьрси эзу: — Чуь хэбери,
Эйчуь нисе сохде цех кор?
Дануьм гьери зу сох ошгор.

— Гуюм, Петров Алексее
Пиш сохди эз бригада,
Унегуьре нис сер гуьрде
Екиш коре, ве элее
Хосденуьт зу вогордуну.

— Э чуь дери тэхсир эн у?
У хосдени соху дегиш
Э цех куьгьне мошингьоре.

Главный инженер Сергин
Нисе хосде жовонгьоре.

— Варасируьм, хосдени у
Кор сохде э куьгьне жире.
О, нигьилим, мидануь у!
Эжи Петров, де дир бире
Герек нисди, женг миберим.
Бесгьунире те негирим!
Ве видовусд зури песде
Эки парторг Усаева.

Парторг гуфди: —Шиновусдем. —
Ве гьэд сохде гьолуб лове
Папкаре у, гуфди гене. —
Гьони тэхсиркоргьоре зу
Огол зерем, лап те бине
Миним гофе. Ченд е хизу.
Ченд е лешгер гьувотлудьним.
Оммо дан туь Валечкай ме,
Бирени вэхд ченд е куьрм.ле
Биренигьо бюрократе
Нисд сохде нис дануьсденним,
Войге гьеле поисденним,
Э гараф юш. Иму тейте
Телуьгьоре нисд несохим,
Шевиш гьич динж ниё хисим.

7

Асант небу, эри буйругъ
Эн главный инженере
Дегиш сохде, сохде очугъ.

Э Валя дики гьуьнере,
Терссуьзире тегьер пеленг
Мижесдгьоре рэхьмсуьз э женг.
Главный инженер гуфди:
— Терешкова Валя шефди,

Терешкова гуьрдени мейл
Эн Петрова гьисд эз у кор,
Ки Петров сэхд. дануьсдем ме,
Гьисди эн у ошне, бигор.

Валя гьоше сохде дуллу
Воисд гIэрге тигьн соху
Ве ведарав чуьн сиб гулу.
Оммо бирден э у вохурд

Игиде руй Усаева,
Валя г'энжле гуьрде лове
Песде терссуьз гуфди: — Сергин
Гьисди бишэг'р, э кор ленги,
Бригадай эн жовонгьо
Де э пушо, ве ме гьисдуьм
Э мейл эн у. Ве мошингьо,
Мундетгьо эз куьгьне девргьо
Угьоре селт герек нисдуьт, —

Ве сохде у звер сесе,
Гуфди гене, — Сергин гьисди
Мешет тегьер куьгьне месе
Э келе рэхь коммунисти,
Биё соху директор зул
У буйругъэ гье инжиге,
Ненге доре миёв кор зу
Э Кремля — лап э ЦКа!

(Песою миёв.)

ИХДИЛОТГЪО

В Е

ОЧЕРКГЪО

ФИКИРГЪОЙ ОВРУМ

Герме руз васал бу. Э кучегъой Дербенд, э звери ве зофруи базар, э ён келе богъчей шегъер — э хэйли жигегъо, э сер келе столгъо дечире оморебу жуър бе жуъре книггъо. Гъэрез, ки э и руз васали э шегъер, базар книги вокурде оморебу. Э ён книггъо эз фурухдегоргъо бешгъэй писателгъо понсдебируът. Гъерки книг мивосдо гъер писатель э сер книг хуъшде эри восдорегоргъо минувуъсд гофгъой ёровурди.

Меш ки, э ён книггъо понсде, эдембируъм ёровурди нуувуъсде эри е жовоне хундегор.

— Эле, ме кире диренуъм инжо! — хъэрой вегуърд е мерд. Сес мерд эри ме шинохэ сесе хуно омо.

Сере тик гуърде, диренуъм э ён ме поисди е огъиле мерд, фирегъе душгъо. Шогъбалудие чумгъой эну эдембируът шори сохде. Сиегъе кутхэ бигъгой ю эдембируът тов-тов доре. Ме суьфде не шинохдум Овруме. Песде э ёр ме омо, чуьтам иму э жогъили эски кор сохдеймге э ветэгъгъо, э чекметукуй хэзеин, чуьтам шевгъо нуъшде буква-буква хундембиримге суьфделе э зугъун тати ведироморембугъо газете.

— Шинохди мере? — пуърси Оврум, гъэл дешенде э герден ме. — Туь э же, инжо э же, жон хъовир жогъили ме? Ме нум туьре э газетгъо, книггъо хундем, туь писатели гуьфдире. Имуьгой, э пире руз туь э куче поисде, книггъо фурухде? Расдекиш туь э магазин дарафдей эй кор сохде?

Мере екем хэндеш гуьрдебуге, гене андурмиш сохдум э Оврум себэб э инжо поисдей мере. Песде, Оврум винире у писателгъойгереш э ёровурд нуувуъсдеки, шори сохде, мугу:

— У е ихдилотигей, жон бирор. Дие гъечу буге веги е книге, эри меш нуувуъс ёровурди. Мере хъэз оморé книг хунде. Гъемме книггъой писателгъойму мере гъисдуът. Шевгъо нуъшденим э хуне, чуьклеи духдер ме хундени, гъемме хунейгъо гуш дошденуът.

Песде Оврум огол зере, берд мере э гъирогъ, мугу:

— Гуоум э туь чуь жире книг нуувуъсиге?

— Чуь жире?

— Нисе дануъсденуъм чуьтам гуоумге. Ме эй туь ихдилот сохум, туь минвераси.

Екем э хуъшде домунде бэгъдо, Оврум мугу:

— Туьре гъейсэгъэт можол гъисди?

— Гъисди.

Эз книггъо фурухденигъо жиге екем дур рафде, мугум эз Оврум:

— Гу ихдилот туьре. Эдем гуш дошде.

— Э меселегъо гуьфдиренуът: гъер шеюн тозеси, ошненуъм куьгъне-си. Туь куьгъне дусд мени. Эри туь эдеме ихдилот сохде. Туь дануъсде-

ники ме э гІэили не хундем не э кин рабиш, не э школаш. Эз чуйклеиле э чекмечи кор сохдем э туьревоз эеки, песеде э столовой повар бирем. Меш ки э дин-доглот бовор сохдегор нисдуьм, э нумаз хундегьоревоз гІэрей ме нисди. Оммо е вэхд э сер ме е кор омо, ки мере кешируьт э лой нумаз, гьншдуьт эри э нумаз рафде. Дануьсдени ки пучундге сер мере? Холуй зен ме, дуразе Сидгьил гІэребечи. Туь уре биё шинохи. Имугьой гІэребечише шенди, э хьэвуьж-мевуьж фурухденигьо туку дебире. Оммо зугьун вери юре-о! Ширина зугьуни. Марэ эз луле миведешенуь. Гьемин гье и дуразе Сидгьил ? у ширине зугьун хуьшдеревоз е рач хунди нубой хэгьэрзорей хуьшдере — зен ме, Гюлистуре, песеде Гюлисту хьэлово бири э жун ме.

— Ой жон Оврум, — мугу эз ме Гюлисту, — туь дануьсдени э и зуригьо ярсаед бебешму биё бугьоре? Е сал эдее бире бебешму монухьо бирен.

— Эри, дануьсденуьм.

— Омбор хуб. Чен хокгьою гІуьмуьр гердо туьре не гІэилгьой туьре, ярсаед гуьрде гереки.

— Ярсаед? Чуй биё сохум имугьой ме?

— Нисе дануьсде? Веги дуь бутулке эрэгьнш, дегь хоеш, бура э нумаз...

— Гьэдуьш биё зенуьм?

— Дие чуйтам?

Мере хэнде гуьрд. Ме гьич э гІуьмуьрме нумаз не хундегоре одоми, имугьой биё э нумаз бурам, гьэдуьш зенуьм.

— НэгІ, — мугум ме. — У кор ме нисди. Ме нумаз хунде нисе дануьсденуьм. Туро не хундем.

— Гьэйгьу нибу, — мугу Гюлисту. — Пенж монет миди холуй Сидгьиле, у гьэдуьш мизенуь э жигей туь.

Ме мэхьтел мундум.

— Э гьечу бегем гІэмел оморени? У дургунеки биреки...

— Те кей овом мимуну туь, эй Оврум? Пенжоьг сал э гІуьлом зигьнсей, эз борш сохде не кобоб буржунде бэгьэй гьичиш нисе дануьсде. Е туьни бегем э гІуьлом? Гьерки туро нисе дануьсде, пул дорени дануьсдегоре, гьншдени гьэдуьш зерэ э жигей хуьшде.

Ме э и кор рази не бисдорум.

— Нирам э нумаз, — мугум ме.

Ой жон бирор, оморэ дире туь э и туьтем Гюлистуре. Сифет ю гьирмизи бисдо чугьундуре хуно. гьуьж диromo пилкей гьовогьдоре хуно. Э хьэрой дешендеки сес ю сес пиёнискее одомире хуно бисдо.

— Биёбур месох имуре, Оврум, — мугу Гюлисту, — ярсаед бебешмуре негуьрдиге, хэлгь руьхшенд мисоху э иму, хэгьер-бирор гьэгьери нибу. Мигуют ки Гюлисту пенж монете гьимнш сохди.

Эхир ки, гІээизе бирорме — писатель, сер туьре дорд недуьм, Гюлисту сохд сикей хуьшдере. Гьншд мере восдоре эрэгьн, душунд хоегьо, шиши э дес ме е пенж монетире, фьурсо э нумаз. Унжош ки Сидгьил э ширине зугьуневоз сермере пучунд, доно пенж монетире э куьф хуьшде, верафд э сер гьихэл, чуй буге фугьунд э зир зугьун хуьшде, песеде хурд эрэгьнгьоре э рабигьо не келемердгьоревоз.

Эз нумаз ведироме, ме шор бисдорум. Мугум дие сер ме динж бисдо. Оммо нэгІ. Меки медан э лэгІэй Сидгьил ширини офдори. Эзу рузевоз дие у мере динж не гьншд. Сер гуьрд эри кешире мере э лой нумаз, гІэйб доре рузгьой шобот папрус кеширенуьм гуьфдире, рузгьой кипур тэгІнит нисе гуьрденуьм гуьфдире.

Екем думит сохде ве иловлере чуме-чару сохде, Оврум мугу:

— Туь дануьсдени чуйниге мэгІэной кипур нен недовогьо? Ме пу-

шотегьо недануьсдебируым. Туро не хундем. Ки дануьсде чуй вериге э туро? Хуышдени рабигьош кидан темисиуре хуб нисе дануьсденуьтге. Оммо и пушогьо ме дануьсдуым мэгIэной кипуре, мэхьтел мундум, жендек ме биз-биз сохд.

Ихдилот ижире бу. Руз мэгIульмей кипур бу. Пишнеи эй чи хурде э хуне оморебируым. Гьеле дере вокурде, лубнг не норум эри дироморе э хуне, диренуым Гюлисту десе гьово гуьрде, гьовкенде омо э сер ме.

— Гьувот ме нирав — мугу у, — ненге туьре пертох мисохдум гьони...

— Эйчуь эхи, жон Гюлисту? — пуьрсируым э мэхьтелиревоз.

— Эйчуь?! — э руьхшендиревоз мугу у, песе бурмунд э хори хуне бируьтгьо куьше керггьо, хурузгьоре, — бэхдевергьо мигIид гуьрде, эйму недово овордет. Иму э ки дениширейм? Иму эз ки кемим? Туь бегем эз Симхьо бирор ме кем гьэзенмиш сохде? У гьимиш не сохди, фуьрсори. Иму эйчуь нисе фуьрсореним? Мигуют Оврум не Гюлисту эдете сэгьэти сохденуьт...

Сер омбор дорд до эз гофгьой зен ме.

— Ихдилот косиби не сэгьэти нисди, ой Гюлисту, — мугум ме. — Ме мигIид нисе гуьрденуым. Эри чуьни мере и мигIид?

— Туьре герек нисди, — мугу Гюлисту, — мере гереки. У жогьил биримгьо мэхьэлгьойму, мигIид нигуьрднигеш гIэмел миомо. Екиш гIэйб нисохд имуре. Гьони... Хьэсбешолум! Худо мегуё. Мере нивою э песойму гоф бу.

Ме дануьсденуым, хьовир, зен меш эри эни мигIидгьо, нумазгьо шеш шои доренигьо нисди, э у дингьо-догIотгьо юш бовор нисе сохде. Гьемей эн и середердигьой эн у эз товуней гьунши-мэхьэле э песойму гоф несоху гуьфдире бу. Бигьил, егIни, хэлгь мегую ки, иму эдейм сэгьэти сохде.

— Имугьой чуй воисде туьре эз ме? — пуьрсируым эз Гюлисту, денишире э гьуьндуьре балаю не сиегов зере сифет ю. Гюлисту эз ме э сер гьуьндуьри ве чен дуьдуьй ме чогиш гьисди. Худо мегуё э зир энү офдони, хьэл-хьэлим мисоху.

— Гуш вени, — мугу Гюлисту, мугуиге огьо эдее буйругь доре э нуькер. — Зури-зури бура э базар, восдо е керг не е хуруз, дегь хое, эз рэхь дара Сидгьилеш огол зе биёр. У э сер иму мивежегьуну керггьоре, зи-хьэлипти михуну, песе мирай э кин раби, мигьили куьше недово-гьоре.

Чуй миёсдум сохде ме? Гофгьой энуре э жиге ниовурдумге, келе женг мибисдо. Дануьсденуым хосиет зен мере. Чорей ме не бисдо, женг небу гуьфдире видовусдум э базар. Овурдум: керг, хуруз, хоегьо. Огол зеруьм дуразе Сидгьилеш. Нуьшунд мере Сидгьил э сер стул, вежегьунд хурузе, сер гуьрд эри хунде зи-хьэлипти...

— Э жон Сидгьил, — мугум ме, — гьери гIэйлгьой туь муно теми-си эн у зи-хьэлиптире гу эри ме.

— Бошгу, — мугу Сидгьил, — зи — хьэлипти, зи — торумоти... ини, ки э и керггьо-хурузгьоревоз буравгу гьемме гьэдогьо-бологьой туь, гьемме дердгьо-дуьлесдигьой туь...

И чуьтам бире, мугум э дуьл ме, гьечу биреки э и керггьо, хурузгьо эз хуней Симхьонгьо оморетгьоревоз э хунейму гьэдогьо-бологьой эн угьош оморет дие?! Хубе кори кипур-недово, гьечу бире бэгьдо. Э руз мигIид хэгьер-бирор дуь эй еки гьэдо-бологьой хуьшдере эдете фуьрсоренуьт. Ой жон куьгьне дусд, ме гьечи гIоси бисдорум э у туьтем, чорей ме мибисдоге мигуьрдуым дуразе Сидгьиле эз бугьоз митасунд. Оммо э ёр ме омо Гюлисту. Денишируым э гIоси биребугьо сифет ве гургури гуьрдебируьтгьо домбуле чумгьой эн у, гьеебо хомуш бисдорум.

— НэгI, — мугум ме асталай, — мере герек нисди и недовогьо. Ме гээдо-бологьой мере нисе фуьрсоренуьм эри кес. Не мереш герек нисди гээдо-бологьой хэлгь. Бигьил кергьгойму минутгу эйму, эн кес эришу. Сидгьил гээгьри бисдо.

— Эз худо терс, — мугу, — гловуне мевеги э сер туь.

Шефд дениши э ме, рафд. Оммо Гюлисту дураз бисдо э хори хуне, сер гуьрд эри куде сергьо-сифетгьой хуьшдере, гирисде.

— Мегирис, жон Гюлисту, — мугум, — мекуьш э негьогьи хуьшдере. Хуьшдени туь шиновусди, чуьниге кипур-недово. Хубе коргьо нисди у коргьо. Туь хуьшдере мефурмун, жон Гюлисту. Гьерчуь ишуре воисд гуютгу гьуншигьо. Бовор сох, эгер угьо дануьтге мэгIэной недовогьоре, ишуш дес мивегуьрдуьт эз у коргьо.

Ме омбор гуфдурум, жон бирор, Гюлисту кем шиновусд. «Ме э хори мидарафдуьмгьо хубте бу э туь омореинжон, — эдембу гуфдире гирисде-гирисде, — занигьой ме хуьшг миёсде бире ме э хуней туь оморебируьмгьо».

Чендгээдер ме хьэрекет сохдум эри хоши гуьрде Гюлистуре, гене у э гуш не гуьрд. Ме вемундум, хэсде бисдорум, чорей ме не бире, ведарафдуьм эз хуне, рафдуьм э кор. Дуь руз э хуне не оморум. Сенмуьн руз Гюлисту шуш-нефес гуьрде омо раси э кин ме э кор.

— Туь имугьой толोगь дорей мере? — пуьрси у.

— Тологь эри чуь, жон Гюлисту! Гуьмуьр ме э туьревоз верасди, ме имугьой тозе зен хосденуьм? Мере воисдембу туь екем хомуш боши.

Гьэррез ки, жон хьовир, гьерчуьтам бисдо э хунейму шолуми офдо. Ме не Гюлисту бисдорин эеки гIэсел-руьггьэре хуно. Гирошд екем вэхд, гене дуразе Сидгьил гIэтош венгесд э хунейму.

Пушой нисону Сидгьил гене пучунд сер Гюлистуре. Соки мигьревуни сохде, у огол зе имуре э хунешу э шев бигьлу.

— Имуре бигьлу эри чуьни, жон Гюлисту? — пуьрсируьм ме. — Бигьил холушму эри хуьше бигьлу гуьруьгу э хуней хуьше, имуре динж бигьилуьгу э хунейму.

Оморе дире чуь томоше овурдге э сер ме Гюлисту. Чумгьой юре диремунде зэхьлей одоми мирафд.

— Ме имугьой дануьсдуьм, мугу у. — Туь мере нисе хосде.

Мере е хэнде гуьрд. Той ижире гофгьоним иму? Ме э и зуригьо э пенсия миё бурам, и эдее хосде-нэхосде гуфдире. Де чорей ме не бисдо. Гьолмогьол небу гуфдире, ме рази бисдорум эри рафде э хуней дуразе Сидгьил. Бегем иму дстигьи рафдебирим? НэгI, туь мунош. Иму дуь одоми бирим, оммо эй пенж одоми гьогьол вегуьрдим, гушд нисонун, куде кутум, хэйли сибгьо, гьэребечгьо. Бошгу, мугум, мибери, токи Гюлисту бирази небу эз ме.

Оморе, нуьшдэйм э сер суьфре. Сидгьил вегуьрд е куьгьне парарае туроре, сер гуьрд эри хунде. «Имисал инжо гьулгонимге, салиге э хоригьой бебегьойму азадгьо мибошим...». Ме тоб не дорум.

— Весси хундейгьо, дуразе Сидгьил! — хьэрой дешендуьм ме.

Э хуне офдо гьэтме-гьэриши. Сидгьил хуни-хуни дениши э ме.

— Жин гуьрди туьре? — пуьрси у.

— НэгI, ме эдем эз туь гоф пуьрсире.

— Песде, бигьил ебо хунум.

— НэгI, гьейсэгIэт. Гу ебо винуьм туьре ченд гIэили ве чуь сохденуьт угьо.

Сидгьил мэхьтел бире, мугу:

— Туь бегем нисе дануьсде? Милих — техники, Геврил — учителя, Захар — агрономи, Шекер — духдири...

— Омбор хуб, — мугум ме. — Веди биренуыт ки гьеммей эн угьо гьисдуыт азадгьо, зигьисденуыт хуб. Хундет ве мозоллуынуыт.

— Гьелбетте, — мугу Сидгьил. — Песг, мозоллуы эйчуь нисе бошут угьо?

— Гьечуни? Хуб. Имугьой гу: туь э же зигьисде ве кор сохде?

— Э Дербэнд.

— Бебешму э же гьовре бири?

— Э Дербэнд.

— Келебебешму?

— Э Дербэнд.

— Бебей келебебешму?

— Уш э Дербэнд, — Сидгьил хьуыршулуь бисдо. — И гофгьо эйчуьни тубре?

— Эйчуьни? — хэндусдуым ме. — Эй энунни, ки, жон холуй Сидгьил, негьогние гофгьо хунде гуфдире туь эз туро. Туь эдее зигьисде э азаде хори, кукгьо-духдергьоре хунде веровундей э хэржгьо ве кумегигьой власть советиревоз, хуб эдей хурде ве вокурде, мэгнин хунде, кучегьоре гешде. Оммо туь эдее эз товун хоригьой бебегьо нэгьуыл фуггунде. Эжен у хоригьой бебегьо? Ме эз туь эдеме пуьрсиренуым, эжен? Туь инжо кире фурмунде!

Ме вэхуышденуым эз сер суьфре ве эз зир чум дениширенуым э Гюлисту. Эз лэгIэй эн у гоф нисе ведироморе, гуйге глов пур сохди лэгIэре.

— Ой жон Оврум, — мугу э ме Сидгьил э мэхьэнефиревоз, — и туро эзи ченд гьозор сал пушо нуьвуьсде омори. Келебебегьой эн келебегьойму э есири дерики. Де туройге имуре нисди. Туь гьечу дануьслени ме неразинуым эз имбурузине руз иму?

— Гьечуни? Дие эри чуь хунде туь и туроре? Эйчуь пучунде сер хэлгэз? Туь гьечу дануьслени иму зугьун лешуне-гьуьдише нисе дануьсленим гуфдире, имуре хэр мисохи? НэгI, иму овом не мундейм дие. Весси! Дие туь мере э нумаз нивини. Э сер е суьфре э меревоз ни нуьши!

Ме денишируым э Гюлисту, диренуым езугь эдее гIэрс тигьни сохде. Не лэгIэй мере зере, не холушуре гьэгьри сохде. Гюлисту верасири, э чуь жире шефде рэхь бердембуге имуре холушу. Э жун туь, хьовир, Гюлисту хубе зени, эгьуьлменди. Бовор сох, у мидануьсдге, чуь вериге э у турогьо, гьич ни гуфди э ме бура гуфдире э нумаз.

Э лой Гюлисту денишире, мугум:

— Вэхиз, жон, бурайм э хуне. Инжо жигейму нисди.

Евош-евош рафдим э хуне. Эзумогьоевоз ме не Гюлисту гIэсел не руьгэре хуно бисдорим. Шолуми офдори э гIэрейму. Дие нисе гуфдире ярсаед ги, недово куыш, эй бигьлу гьурде бурайм.

Оврум е папирос кешире, мугу:

— Имугьой туь верасири э товуней чуь жире книг ме гуфдирембируымге? Жон бирор, э у хьэрмэхьгьой туь — писателгьо гу ужире книггьо нуьвуьсуыт.

ЧУЬНИ ДЕРДГЬОЙ ТУЬ ГИМРОМ?

Гимром эз ме хэйли келеи. У эз зуревоз э пенсия рафди. Э гIэрей салгьойму келе тефигIэтиш дериге, иму эеки келе дусди гировунденим. Эйчуьнуым ме э уревоз гьечи дусд? Эз хотур хубе хосиетгьой ю, одомнети ю, эгьуьлменди ю, ве дуьлшори ю. Э гьержой э Гимромевоз не вохурдум: э хуне э чой хурдеки, э куче э гешдеки, э богьче э сер куьрси нхдилот сохдеки, у гьемнише мэхсерегьо мисоху, жуьр бежуьре хэндее

нэгъуылгю мигую, раче овосунегьоре э ёр миёру. Ижире одомини дусд ме Гимром.

Руз дире одомини Гимром. Гуьлом дирен. Э омборе шегьергю ве дигьгю бири, омборе одомигьоре шинохди. Хэйли вэхд э ветэгъгю кор сохди, э фронтгюй империалистически ве граждански довгогъош бири, э дигьбонгюй Догъисту demuьрчин сохди. Эдее гуфдире кенге э Гзилигю э типография книггюш мижелет бесди.

Э гьеммей эни жигегю у э одомигьоревоз шинох бири, дусди гировунди, гоф гуфдири, гоф шиновусди. У хъэрекет сохди шиновусдегю э ёр ю минут. Эхи Гимром нэхундегоре одомини, десхэтире усол дануьсде, шиновусдегьоре э когъоз не нувьуьсди. Гьемме э ёр ю мунди, гьеммере рач ихдилотиш сохде дануьсдени. Войге ишмуре Гимром эз хуьшде ихдилотгюш ведешенде дануьсдени. Шоре ихдилотгю, хэндее овосунегю.

Ижире шинохденуьм дусдме — Гимроме. Унегуьре ме омбор мэхьтел бисдорум и пушогю Гимроме могьбул, дуьлхуьрд диринуьм ки. Чумгюш ггов-ггови биребу мунде.

Себэхьмунде бу. Себэхь васали. Доргю гуьлгю лов сохдебируьт. Чуьшме е рач эдембу товуш доре. Эз эвир гьово буй гъуьзуьргуьлгю эдембу оморе. Ме эдембируьм э кор рафде, эз миглей бульвар, томоше сохде доргю, гуьлгю, савзегьоре. Ебойге диренуьм э раче берачейме эдее оморе, сере гъуз гуьрде е саре мерд. Кемер ю мигуйге бонгъуз бу, руьшгюй ю келе. Луьнг норемунд ю эн хэсдее одомире хуно бу.

— Себэхь туь эхэйр бу, э Гимром! — гуфдируьм ме.

Гимром сере тик гуьрд.

— Эле, и туьни, Миши, эгъуьбет туьш эхэйр бу.

Чумгюй Гимром доруне дарафдебируьт, сес ю дегиш бире бу.

— Чуь хэбери, Гимром? Гьовой туь ежирен. Эйчуь думит сохде?

Екем э хуьшде домунде, жугьоб до:

— Эй муьрдеи ме эдеме думит сохде. Чуь мисохуге косибе зенме ме муьрдумки.

Мэхьтел мундум ме, шиновусде жугьоб келе мерде. Те имугюй ижире гоф эз лэггэй эню не шиновусдем ме. Гимром виники ме э хуьшде домундем, мугу:

— Туь, бирор ме, э хьисобевоз не варасири? Ме эз муьрдей ме нисе терсиренуьм. Шово хунейгоймуш мере хуно. Гьеммейму муьрденимгюим. Нисе муьрденигю гуьломи. Думит ме е думитгеи.

Э иловлей бульвар денишире, пезде гъул мере гуьрде, Гимром мугу:

— Туь омбор тэггиди сохде? Екем нуьш э меревоз инжо, ме эй туь е ихдилот сохум.

Иму нуьшдим э сер скамейка. Гимром е келе ох кешире мугу:

— Эз и е ченд руз пушо е хубе шинох ме муьрди. Белкем туь шиновусдейгеш, Геврил бу нум эн у. Хубе одоми бу. Е бобот зигьисдембу. Не косиб бу, не гюшир. Э жаловней хуьшдеревоз зигьисдембу. Бухгалтер кор сохдембу. Се духдере не е куке келе сохди. Гьеммере э пой поюнди, эвленмиш сохди. Зиёдие пул-чиш эзу немунди. Э хунейюш у туь гуигю зиёдие оводуни чи не дери. Эз же бире зиёди э жаловней хуьшдеревоз зигьисденигю одомире? Фэгьир нечогь бире, и пушогю муьрд. Ггэдот гьисдигьоре хуно сэхьибгюю хьозур бисдорут эри гьовре сохде Гевриле. Кук ю дануьсдембу, ки эз сер гьоврегю э овилхуне жэггмет миёв. Рафд э жиге кор хуьшде аванс вегуьрд, восдо екем гушд, хое, савэн, шороб. Овурд до э дедешу.

— Игю чуьни? — пуьрси дедешу.

— Туь нисе дире бегем, дедей? — жугьоб до кук. — Эй суьфрей дие.

— Эле, имуре руьхшенди сохде? — Гюси бисдо зен. — Биёбур бошим э пушой жэгмет?

— Биёбур эйчуь, жон дедей?

— Дедей миро туьре! Эвелимуьнжи, дануьсде бош, ки жэгмет и хьэруьме гушдгьоре нихуру. Бер ше угьоре. Хьэлоле гушд гереки. Ве дуймуьнжи, эри е ориней чендгьэдер гушд герекиге туь дануьсдени? Гов куьше гереки.

— Эле, гIэруьсини бегем? — мугу кук.

Истир гьэгьри бире, мугу:

— Хьофд шев, хьофд руз э хунейму жэгмет кура мибу. Песде чуьл руз хэлгь миёв. Оморегор, рафдегоре гисне гьишденим?

— Гьери чуь миё сохде биёв? — пуьрси кук.

— Биё гов восдоре куьше биёв. ГIорд эри нун буржуьнде. Дуне эри гIош. Эрэгьни, шороб...

— Пул эз же миёв? — пуьрси кук.

— Оф эз гьержон туьре воисд. Туь куки. Гьэрди туьни.

— Дедей, — мугу кук, — ме фэхьлее одомиуьм. Мере кифлети.

Ужире пулгьоре гьэрд сохде нидануьм ме.

Эй жон бирор, оморе ливе туь чуь жире гIэлемет инжо сохдге Истир. Девруьше хуно муйгьоре лов сохде, сифете гьэрмэгь кеши, делуьре хуно бисдо зен. «Вой эри ме не эри мунде рузгьой ме, — хьэрой дешенд у. — Биёбур мибошим. Нум иму э гьеммей шегьер лов мибу».

— Сабуьр сох, дедей. Гьер мерд э хьэлов хуьше денишире миё пой кешуь, — эдембу минет сохде кук.

— НэгI-о, — мугу Истир. — Туь мере э хуьшдеревоз эри чуь не берди, Геврил?

— Дедей, туьре чуь бири?

— Ме дедей туь нисдуьм. Туьре зендеинжон, е сенгь миёсдум зенде.

Туьчуьни кукгьо небугьо хуби. Бура эз инжо. Ме хуьшдени ме миофум пул. Ме хуьшдере руьхшенди нисохум.

Чуь миёсде сохде езугьэ кук? Э хотур женг не бирей рафд, пул гьэрд сохд. Туь дануьсдени ченд гьэдер зарали расиге э у фэгьир? Гьеле эз гов восдоре бэгьэй, рабиреш эй куьше миё ди, гьэсобчигьореш миё ди, кейвонигьореш миё ди... Хэржи гье гьисди. У руз ме поисдебируьм э хьэёт, эдембируьм дире, чуьтам дуь жогьиле гьэсобчи, гьирмизине гьутиногьо, озгуне гьулгьо, гьулгьой шеигьошуре векошире, пуст гове журо сохдембируьтге эз жендек ю. Еки эз угьо, гIэмелдана ковре чумгьо, чуькле бигьлегьо, бигьгьой Гитлере хуно, и пушогоь эз гьэземет омори. Тейте миторе вегуьрде угьо гове венжируьт. Э хьэёт гьэжгьугьо веноре омо. Тейте жэгмет эз сер гьоврегьо вегошде, суьфре веравунде оморебу. Юш чуь суьфре? Э е хуне мердгьо эдембируьт хурде, э е хунейге — зенгьо.

Дузире гуьм э туь, жон бирор, мере хьэз нисе оморе э овилхунегьо чи хурде. Эз бугьоз ме нисе рафде. Чоресуьз оморум нуьшд э сер суьфре, гьэгьри небошут гуфдире эз ме. Песде хунеигьоймуш Шовош мугу эз ме: «Туь келе мерди, жон ГIимром. Э гIэруьсигьо не рафдингеш гIэмел миёв, э овилхуне нерафде гIэйби». Дие меш зене гьэгьри не сохдум, оморум. Оммо ниоморумгьо хуб бу. Эз гьоврегьо миёсдум вегошде э хуне рафде. Омбор дуьл ме гурунд бисдо э овилхуне бирегьоре шиновусдумки. Э метелегьо гуфдиренуьт э руз ю е тозе гоф не шиновусдиге, е кар мибоши. е — кур. Зурбое гофгьо шиновусдум унжо ме.

Нуьшдем э гIэрей дуь дери, э гушгьой ме эдете дарафденуьт лэгь-лэгьгьой зенгьо. Еки ошугьэ хуно эдее овоз кешире, хуьшдере бурмунде, екигьойге иловлей хунере эдете томоше сохденуьт, эдете гофгьой сэхьиб хунере сохде, довори гуьрде, гуши-гуши сохде. Е зен эдее гуфди-

ре: «Молуви беглер апарди, жомолуве не улди?» ЕгӀни ире чуй гуфдире воисде бу, — думит сохдум ме. Гьемин у зен жугоб до евош-евош. «Дениш, Мелке,— мугу у. — Э хунешу гьичиш неде. Не мебель, не холи-холинче, не телевизор. Гьеле бухгалтер бири. Эхьисобевоз эз шуьгъэме пур сохде бэгъэй гьичиш недануьсдет игьо». Ижире гофгъо эдембу гуфдире зен э песой муьрде рафдигъо одоми.

Гофгъой эн и зене шиновусде, мугум: ме муьрдумге, чуй мигуют игьо э песой ме? Веди биреники игьо одомире э коргъою гуьре гьимет нисе доренуьт. Игьо дениширенуьт э хуней туй чуй жире дуьрлуьгъо деруьтге, чендгъэдер гушд не эргъин э сер суьфре миьвге. И чуйжире ихди-лотгъош, жон бирор? И чуйжире гӀэдотгъош? Ме тоб не доре, чарусдум, мугум:

— Гьери гу, э раби Дарфун, ёгӀин сэхьиб овилхуне биё гов куьшуй, тозе нун векену, гӀошгъо-епрэгӀингъо соху? Э овилхуне э гӀэруьси биренигъоре хуно гӀэдоти? Шороб-эрэгӀи миё бу?

Раби хэйли хурде, сер ю герм бисдо. Э рушгъой кечи ухшеш зеренигъо руьшгъой хуьшдере тимор сохде, мугу:

— НэгӀ. Э туро ужире не вери.

— Гьечуни? Дне ижире гуж эйчуй сохденит ишму э сэхьибгъой муьрдегор? Э гурунде хэржигъо эри чуй венгесденит угъоре?

Раби шефд дениши э ме. ГӀоси бире, мугу:

— Зиёдие гоф герек нисди, Гимром. У кор худо нен сэхьиб хуней. Гьерчуй юре воисд эдее сохде.

Ой раби, мугум э дуьл ме, туй мидануьсдиге войгей сэхьиб овилхунере хубте мибисдо. ЛэгӀэре пур сохдум эри гуфдире, поисдуьм. Гене сабуьр офдум. Дануьсдуьм, гоф мисохдумге, инжо келе женг мибисдо. Истириш эз ме гьэгъри мибисдо. Ме эз зир чум денишируьм э Шово хунейгъойму, диренуьм эдее чум зере мере. Эгъ, жун ишму жегъендем, мугум э дуьл ме, гьэгър э дуьл дери вэхуьшдуьм ведарафд эз овилхуне.

Гимром папрус кешире, е келе охиш векоши.

— Гьеле гофгъой ме не верасдет, жон бирор. Ди шохьонгум э лой мэхъэлегъойму товушгъо муьрдебируьт. Куче торик бу. Евош-евош эдем э хуне рафде, бирден э гуш ме сес раби Дарфун дарафд. Эдембу гоф сохде э у э Гитлер ухшеш зерембугъо гъэсобчиревоз.

— Ме гьемише хьозурум, — мугу гъэсобчи. — Ижире коргъо омбор гердо: гӀэруьсигъо не овилхунегъо. Гъэзенж иму зиёд мибу.

— Евош гоф сох, — мугу раби. Дуворгъореш гуш вери, хуне хэрэб. Гьерки бисдо миёв мишинову. Небуге фурмуш сохдей лэгълэгӀингъой мэхъшемеуье Гимроме!

Ме поисдуьм. Мигуиге пойгъой ме кут бисдорут. Нисе дануьсденуьм чуйтам тоб дорумге. Чуйтам сенгъэ вегуьрде угъоре чэхэ келе не сохдумге. Евош-евош песо рафдуьм, хуьрд-хэсдере хуно э хуне оморум.

— Туьре чуй бири, мерд? — пуьрси Шово. — Э гъутиней туй ранг не вемунди.

— Екем кеф ме нисди. Пир бирем...

— Пир бирей? Ме гьеле эдембируьм гуфдире э туй бурай е суке кор вегири, екем пул-чи гъэзенмиш сохи.

— Туьре пул эйчуйни, зен? Ме хубе пенсия вегуьрденуьм. Кукиш кембиш фуьрсорени эриму. Вес нисе сохде бегем?

Ловгъой Шово э хэнде верафд. У мугу:

— Туй бегем не шиновусди, чуй гуфдирембируьтге зенгъо э овилхуне? Ченд салгъо мугу э гӀуьлом зигьисдет, ченд салгъо хуне-хунди сохдет, э хунешу гьичиш неде. Бегем одоми гье шуьгъэм хуьшдере биё гъуьлгъ соху?

— Песде?

Шово суьфре дешенде, хурег декуьрде, песеде эз ме куьнд бире, мугу:
— Глоси мебош, жон, иму имугьой пирим. Ки дануьсде себэхь чуй мибуге имуре. Гьеммейму муьрденимгьоим. Песеде э песоимуш гоф мисохут, э песой фэгьире Геврил сохденуьтгьоре хуно. Екем чем-чи восдоре воисде эй хуне. Екем пулиш кура сохде гереки. Кук имуш глосир нисди. Уреш кифлетюни.

Ме лап хуб верасируьм гофгьой Шоворе. Нуьш, мугум, чи туьре ху, у гофгьоре гьеле бигьил. Оммо дуьл ме гурунд бисдо, сер ме дорд до. Эз руй хэнде-хэнде гоф сохдум э Шоворевоз. Шев хисире недануьсдуьм, хов не омо мере. Себэхь торики-товуши вэхуьшдуьм, ведироморум э бульвар. Эдеме фикир сохде, жугьобе офде нисе дануьсденуьм. Оммо туь эдее пуьрсире чуйниге дерд ме. Дие эзи зиёдтеш дерд бирени?

Имуьгой туь гу, жон бирор, те кей мунденини и куьгьне глэдотгьо? Бегем екиш и куьгьне, беде, бишэГре глэдотгьоре эз глэре ведешенде нисе дануьсде?

БИГЬИЛ ДАНУЬГУ ХЭЛГЬ

Хуней Юсуьфигьо э гьирогь дигь бу. Хьэёт ишу не иловлеу эз омборе емишдоргьо богьэ хуно бу. Гьетте ме дер гьопуре вокурде, э сер ме гьов кенде омо, хьов-хьов сохде, е келе сег гелеи. Ме терсире врихдуьм э куче, сэхд сохде эз буру дер гьопуре. «Бобо вой, и чуй сеги!» — мугум ме э дуьл ме.

Э и туьтем эз хьэёт сес одоми омо.

— Пушул-о, сер сэхьибе хурош туь!

Дер гьопуре вокурде, э пушой ме поисд е саре пире зен, лэгьэре одоми. Э тен ю вебу фирегье булши, э сер ю ковре келэгьэи.

— Э хьисобевоз и сег гьуншини э хьэёт ишму деригьо, сохденигьо? — пуьрсируьм ме.

— Эн гьунши эри чуй, — мугу келе зен. — Эн имуни. Бэхдевере шуьвер ме овурди уре эз геле. Ченд гиле гуфдирем э ю: герек нисди имуре сег, э дигь иму дуьздгьо недеруьт, хьэёте эри гьэреул сохде сег нивою. Э гуш нисе гуьрде. Ме, мугу, куьгьне чупонуьм, э сеггьоревоз хуте бирем. Сегсуьз гьэрол нисе гуьрденуьм. Имуьгой дуз дуь сали бэхдевере шуьвер ме эз чупончи ведироморе. Оммо е руз сего не диге зэхьлей дедешу рафде. Э у сеговоз э е жиге дараво у. Э хьэёт иму эз терс сег одоми дироморе нисе дануьсде.

Песеде келе зен э сер-сифет ме деншире, мугу:

— Инжо эйчуь поисдейм? Кеш э хуне дарайм.

Эз гьэд богь гирошде, иму верафдим э гьейвуй хуне. Гуьлпери стул до мере, теклиф сохд, нуьш гуфдире.

— Гьери гу, хэлеф ме, кини туь, э чуй гьуллуьгь оморей?

— Ме корсох газетуьм, холе, корреспондент. Э правлений колхоз оморобируьм, эй нуьвуьсде. Унжо э ме нум шуьвер туьре дорут. Эз товун Юсуьф нуьвуьсде гереки мугу.

Келе зен шори-шори э пой вэхуьшде, саре тик гуьрд, дуь десе гьово гуьрде, мугу:

— Шуькуьр гердо нум туь, ой худо! Эхириш десе-гьэмбер бэхдевере шуьвер ме доре миёв. Гьечу хуби эри энү...

Ме мэхьтел мундум. Мере пуьрсире воисдембу эз Гуьлпери, чуй кор сохди бегем Юсуьф, десе-гьэмбер ю доре биёв. Оммо Гуьлпери не гьишд мере лэглэ вокурде. Мугу:

— Гьечу буге веги гьэлем туьреш, дефтереш. Ме гуьом, туь нуьвуьс.

— Эхи мере Юсуьф гереки, — гуфдируьм ме. — Э юревоз миё гоф сохум ебо.

— Юсуьф гереки нисди туьре, — мугу Гуьлпери. — Ме эри туь гьем-мере ихдилот мисохум, туь минуьвуьси. Коргой эн у лап э газет нуьвуьсденини. Бигьил дануь хэлгь, чуьтам бэхдевере шуьвер ме келе бире-бире эз эгъуьл кем бириге, ногьогь-ногьогьгие коргой сохдениге. Эриюш хуби. Белке пушой муьрде екем эгъуьлменд бисдоге.

Гофгой Гуьлпериге шиновусде, ме днеш мэхьтел бисдорум. Э правлений колхоз Юсуьфе эдете тэгриф доренуьт, лап хубе колхозники гуфдире. Уре мугу э гъэриш жэгмет келе хуьрмети. Ме э хуней эн у оморе, хубигьой энуре эри нуьвуьсде, оммо Гуьлпери эдее зобу тэгриф доре уре...

Гуьлпери овурд, вено э сер стол сибгьо, гъэребечгьо, мугу:

— Туь ебо веги ху, хэлефме, песеде ме еки-еки гьеммере ихдилот сохум эри туь.

— Бошгу, — рази бисдорум ме.

— Гуш дор, хэлефме. Ме ченд гиле шиновусдем э радио, чуьтам ки-ми мердгьо, куьгьне гэдотгьоре гуьрде, э зенгьошу гуж сохденуьтге. Ки-ми мердгьо гуфдиренуьт: эгъуьл зенгьо э пошней пой ишу дебире. И гофгьоре зобуне мердгьо гуфдиренуьт. Бегем Юсуьф эзу мердгьо хуби? Пенжогь сал э меревоз хуне-хунди сохди, оммо мере чен е гъэребечиш хьисоб нисе гуьрде. Ужиреш кор бирени? Сер туьре дорд недуьм, хэлефме, гьеммере еки-еки гуьом эри туь. Гьони туь эдее пуьрсире: Юсуьф эжи? Э же миё бу келе мерд э и шохьонгуми, пушой торик бире? Э кин зен хуьше, э хуне. Оммо туь Юсуьфе гьони эз хуне ниофи. Колхоз юре э хуьрметевоз э пенсия хьэрзо сохди. Э жигей эн у е чупонигере нори. У гьейсэглет миёсд э хуне дебире, э зен хуьше кумеги сохде. У чух сохде? Себэхьмунде хурузгьо гьеле гьуь-гьуь не зербируьт. Юсуьф вэхуьшд эз хьэлов, вегуьрд е тике пенире, пучунд э ловош, рафд э бисдугьой колхоз эй кор сохде. Э и зуригьо, мугу, колхоз биё хиёр-помодур кору, кор омбори, одоми вес нисе сохде, бурам кумеги сохум. Шинирени туь, хэлефме? Эй кумеги сохде рафди. Э ме ки миё кумеги соху? Гьерчуьш бисдо имуре екем хоримунни, говгуселеи. Себэхьмунде гов миё дуьшире биёв? Доргьоре глов доре гереки? Виниш ченд дор вериге, худо мебурро, э хьэёт иму. Тегьенгьоре миё глов дим? Ме гьеле нисе гуфдиренуьм, чуьтам у имишев оморе михогьуге герме гьингъэр э сир-суьркевез, екем хиник бисдоге, хьэрой мивегуьруь э сер ме. Ме биё герме гьингъэр хьозур сохум, денишуьм э у, оммо ю эри хиёр-помодур кохде рафди. Ижиреш кор бирени, хэлеф ме? Келе мерде чух кор э бисду эри рафде? Хуб мибисдо у екем семе гьэдуьр мере мидануьсде, кумеги мисохдге э пире зен хуьше. Вой эй ме гердо, ме муьрдуьмгеш э гуш эн у не дери. Ме духдер кесуьм...

Гуьлпери сере тик гуьрд, э лой хьэёт дениши. Э хьэёт екиш небу.

— Ме гьеле гьеммере не гуфдирем, хэлеф ме, — мугу Гуьлпери. — Гьемме коргой Юсуьфе ихдилот сохдумге, душунде кергьореш хэнде мигуьруь. Гуш вени, хэлеф ме. И пушогьо мигид иму бу. Тэгинит гуьрденигьо мигид. Туь дануьсденики, мигиде хор сохде келе гловуни. Имугьой биё виниш чух сохдиге Юсуьф. Чум руз, э пушой дигь-жэгмет эз базар вьдори хьэрьюме пирожкигьо хурде. Гэиб нисди эри келе мерд? Эхи, хэлеф ме, е пой эн у инжои, е понге э гьовре.

Гофгой келе зене шиновусде, мугум э дуьл ме: э правлений колхоз негьогь не гуфдирируьт эз товун Юсуьф нуьвуьс гуфдире. Веди биреники, Юсуьф эз расдекиш хубе мерди, верзирени э тэгриф дорен юре.

Келе зен овурд но э пушой ме пейлей тухэ, раче чое, куьнд овурд, шекердекиреш.

Гъеле менуьвуьс, — мугу у. — Ме гъеле гьеммере не гуфдирем. Туь чой ху, ме ихдилот сохум эй туь. Ме хундегор мибисдорумге, е келе книг минуьвуьсдуьм.

— Бошгу, ихдилот сох, холе.

— Имуре е куки, — мугу Гуьлпери. — Сад сал гIуьмуьр до худо туь не уре. Гьисди нум кук иму ГIээиз. Шофери э колхоз. Эй дедей ги-рисо у, э гуш не гуьрд гоф мере, не хосд духдер дигьимуре. Зен шегьери воисд юре. Э Махачкала шинох бисдо э кутэхэ муйгьо верие духдере-воз. Э учителя хундебу у э шегьер. Туь муйгьой эн сер энуре дириге, мигуи меймуни. Э худо бовор сох, е лэгъэрле гьисди, боблире хуно. Э у боблигьо э базар Махачкала фурухденигьо ухшеш зере. Балаю е минжигълеи, оммо добонгьой туфлигьоу е гез ними. Синею хээрзо, булшию эз сугърезани звери. Бошгу. Гъэйгьу нибу. Эдете гуфдиренуьт имугьой муд ижирен. Вокунугу гьерчуй юре воисдени. Э и кориш разинуьм.

— Бошгу, — мугум, — хэлефме, хогь эри туь воисдениге. Энжэгь фурмуш месох: ме имугьой пире зенуьм. Хунере сэхьиб гереки. Говиш биё дуйшире биёв, гивё-суьмериш биё доре бйёв, тонуш биё дешенде биёв эй нун буржунде, э бисдуш кор сохде гереки. Гьеммей эн и коргьоре ме тэхьно э рэхь берде имугьой нисе дануьсденуьм. Пируьм. Вегуьруьгу кор хунере э дес хуьшде. ГIээиз шор бисдо, мугу: Гуьлседеф хубе гIэруьс мибу, гьемме коргьой хунере мисоху. Ме бовор сохдум, вегуьрдуьм эз сундугь гушворгьой суьрхи эз дедейму мундетгьоре, зенжиле, бэхш дорум гIэруьсе. Келе гIэруьси нушундим эй ГIээиз не Гуьлседеф. Гьеммей дигь дуь шев-дуь руз хурд, вежегьисд, шори сохд. Меш шор бисдорум, мугум: мозол омо э хуней ме. Хьэсрет вегуьрде омо эз дуьл ме. Эз кеевоз э дуьл ме дебу эй дире шори е теке кук мере. Мере дуь кукигеш бируьт. Вой эй дедей эн угьо, гьердуйшу э долго мундут. Худо меветово эз гьисд-нисд эн у нэгIлете Гитлер...

Гуьлпери вегуьрд бел келэгъэире, покурд чумгьой хуьшдере. Эз зир чум диренуьм чутам гъуьж дироморутге тор биригьо сифет келе зен.

— ГIэйб месох мере, хэлеф ме, — мугу у, — кукгьой ме э ёр оморенуьтге, гIэрсэ поюнде нисе дануьсденуьм.

Екем хомуш бире. Гуьлпери мугу:

— ГIэруьс омо э хуней ме. Мугум у сэхьиб мибу эри хуне. Оммо, гъэдой туьре вегиром, у сэхьиб не бисдо. Гье эз суьфден мегь диренуьм, те чуйшме вероморе эз хов нисе вэхуьшде. Хэбер бире, тэгIди-тэгIди партал вокурде, гуфдирени: эле, дирики, э кор эглен мибошум, э школа. Зури-зури вокурдени партала, гIов зерени сифете, шуне зерени кутэхэ муйгьой сере, е-дуь хуьп чой хурдени, книггьо, дефдергьоре вегуьрде видовусдени э школа. Ме, худо зере, гене домунденуьм э хуне тэхьно, хэми сохденуьм, лóвош буржунденуьм гьингъэр душунденуьм, бисдуре гьууллугь сохденуьм... ГIэруьс оморени эз школа, ути зерени парталгьой шуьвере не эн хуьшдере, хурдени, хорундени, гьул шуьвере гуьрде, рафдени э клуб, э кино, эй вежегьисде. Е руз бегем? Гьемме руз. Имугьой, хэлеф ме, туь гу,ме гьич и коре э герде вегуьрде мидануьм?

Ме жугьоб недорум. Гуьлпери мугу:

— НэгI, мугум, ме эри эн ижире гIэруьс ниет не сохдебируьм. Мере ежирейге гIэруьс воисдембу. Огол зеруьм кукке, мугум: туь гечу дануьсдени, ме сад салигеш мунденинуьм? НэгI, хэлефме, ме гьемише мундени нисдуьм. Туьре э хуне сэхьиб гереки. Бигьил зен туь кор хунере сохугу. ГIээиз чуй жугьоб до? «Хуте сох уре, дедей, у э шегьер келе бире одо-минн». Туь шиновусдени, жон гьуногь? Ме гъеле хутеш биё сохум. ГIэруьс хуьшдению учительницаи, хэлгъэ эдее хуте сохде. Бура виниш чуйжире гофгьо гуфдирениге у э бебегьо-дедегьой гIэилгьо. Эй гьемме

элее рэхь норе. Оммо ю гове дуьшире нисе дануьсде. НэгI, мугум, герек нисди мере ужире гIэруьс, ведаравгу эз хуней ме. ГIээзи мугу: «Эхи ме хосденуьм уре!» Шинирени чухь гуддиреге кук ме? Песг, мере ки биё хогьу? Гьеле бебешму э ме гуж сохденигьо кеми, имугьой э туь не зен туьревозиш биё рури-буруши сохум? Фурмуш месох, мугум, эз ГIээзи: туь зен гьемише миофи, оммо дедей офде нидани. Сер гуьрдуйм ме, хэлефме, эй сер кудфе, э хун доноре сифетгьой мере. Эз жун ме визор бисдорум, товуше гIуьлом эри ме тэхьл омо. Езугь омо ГIээзие э ме. Чухь бисдоге эхи ме алузе дедеюм. Дениши э гоф ме. Огол зе гIэруьсе, мугу: нисе вероморе эз дес туь э хуне кор сохде, ведара. Герек нисди туь мере. Ме шор бисдорум. Гьэдой ГIээзие вегиром! Не поисд гIэруьс, вегуьрд шеле-шултей хуьшдере, ведарафд....

— Эжеи у имугьой? — пуьсируьм ме тоб не доре.

— Вогошди. Э кин иму бире гене. Туь дануьсдени, ки вегордундиге уре? Бэхдевере шуввер ме. Омо е руз шохьонгум э хуне, мугу: «Гуьл-седеф эжеи?» Ведарафди, гуддируьм ме. «Ведарафди? Эйчухь?» Сер мере дорд меди, мугум, мере бике герек нисди э хуне. Эй жон гьуногь, оморе диге туь, чухьтам жингьой Юсуьф вэхуьшдге. «Пиш сохдей? И чухь биёбурини! Туьш рази бирей, ГIээзи!? Эй шэхьиту! Дедей э писеревоз мирошит ишму! Сер гьердуьшмуре паре мисохум!» Зэхьлей ме рафд. Мугум Юсуьф гьони мивегуьруь дегенеге, микую имуре. Эдембирим вирихде эз хуне. Юсуьф не гьишд. Хьэрой-хьэрой сохд, туф дешенд э сифет иму, рафд э же рафдге.

Эз дуь рузиге э клуб суд бисдо. Ишму чухьтам гуддиренитге, общественный суд жэгIмети. Эз гьемме кучегьо одоми кура бисдо. ГIээзие эдембируьт суд сохде. Ки суд сохдембуге дануьсдени? Гьемин бэхдевере шуввер ме. Те у руз ме недануьсдем жэгIмет Юсуьфе председа-тель суд вихди гуддире. Эй жон гьуногь, туь гьич дирей бебе суьгьде хэлеф хуьшдере суд соху? Уш э пушой жэгIмет. Э чум ме муьгIуьжуьз дарафд. Вой эри мунде рузгьойме. Ме миёсдум э зир сиегье хокгьо дарафде. Гушгьойме кар миёсде бире, ме у руз гофгьой Юсуьфе шиновусдеинжон э суд. Туь, мугу, эз ГIээзи гьумолет имуре хуьрд сохдей э пушой жэгIмет. Колхоз, мугу, пул дорн туьре хунде, одоми соху гуддире, оммо хэр мундей. Зир дуьми рабигьо нен малагьон, мугу, туь. Зен меш, мугу, пес мунди, дуьл частни хозеини дерн юре. Ежире нум но мере у, эксплуататориге, чухьниге. Энжэгь, мугу, дерд гов нен бисду гуьрди юре. Вой, эй ме вой, мере худо миёсде берде. Эри ки дошденуьм ме гов не богьэ? Гене эришу нисди? Э гьовре ниберуьмки э хуьшдеревоз.

— Эхир суд чухь бисдо? — пуьсируьм ме.

— Эхир суд — пэхуьр ме! Бебе кук дивун соху, угьониге чухь ми-гуо? Гье хьэлово бисдорут э е теке балалей ме, чорей ю не бисдо. Вэхуьшд ГIээзи, гирисд, тэхсир хуьшдере э герде вегуьрд, михьлон хосд эз жэгIмет. Песде гуьрд гьул зен хуьшдере, овуьрд э хуне.

— Имугьой чухьтамуьт? Хуб зигьисденуьт эеки?

— Гьелелуьге хубуьт. Гуьлседеф э меш кумеги сохдени, кор хунереш винирени. Эз гIэруьс ме гьони бирази нисдуьм. Мере куьшденигьо коргьой Юсуьфи. Гьич одоми зен хуьшдере, балай хуьшдере э гьэд жэгIмет биёбур мисоху? Ю хуьшдени ю куьгьне гIэдотгьоре зобу гуддире, оммо зен хэйлогьире эз хуьшде гьэгьри сохде. Ижире одомгье э газет нидешенуьт? Веги имугьой, хэлеф ме, гьэлем туьреш, дефдер туьреш, нуьвусь гьемме ме гуддире гофгьоре. Бигил дануьгу хэлгь киниге пире Юсуьф эз дигь тозе Чухур. Чухьтам у гуж сохдениге э зен хуьшде.

Гьово торик бисдо. Гуьлпери сухунд лампей электрери. Э и туьтем э гьейву веромо е саре, лэгьэре, пире мерд, келе сипре рушгьо.

— Шохьонгум эхэйрбу! — мугу у.

Ме вэхуышдуым, келемерд, гьул мере гуърде, нуьшунд.

— Михьило сох, — мугу у, — эри дир омореи ме. Э кор бируым. ГьейсэгIэтле дануьсдуым туь э хунейму омореире. Чуть гьуллугьиге гу, э сер чумгьой ме.

— Гьэйгьу нибу,— жугьоб дорум ме. — Мере чуть герек буге, гьем-мере ихдилот сохди холей Гуьлпери. Зиёд бе зиёд.

Келе мерд э мэхьтелиревоз дениши э зен хуыше.

— Эри, эри. Ме гьеммере гуфдирем, — мугу Гуьлпери.

Оммо ме гьич е гофеш зиёд эз хуыше не сохде, нуьвуьсдем ихдилот Гуьлперире. Бигьил дануьгу хэлгь, кини и пире Юсуьф эз дигь тозе Чухур.

КИСЛОВОДСК

(Юмореска)

Эз гурунди, гъэдерсуэз пур бугьо жендек, хэсде биребугьо Лиё нефес ю вечире эдембу э тараф базар рафде.

Лиё эз хуне ведироморобугьо мэхьэл, чухьшме тозеле э сер дерьёгь вероморе, гьеле бегьем гъизгъин не биребу. Оммо э гъэриш эн и е сэгIэт зиёд, чухьшме дес-пенжей хуьшдере бегьем лов сохде, эдембу фурсат хуьшдере гировунде э сер хори.

Тэхсир и е сэгIэт зиёд э рэхь базар домунден Лиё гьемме э ю не вебу. Эз гьер чуьл-пенжогь луьнг, Лиёре поюнде, хьол юре хэбер вегуьрдегоргьо бируьт. Ве екиге, те и рэхьэ бегьем сохде Лиё, ченд бо нуьшде, форигъэтиш мивегуьрд.

Лиё хуьшдени юш нисе дануьсдембу, эз чухь гъэзенмиш сохдебуге и хьоле. Тов-тов дорембугьо гуьллуье, е гъэдер дуразе сифет эн и чуьл пенж сале зен, изму зердов зере, э тегьер е гъэдерие туп бири гип-гиргине. Э зир чуне, э тегьер гениле, дуллу бири ховоре. Денуьшде балай Лиё эз пури жендек ухшеш зерембу э е чухькле серговиле. Унегуьре рэхьгиргоргьо, э Лиё денишире, зирлови хэндуьсдемируьт.

Еки эз у рэхьгиргоргьо бу Рэхьил, ченд салгьо э Лиёревоз гъуншиети сохдебугьо. Оммо и е сал зиёди, эз Рэхьил э гъирогь шегьер хуне вегуьрде бэгъдо, угьо екире недирет. Унегуьре е ченд луьнг эз Лиё пес бугьо Рэхьил те э юревоз тен бире не шинохд Лиёре.

— Лиё?!.. Хэйр гердо, и чухь хьоли?.. Ме туьре не шинохдум.

— Шинохдени мундем бегем, эри туь мере шинохде? Гъич хуьшдени меш нисе дануьсденуьм себеб сер дуьл ме лигь гуьрденре.

— ГьейсэгIэтиние духдиргьо инсоне эдете эз пенжей уьлуьм хилос сохденуьт. Рафде чорей сер туьре не вини зен?

— Валлагь, гьемме духдиргьо, виниретгьо мере, гье у е гофе эдете гуфдиренуьт. Лэгъэр бире гереки мугу. Эришму хубте мибу э Кисловодск рафдитге. Коргьой гуфдиренигьоре хуно меш домундем э фикир, нисе дануьсденуьм чухь сохумгеш.

— Чухь фикир и нинжо? Герекие коре сохде воисде, жон Лиё. Э согъи жун е теке гIэил туь, ченд салаи бегем гьеле туь?.. Гъери, эз хэлэф суьрхи туь чухь хэбери? «Чор пои» бири?

— Валлагь, меш э у дениширем. Белкем э е-дуь орине гIэруьсе э хуне овордум. Умэхъэли, э Кисловодск дургу, э и герме гIовгьой Гъоекент миё бурам.

— Омон-о-о!.. дуьл туь у герме гIовгьоре ни ветову. Э Кисловодск рафдегоргьо эз дуьшменун туь зиёди бегем?

— Те умэхъэли жун согъи гердо гIэлгьой туьре э у е тек меревоз. Гъисмет чухьтам бисдоге гье ужире мисоухм.

Куьгъне гъуншигьо, дуь хьол екире хэбер вегуьрде ве дуь эй еки рэхь норе, дироморенуьт э гъэд базар.

— Имуре э г1эруьси огол не зере мегыл-гьо-о.., Лиё, — гуфдире, Рэхыл жейле бирени эз Лиё.

Лиё, гуфдирей хушдере хуно, э сеимуьн сешобот нуьшундени г1эруьси куке. Расди, чуй Рэхылигьо неки, эз ёр Лиё дуре одомигьой шуьвериш фурмуш бире эри огол зере.

Эз гьер коргьой г1эруьси динж бире бэгъдо, Лиё эри хуьшде фикир сохдени:

Э е-дуй орине г1эруьс э хуьшде дироморе, хунелуй бире бэгъдо миё бурам чорей г1эзор мере винуьм. Путевка не офдумгеш, миё бигылуьм Яшкаре э меревоз оmore ве курсовка восдоре эрима.

Гьелбетте хуби фикиргьой инсон э сербегьем оморутге. Оммо не оморутге?.. Угьо чарусденуьт энжэгъ э пуче метлеб ве пуче ниет.

Шур-шуре ворущгьой поиз, герме рузгьой гьеминонире дегиш сохде оворде расунденуьт знимсдуреш. Расди, имбуруз дуьимуьн руз бу эз гьово лепе-лепе верф оmoreмбугьо. Оммо у лепегьо э сер хори гьове хуно нуьшде, сохдембируьт уре сип-сили.

Эз гьирогъ асму суьфделе эдембу бур себэхьи вероморе, Лиё эз хов хэбер бире, вэхуьшденигьо. У, г1эруьс не кук ю хэбер не бу гуфдире, евошлей-евошлей сер-тен хуьшдере вокурде рафдени эри шир очередь гуьрде. Оммо эз и шеш мегъ пушо, те г1эруьс оmore, у те сэг1эт нуьгьогьош эз хэлов нисе вэхуьшдембу, чуйнки не фикир, не середерди ю не бу.

Пушоте Лиё сэг1эт нуьгьогьо эз хэлов вэхуьшде, ебо е румке эрэгъи э дуй долее хое не е хубе шомекуфдеревоз нашдовй хуьшдере не сохде, гьич хэловгьой шевн хуьшдереш ни вечи. После, рафде э куче, эз тозе меслэхьэтгьо ве тозе хэбергьо сурон бире, Лиё пишнеигьо мивогошд э хуне. Эри пишненигьой хуьшде хьозур мисохд е сковород картушке э жузлегьой гушдевоз вебуржунде, енебуге шевине домунде чире герм сохде е доее бушгьобе пур сохде э е румке эрэгъиревоз михурд Лиё. Эзунбэгъдойге сер хуьшдере мивоно э сер назболуш гьови, у е-дуй сэг1эт михиси. Энжэгъ гьовой шохьонгумигьо, пушой г1эил эз кор оmore, у гье е бобот хунере вечире, минуьшд эри хурег шевинере хьозур сохде.

Имугьой уре можол меслэхьэт сохде не руз хисиреи неки, можол сер хорусдеш не бу. Чуйнки гьемме «хуьрде» коргьой кифлете, меселен: хурег сохде, гьоб ве партал шушде, хуне-жиге вечире ве у коргьогеш миёсде сохде Лиё. Екиге гьер кор э вэг1доюревоз нибисдоге э кифлет гоф мибисдо. Унегуьре Лиё хэрекет мисохд гьер коре э вэхд эри эри сохде.

Е сэг1эт зиёд бирени, э хиники сер себэхьи, э очередь шир поисди Лиё. Гьоб хуьшдере шир пур сохде, у вогошдени э хуне.

Рэхыл, куьгьне гьунши Лиё, сумке э дес дери эдембу э кор рафде. У Лиёре, эз дури дире, бегьем не шинохд. Лиё изму биребу лэгъэр. Пусд сифет эн у, гьуж дироморе, биребу бегьем дуллу. Гьолинде пойгьой эн у, лэгъэр бире, пэхьлиуре хуно мигешд.

— Лиё?!.. Сер-жун туй согъ!.. Эже видовусде гьечи?

— Валлагъ, дуьле песой хурег себэхьмунден г1эилгьоюм. Г1эруьс г1оси мибу.

— Тфу!.. Тфу!.. Чум мерасо. Туй, эй дуьшме гирисдени, эдее г1эсбе хуно видовусде? Э Кисловодск рафдебири?

— Нэг1, жон Рэхыл. Г1эруьсе оворде бэгъдо, Кисловодск хуьшдени ю гьишд омо э хунейму... Де рафдени не бисдорум. Бэхшлемиш сох, жон Рэхыл, эдее тэг1ди сохденуьм.

Рэхыл, Лиёре не верасире, домундени э фикир. Е ченд луьнг эз Лиё дур бире бэгъдо, у зирлови хэндуьсде чарусдени э лой Лиё. Оммо Лиё эз у хэйли дур рафде бу.

ПЪЕСАГЪО

МУЬГЪБЕТ СОХДЕ ГЪУНОГЪ

ПЬЕСА ЭЗ Е ПЕРДЕ

Вози сохдегоргьо:

Овшор — 30—35 сале.

Тейло — зен Овшор, 30 сале.

Юсуьф — 30—35 сале.

Содугъ — 40 сале.

Зен ве мерд — гъуногъгьо, 50—55 салегьо.

Буруни хуней Овшорни. Э лой расд дер э доруни хуней, э лой чеп дер ве пенжере э хъэти. Э ён миглеп дивор дивани, э зевер диван келе, раче холинче вери. Э миглей хуне столи ве э чор лойюш куьрсигъон. Э лой расди дер тумбочкан ве э сер эню вери телефон. Овшор ве Тейло, э минут ю е гиле, э пенжере денишире, теретэгди, эдете столе вераюнденуьт.

Овшор (*е шишере э дес гурде*). Эжеб хубе шороби, келеймуре омбор хъэз миёв!

Тейло (*чонголгьо-лэгъэгъоре покурде*). Келей туь небуге...

Овшор. Нисе дануьсденуьм. Э гьеркиревоз омогеш, кошки биёв. Эй ме оморе тэхьно миёв. (*Вегурде куьрсире, норени э юре воисде жиге*). Ме инжо минуьшуьм, Юсуьф — э илойге, туьшки — э улойге. Келере минуьшунум э ён ме. (*Норени куьрси эн келере э ён куьрси хуьш-де ве покурдени, уре э бел тозе пикжек хуьшдеревоз*).

Тейло (*зури-зури эз у хунейге ведировундени муьнуькдекире, дениширени э Овшор, хъэрой вегурдени*). Туь чуь сохде? Садипенжог монет дорей, кастум восдорей, туь эдей куьрсире покурде?!

Овшор. Ебо келе оморе, коргьойму э барас биёво. Эзунн садипенжогьо омбор мибу.

Тейло. Пой бура-о-о... (*Э ёр ю оморени*). Туь нисе шинохде юре?

Овшор (*э пенжере денишире, чаруьсдени*). Нэг! Юсуьф эдее гуфдире лап бэхдевере одомини. Туьш верас эри туь, зобуне одомире гьич директор ижире келе комбинат минуьт?

Тейло. Туьре дарафде вонсденигьо чуь кори?

Овшор. Келей отдел снабжения. Гьейсэг!эт у жиге хъвлети. Эз кор меш гьейсэг!эт чем-чи нисе ведироморе. Юсуьф гуфдики келешмуре шинохденуьм, туьре вонсденигьо коре гъуьч мисохум гуфдире, меш гуфдируьм эз ю огол зенуь келере э лойму. (*Вегурдени э дес бушгъобе, буй вокоширени*). Эзи ежире буй эдее оморе. Гьери и бушгъобе дегиш сох.

Тейло. Чуь буй? (*Восдорени эз дес Овшор бушгъобе, юш буй вокоширени*). Инжо буй эз же омори?

Овшор (*гъэгъери соегъи*). Дегиш сох ве екиге дировун гуфдируьм

э туь! Гъеле си салигеш зигъисдиге, гене чи сохде нидани. (*Дуз норени бушгъобгъоре*).

Тейло. Бошгу балам, э сер ме хъэрой медеше. (*Ведарафдени. Овшор гене дениширени э пенжере. Тэйло е бушгъобиге дирувунде, венорени э сер стол ве юш кувнд оmore дениширени э пенжере*). Э мерд! Не омо эхи и гъуногъ туь?

Овшор. Хуней бейей Юсуьфе худо вечаруно, хуней мере вечарундге. Филонгъэдер хэржи сохдем, имугъой не омоге хуби дие, гьемме сохде хэржигъо пуч-гъич...

Тейло. Гъеле дуь руз зиёдте нисди тозе келе оmore эришму, Юсуьф чуйтам шинох бисдо э уревоз?

Овшор (*ловгъою э хэнде верафде*). Туь Юсуьфе нисе шинохде, чуй туьлкиниге?! Э шегъер коми тозе хьоким омоге, суьфде э уревоз шинох бие. Э хунэхэреб магнит дери дие, магнит...

Тейло (*э руьхшендиревоз*). Магнит? Магнит е бугъолуье чи нисдики, бура восдо эз туку, туьш дени э куьф. Коми тозе хьоким омоге, туьш бура тониш бош!

Овшор (*эз гъэгъер десгъоре зере эеки*). Иш гъечи! Имугъой э руьхшенди туьш мундем! Ме той туь не бируьм, мере той туь сохдегоре худо эз гъугъ мазале зено, гъеригъой!

Тейло. Весси-о-о! Меш мугум чуй буге. Туь нихосдиге де мере хосдегорниш нибисдо. Гъэгъргъой дургу-дуьлобе Юсуьфе эз ме ведешенде?

Овшор. Бурр сес туьре эдем гуьфдире, духдер сег! (*Рафдени э сер ю*).

Тейло. Ой, хъэрой!!!

Оморени сес дере куьфден.

Овшор. Эле! Омо! Кидан сес хъэрой туьреш шиновусдиге. (*Дере вокурдени*). Диroyт! Диroyт! Э сер чум ме, диroyт!

Дироморени тэхьно Юсуьф, дуьлхуьрд.

Овшор. Не офди мерде?

Юсуьф. Нэг! Занигъой ме хуьрд бисдо эз гешде. (*Нуьшдени*). Э жун туь, Овшор, э хотур туь нибисдоге ме ингъэдер хэсдеире э герде нивегуьрдуйм. Э хотур бирори...

Овшор. Омбор согъ боши! Гъелбет, дусд дусде эйчуьни? Э метельго гуьфдирени: «Дес десе мишуру, десгъо руе». (*Екем фикир сохде*). Э Юсуьф! Туь эз зуревоз шинохде келеймуре, небуге?..

Юсуьф. Эри. Имугъой хэйли вэхди.

Тейло. Бэхлемиш сохит, ме э гоф ишму гъэриш бошум. Э и келей Овшоревоз ишму э хуней еки рафде-омореш сохденит?

Юсуьф (*бирази*). Эри, эри...

Овшор. Нум эн у сег чуйтами?

Юсуьф. Э зугъун урусн ме уре Саша огол зеренуьм.

Овшор. Жон Юсуьф, туь инжимиш бош, егийлейгеш бура.

Юсуьф. Гене бурам? Егийлейгеш бугу дие. Веди биреники гъисмет эн у мерд не дери э имбурузине суьфре.

Овшор (*зен-шуввер денишире эеки*). Е бирори сох! Биь гъеркиму е сад грамиш вешеним. (*Зури-зури вегуьрдени шишей эрэгъире, декуьрдени э пейлегъо*).

Юсуьф. Э расдекиш эз мерд эри гъэйб не оmore, екем хурде хуби. (*Хурденуьт*).

Тейло. Бэхшлемиш сохит, гене э гоф ишму гъэриш бошум. Ишму эеки хуб шинох биренге, де глэйб эйчүь оmore ишмуре эз келей Овшоригьо?

Юсуьф (э биразииревоз). Э гоф мердгьо зен гъэриш биренге мере гьич хош нисе оmore. Хуб, вэхд эдее дир бире, де ме бурам.

Овшор. Жон Юсуьф, хуб пуьрс-дан, белкем э хуней дусд-ошной хуьшде рафдиге.

Юсуьф. Туь олхогьин бош... Энжэгъ мере эз хосиетгьой хуней-гьошму хош неомо.

Юсуьф ведарафдени.

Овшор (э гъэгъевоз). Э духдер нелоигъ! Туьре ки глэжел венори э гоф мердгьо гъэриш боши?!

Тейло. Имуьгой шинохдум бироргили туьре! У шулповхур эй е пейле эрэгъи бебешуре эз гьовре мивегуьруь э гъирогъ минув. У дургу, туь темэхькор. Не шиновуслей э метелегьо: «Дургу темэхькоре мифурмуну» — гуфдире. Дуь сал пушо, филонггэдер пул туьреш хурде, э сереботи энү эз гъэземет э гужевоз хилос бирей, гьеле уш вес не бири туьре?

Овшор. Туь мунош эз у расди! Э меревоз увэхди Юсуьф нибисдоге, ме рафлебируьм чала-чала. Глэтоше хуно, э пенж минут, рафд э келегьоревоз гоф сохд, коре гъуьч сохде, омо. Эри эни хэлгъ Юсуьф гъуьч нисе сохде гьемме коргьоре? (Екем э хуьшде демунде). Расди зурбое пул ведарафд увэхди эз ме...

Тейло. Увэхди гьердуьшмуре эеки гуьрдебу, оммо э пулгьой туьревоз Юсуьф хуьшдереш хилос сохд. Ме недануьсдем! Мере инггэдер пул хэржи сохде чүь герек бу. Кидан, у келей туьре шинохдеш нисе шинохдеге.

Овшор (э хуьшде демунде). Унггэдер кор нибу. Туь негьогъ мешумор.

Оморени сес телефон. Тейло вегуьрдени трубкаре.

Тейло. Кини? Содугъ? Э гъуьбет туьш эхэйр бу! Чүь хэбери? Э хуней дедейгьо рафди? Хэйр гердо, чуьни бегем? О-о..., гьечи эй нуьшде. Туь э хуне тэхьно дери? Овшор?

Овшор. Гу не дери!

Тейло. Э хуне дери.

Овшор. Гуфдири э хуне дери?!

Тейло. Чүьтам? Оmore воисде? Биё воисдениге. (Норени трубкаре).

Овшор. Эле, дери гуфдири?!

Тейло. Де чүь миёсдум гуфдире? Содугъ и хьэшд мегьи э хунейму не омори..

Овшор. Туь эй е гофе дургу не гуфдире хуней мере вечарунде? Имуьгой келей ме оmore чүьтам пиш мисохум Содуггэ, гьн?

Тейло. Пиш эйчүь? Уш нуьшуьгу, кес нисдики, боженэгъ туьни дие.

Овшор. Э духдер сег! Эхи Юсуьф гуфдири э хуне де кесиге медебугу, чүьнки гоф сохде нибу. Ме инггэдер хэржи сохдем, кор мере барас овурде, ме имуьгой э кин Содугъ нен гьудугъ чүьтам гоф мисохум э мердевоз, гьн?

Тейло. Эгенер у келей туь оmore ме эз Содугъ мигуюм э у хунейге дарав...

И гофгьо э лэггэ дери, сессуьз дироморени Содугъ.

Содугъ. Шев ишму эхэйр бу!

Тейло. Эгъуьбет туьш эхэйр бу!

Овшор (*ох кешире*). Эгъуьбет туьш эхэйр бу!

Содугъ. Чуйни бегем? Хэйр гердо, ишму суьфре веравундейт?..

Тейло. Эри, гъуногъэ эдейм гузет сохде.

Содугъ. Веди биреники гъуногъ ишму лап гъиметлуье гъуногъи.

Эз зуревоз дениширейт э гъуногъ?

Овшор. Эри, эз зуревоз эдейм гузет сохде. (*Лэлэнаре сохдени*).

Ховиш гуьрди мере, шову э глэруьси бируьм. Эгенер эз ним сэглэтиге не омоге эдем дарафде хисире. Эри, коргъо-боргъой туьш чуйтами? Глэйлгъо э хуне недеруьт бегем?

Содугъ. Нэгл.

Овшор. Дерэ сэхд сохдей оморэ? Угъо миёвт э куче мимунутки.

Содугъ. Очорэ дорем э гъунши, гъэдэгъэ зерем, Мине омоге, глэйлгъореш вегуьруь биёру гуфдирэ э инжо.

Овшор (*э гъирогъ*). Иш гъечи!.. (*Чаруьсдени э лой Содугъ*). Ме мэхьтел бирем мунде э ишму, э гъуншигъо очорэ чуйтам ихьдибор сохде доренитге.

Содугъ. Туьш чуй хунде, гъуншигъойму хубе одомигъоют.

Овшор. Э-э-э, мегу, мегу. Э ширхур ихьдибор нисди, Содугъ.

Содугъ. Эхирки, оморенигъо гъуногъ туьш кини?

Овшор. Эе келе кор деригъо одомини...

Содугъ. О-о-о., верасируьм.

Овшор. Юш гъэдэгъэ зерики э хуне уьзге одомиге недебугу.

Содугъ. Гьелбет, кес ние дебу э ижире жиге, ме ки кес нисдуьм, боженэгъ туьнуьм.

Овшор. Э жун туьш, боже, у гъэдэгъэ зери, лап суьгъде бирор туьш медебугу.

Тейло. Инжо екиш ниёв. Миомоге те гъони миомо.

Овшор (*э гъирогъ*). Дирей туьш ебо! Духдер нелонгъ гьеммере веча-рунд. Могъгуьлже вирэхъ доребируьм божере. (*Эз Тейло*). Белкем омо?

Тейло. Омоге Содугъ мидавав э у хунейге минуьшуь...

Содугъ. Гъечуниге, э ме бэхшлемиш сохит. (*Вэхьушдени эри ведарафде*).

Оморени сес дере кудей.

Овшор. Эле, бобо вой! Омо, омо... Туьш жун ме, боже, меведаре. Туьре ведарафде виниге хубе кор нисди.

Тейло. Биё э и хунейге дара.

Овшор. Туьш жун ме, бэхшлемиш сох, Содугъ...

Тейло не Овшор гьерки эз ело гуьрде Содугъэ, э гужевоз дешенденуьт э у хунейге.

Овшор (*эз Тейло*). Дер хунере сэхд сохди?

Тейло. Эри!

Овшор (*дере вокурдени*). Диройт, диройт...

Эз буру оморени сес эн э зеп.

Зен (*эз буру*). Хуней Овшоригъо инжои?

Овшор. О-о!.. Егъин мерд зен хуьшдереш овурди эхьисобевоз. Диройт.

Зен не Мерд (*эз буру*). Эй дироморе минкин нисди.

Овшор. Чуйтам нисд, суьфре э ишму денишири. Диройт нуьшит...

Мерд (*эз буру*). Де гъечуниге, зен, кеш дарайм.

Мерд не зен дироморенуэт э шелегшоуревоз. Овшор не Тейло дуй эки дениширенуэт, мэхьтел бире мунденуэт.

Зен не Мерд. Шев ишму эхэйр бу!

Тейло. Эгъуьбет ишмуш эхэйр бу!

Овшор. Ишму?!.. Ишму?!..

Мерд. Иму? гъуьбеигъоим, гъэдоволим эз туь. Эри туь эз Гъуьбе когъоз дори е дусд туь. Де туь гуфдиреки диroyт, мугум суьфрей нэхогъгой туьре пой не зеним. (*Норени шелере э ён дер, пезде шелере норени зениш. Мерд ведешендени когъозе эз куьф, дорени э Овшор*). Ги, гъэдоволим эз туь.

Зен не мерд, куьрсигъоре кешире, нуьшденуэт э гъиroyгъ вераюнде стол.

Овшор не Тейло энжэгъ дениширенуэт дуй эки.

Овшор (*э гъиroyгъ*). Иш гъечи! Ме хъзрекет бируьм божере эй пиш сохде, имугъой эз Гъуьбе эри ме гъуногъгъо оморет. Хуней бебей туьре худо вечаруно, ой Юсуьф! (*Чарусдени э лой мерд*). Ишму э и шелегъоревоз э вокзал рафдембирит эхъисобевоз?

Мерд. Эри. Эдембирим э вокзал рафде.

Овшор. Денишит, дир небошит-гъо.

Мерд. СэгIэт ченди, гъэдоволим эз туь?

Овшор. Хъэшд.

Мерд. Гъеле вэхд гъисди эри нуьше.

Тейло (*зури-зури денишире э сэгIэт хуьше*). И-и-и... СэгIэт энуду нисди. Бис минут э яздегъи кор сохди.

Зен. Эле-е-е! Иму дир биреймки. Имугъой чуй хуби?

Мерд. Де гъечуниге, зен, гъе э игIэре миxисим мирайм. Эз инжо зиёдте жиге нибу.

Овшор (*э гъиroyгъ*). Вечарусд хуней ме!

Зен. Ишму эйчуь несе нуьшденит?

Тейло. Иму э гъуногъ дениширейм.

Зен. Пой гъуногъ гъич эз хуней туь кем мегердо. Дирей, мерд, чуй гъуногъ севене одомигъоиге? Де гъечуниге биё эз стол куьнд нуьшим. Иму келетегъо куьнд несе нуьшденим гуфдире, сэхъиб хунеш несе нуьше. (*Мерд не зен куьнд нуьшденуэт эз стол*).

Мерд. Хъуьрмет ишмуре худо хогъо, гъэдоволим эз ишму.

Овшор не Тейло гъердуйеки дениширенуэт э пейжере.

Зен (*дес кешире вегуьрдени лэгъэре, пезде э гуш мерд гуфдирени*). Игъо несе нуьшденуэт эхи?!

Мерд (*вегуьрдени шишей шоробе, декуьрдени э чор пейле*). Сер меш несе ведарафде.

Овшор (*чарусдени э лой гъуногъгъо, бей рафдере хуно, хъэрой дешендени*). Ишму чуй сохденит?!..

Зен не мерд мэхьтел мунде, пейлегъой шоробе поренуэт.

Тейло (*суйпуьле хэнде сохде*). Бэхлемиш сохит, ишму шелегъоре э пушой дер норейт, дироморегор мнофдону мирасуь. (*Куьнд оморени э шелегъо*). ГIэмел миьв шелегъошмуре э е жигейге нуьм?

Мерд (*вэхуьшдени*). Туь эйчуь инжимиш бире. Иму миним. Вэхиз, зен. (*Мерд не зен куьнд оmore, вегуьрденуэт шелегъоре, норенуэт э ён стол*). Инжо хуби?

Тейло. Э ёнлей эн у дер нит бурайт...

Мерд. Бошгу, духдер ме. (*Норенуэт шелегъоре э ён Содугъ дарафдигъо дер, гене нуьше э жигешу, вегуьрденуэт пейлегъоре*).

Овшор (*серсоне хуно, куьнд оморени эз телефон. Э гъирогъ*). Дирейт ишму Юсуьфе?.. (*Номер Юсуьфе хосдени*).

Тейло. Бэхшлемиш сохит э ме, егилейгеш инжимиш сохум ишму-ре. Э иму глэдот дери, гъуногъ эз дуре рэхъ омоге миё десгьоре шуру...

Мерд не зен гене пейлегьоре норенуьт. Дениширенуьт э десгьошу,
вэхуьшденуьт.

Зен. Тозе глэдотгьошму, гъэдовилим эз туь, э куьгьне метелегьо ухшеш зере. Гьевелгьо гуфдирембириуьт: «Кими одоми чендгьэдернш шуштге, гене десгьоре темиз сохде нидануь»...

Мерд. Умывальник ишму эжеи?

Тейло (*деспоуре эз гъиче вегуьрдени*). Э хьэёти, кешит бурмунум. (*Эз ён Овшор гирошдеки гуфдирени*). Гене зенг зе эри Юсуьф! (*Дере вокурде, ведебердени зен не мерде э хьэёт*).

Овшор зурн-зурн куьнд оморени эз телефон, зенг зерен
Эз хьэёт вошошдени Тейло.

Овшор (*трубкаре норени*). Нэг! Жугьоб дорегор нисди! Чув сох-хим, чувтам вирэхъ дим игьоре эз хуне? Чигьоре вечиним?

Тейло. Песде келей туь омоге?

Овшор. Э нимей рэхъ муно э Юсуьфевоз! Де чув сохум?

Тейло (*сере гуьрдени*). Э сер ме веригьо эгъулгьош не вомунди. Туьш чув сохдаге нисе дануьсде. Ебо не дире, не дануьсде: «Диройт!.. Суьфре э ишму денишири...» (*Эз зугьун Овшор сохдени*).

Овшор. Ме чув дануьм... Туьре зугьун эри чув веромори?! Мегуь-руьм миведекинуьм. Кинуьт бегем игьо!..

Тейло. Эри, е у кор мунди сохдени. Э шегьер биёбур биреймгьо вес нисди, имугьой э Гъуьбеш мибошим.

Овшор. Де чув сохим?

Дер вокурде оморени, дироморенуьт зен не мерд.

Мерд (*э ён дер*). Биё, зен пойвокугьореш векеним, егилейгеш эй не вэхуьшде. (*Пойвокугьоре векенденуьт, песде нуьшденуьт э жигешу, вегуьрденуьт пейлегьой шоробе*).

Оморени сес дере куде.

Овшор. Омо эхьисобевоз. (*Эз мерд не зен*). Вэхизит, товэгъэ сохденуьм. Вэхизит э у хунейге дарайт, инжо миё келейму биёв.

Мерд не зен гене норенуьт пейлегьоре, вэхуьшденуьт.

Мерд. Эле! И биёбури бисдоки...

Овшор. Ме эришму себэхъ эз и знёдте суьфре мивараюнум.

Зен. Эз себэхьине дуьшпере, гъэдовилим эз туь, имбурузине гьин-гьэр хуби.

Мерд (*куьнд оморе эз шелегьо*). Веги, зен, имуре инжо кор неде! (*Гьердуьеки вегуьрденуьт шелегьоре*). Кеш!..

Овшор не Тейло гуьрденуьт пушошуре.

Овшор. Меведарайт, глэйби эз келегьойму, тевэгъэ сохденуьм эз ишму.

Зен (*э гъирогъ*). Эз чуккле глэйб неёвгьо, эз келеш — ниёв.

Тейло. Э у хунейге дарайт...

Мерд. Омбор согъбошит...

Зен. Не нуьшде гьиншденуьт, не рафде. И чув кори э сер иму омо!

Овшор не Тейло э гужевоз, гьуэл додоре, дешенденуьт мерд не зене э у хунейге, пушо сохденуьт дере.Овшор вокурдени дере эз лой хьээт. Дироморени Юсуьф, хэсдере хуно.

Овшор. Не офди?

Юсуьф. Ме гьеле сес гофе-гофе шиновусденге эз лошму, шор би-ребуьруьмки. Гьечу дануьсдуьм келей туь э инжон.

Тейло, хэсдере хуно, нуьшдени.

Овшор. Э хунешу рафдебири?

Юсуьф. Ингэдер куфдебируьм дер энугьоре, зен гьунши ведиромо мугу не дери э хуне. Пуьрсируьм эжен, гуфдики, зен ю э гьилгьоревоз э хуней дедешу рафди, шуьвер ю э хуней боженэгъ хуьшде...

Овшор. Боженэгъ?!..

Эзу хунейге, э сес Овшор ведироморени Содугъ, э песою мерд не зениш.

Содугъ. Туь э меревози?

Юсуьф (*суьфде мэхьтел бире дениширени э Овшор не Тейло, песде чарусдени э лой Содугъ*). Содугъ! Саша!.. Туь инжон? Ме туьре эз гешде гьолок биремки! Туь чуьтам оморей инжо?! (*Чарусдени э лой Овшор не Тейло*). Ишму э ки дениширейт? Инн келей туь, Овшор!

Овшор не Тейло! Чуьтам?! (*Гьердубьшу, гьэргъ бире, поисденуьт э жигешу*).

Перде.

ЭДЕШГЬО

Вози сохдегоргьо:

Екимуьн Евдо — колхозник, тембел, 45 сале.
Тури — зен эн у, пушолуье корсох, 38 сале.
Дуьимуьн Евдо — колхозник, пиёниске, 40 сале.
Хумор — зен эн у, 35 сале.
Асиат — гъунши эн угьо, 65 сале.
Довид — духдир, 48 сале.
Нохум — бригадир эн колхоз, 43 сале.

Вози гиросдени э вэхд иму, э шегьер Дербенд.

Хуней колхозник Екимуьн Евдон. Дергьо еки э лой доруни хуней, екиге э лой куче. Хуне вераюндеи дигъбон соегъи. Э хуне дери диван, стол ве стулгьо.

Э хуне екиш не дери.

Гьеминоне вэхди. Вэгдой хэрменгьон. Эз дур шиновусде оморени сес мэгни хундей колхозникгьо.

МЭГНИ ОНГУРБОГЪДОРГЬО *

Гуьл ди, гуьл ди, богъ онгури,
Э туь жофой иму дери.
Жофо гуьзет жовонини,
Софой энущ эн имуни.
Веровунде буле бегьер,
Зиндегуни мерав звере.

Тегьер игид коре сохде,
Дуьл жовони муьгбет дошде.
Хуним мэгни жовонире,

Хуним, эшгъ дим дуь екире.
Кук не духдер э е войге,
Сохим гуьллуьгъ гьер тегьенге.

Жовонгьойму гуьногъдорут,
Эшгъ эн дусди угьо пурут.
Хушей онгур, еде пейле,
Мидуьт угьо е ченд гиле.
Ижиреют жовонгьойму,
Ярашугъи эн девр иму.

Сес мэгни хундегоргьо сокит бирен

Э хуне дироморени Екимуьн Евдо. Э тен эн у вери парталгьой кори. Э дес эн у дери тогъор э кор нун берденгьо. Хуб фегъм сохдени иловлей хунере. Виниреники э хуне екиш недери, куьнд оморени эз стол.

Екимуьн Евдо (эз *дуьл ох кешире*). Гьо.., лап хуб. Чув эжеб э хуне екиш недери. Имуьгой э тегьениммеревоз мидануьм кем-кем бугъоз мере тари сохде э сенгъ не расире гюевоз. (*Пингъол зерени эз бугъоз хуьшде, пезде эз гъултуьгъ кастюм ведешенде норени э сер стол*

*Мэгни онгурбогъдоргьо» эн Сергей Изгияеви.

шишей эрэггире ве эз тоггор кори ведешенде норени закусагьгоре). Зен омоге мигуюм ки нечогъ бирем, хьол ме нисди. Вар салам, шут томом. Бегем эгъуъл мере вир сохдем э и гъизгъин герми эри кор сохде. (*Декуьрдени пейлей эрэггире, гьенжирени*). Те мэхсуьлгьгоре вечире верасде нечогъ гьисдуьм-гьисд... Ха... ха... ха... (*Декуьрдени пейлере, гене воисдени гьенжуь*). Ире гьенжиренуьм э согън Евдо эдеш ме!..

Гье э и вэхди эз куче оморени сес пое-пой. Екимуьн Евдо фубердени эрэггире, пьесе зурн-зурн вечирени ве пэхъни сохдени гьеммере э зир ламбалуш э сер диван. Ю, э сер диван дегешде сер-кул хуьшдере дегуьрдени, э вогънеки нечогъ сохде хуьшдере.

Екимуьн Евдо (*эри хуьшде*). Кини бу и оморенигъо?..
Аснат (*эз буру*). Тури... Ой Тури... Ки дери э хуне?

Аснат дироморени э хуне.

Екимуьн Евдо (уьгъ зере-зере). Диройт, диройт, жон холей Аснат.

Аснат. Руз туь эхэйр бу, Евдо. Гъэзор туь дуьшмере гердо. Нэхогъгьой туь нечогън бегем? Ме мугумге туь э хэрменгьои.

Екимуьн Евдо (*четин нефес вокошире*). Ох, нефес вокоширеш нисе дануьсденуьм. Чуь сохумгеш нисе дануьсденуьм, холей Аснат. Руз бе руз хьол ме эдее гурунд бире. Мере бэхд нисди э и гъуьлом. Эз себэхъэ-вози гъовиш незерем э лэгъэ.

Аснат дес хуьшдере венорени э пушони Евдо.

Аснат (*э гъэжоибиревоз*). У-у-у... Э гуш худо медараво!.. Жендек туь геде битев эдее сухдеки?! Зен туь эжеи? Бегем гьич гъэмел миьв эзини нечогъэ мерд хуьшдере шенде э кучегьо рафде?

Екимуьн Евдо. Эгъ, чуь гуьом, холей Аснат? Кесгьойге э ме бовор сохденуьт, оммо и нелойгъэ зен ме нэгъ. Лап э муьрден меш бовор нисе сохде.

Аснат. Худо мегуь! Тури эгъуъл хуьшдере хурди, негьогъ туьре гьечи шенди рафде.

Екимуьн Евдо. Бэхдгьо-мозолгьой ме гьечини. Бедмозолуьм.

Аснат. Ме оморенируьм э кин ишму эри меслэхъэт сохде э товуней хосден духдер ишмуре. Кук имуш бегьем эвленмиш сохдени бири. Туьш дануьсденики, Евдо, гьисдигьо-нисдигьой меш е офдуме куки. Худо мегурро, хэзине биьри. Э тукун хуькуьмети дери. Чуь сохум, воисдени те чумгьо хьэрзо гьисдуьтгьо ники юре винуьм.

Екимуьн Евдо. Худо нике гьисметгьоре э пушо биьро. Туь э Туриревоз гоф сох, ме гьемише разинуьм. Ме сери ебо э туку э кин кук ишму рафде, хуьурмет мере гуьрде, э эрэгъиш муьгьбет сохдени. Энжзгъ, холей Аснат, ишму дануьсденитки, ихдиьри эн духдер э дес деде дебире.

Аснат вэхуьшдени э пой.

Аснат. Гьечуниге и ишев мидиройм гоф имуре мисохим. Худо эри туь кумег гердо.

Аснат ведарафдени Евдо вэхуьшде нуьшдени гене эрэгъи эри гьенжире.

Екимуьн Евдо (*эри хуьшде*). Эзи гофгьо э шуьгъэм ме чи нида-рав, ебо эрэгъилей мере семе гьенжуьм. И духдере зуте э шуьвер мидорумге эз гьемме гъэдо-болегьо хилос мибисдорум. Кидан уш дедей хуьшдере хуно гъэтош мибуге. (*Гьенжирени пейлей эрэггире*).

Эз буру оморени сес Тури.

Тури (*эз буру*). Гене эжеи бу и мерд эз себэхъмундеревоз? Э же

рафдигеш мэглүым нисди. Э жун глэлгьой ме, лап э биёбури миведебе-
руь нум имуре.

Евдо э терэтэГидревоз гене,вечирени гьеммере ве лихьиф дегуьрде э кул хуьше
дегешдени. Дироморечи **Турн** У дирени дегешдей Евдоре. Куьнд оморени эз у.

Турн. Э мерд, ме туьре эз гешде вемундумки. Эз глэрей хэлгь сур
бисдори рафд **туь**? Бегем хьэлов-болуш сохдей дегешдеки, эзи хьофд
салине нечогьгьоре хуно.

Еким уьн **Евдо** (*омнисуьзе хуно, евошлей-евошлей*). Ой зен, э
гоф туьревоз ме хьофд салине нечогьнш миё бошум гьеле? Хотур худоре
хосдениге, дес веги эз ехэн ме. Жендек ме эдее су гуьрде сухде Рангуй-
ме бох, **гуддире**, хьолуми суруш.

Турн. Хэлгь эдее э **коревоз** уйнемиш сохде ве мэглнигьо хунде,
оммо **туь**?

Еким уьн **Евдо**. Ме гьеле артист нисдуйм эри мэглнигьо хунде.
Мере эри гоф сохдеш омур нисди.

Турн. Эдем дире, сер-куле бегем дегуьрдей... Э же бурам эз дес
чуй туьни мерд?

Еким уьн **Евдо**. Ой офирсэр, хилос сох мере эз дес эзини зен.
Кесгойге, дануьсде хьол мере, дуьлсхуни сохденуьт. **Холей** Аснат омор-
ребу **инжо**. Омбор езугьбери сохд. Эз ме мугу э туь глэтош вери, небу
хикики зени э хуьше, мучьоег дор хуьшдере.

Турн. Пегь, пегь, эзи зиедте мугьоеги вонсде туьре, глуьломе гер-
ми-хуьроми вегуьрди, оммо туь э лихьиф депничрей дегешде. Хэлгь э
зир гермиш эдее кор сохде, оммо туь серинире вихдей. Хуб-о, Аснат
эри чуй омореву?

Еким уьн **Евдо**. Ой зен, туь э сер ме эгьуьл вегишддми э туь
тозе-нике хэбере гуьом.

Турн. Эгьуьл туьре **гье** и э хьэлов дегешден берди. Эхирки, чуй
воисдембу уре? Эри чуй омореву?

Еким уьн **Евдо**. **Холей** Аснат эри духдер иму диромореву. Эри
кук хуьше хосде воисде. Имишев дироморенини. Ой зен, э жун бебей
туь, духдер иму э хуней эн у дарафдге е нуне ху, е нунигере седогьо
ди. Худо мебурро, кук эн у э келе магазин дери, э кешеревоз эдее пул
вечире. Эзу зиедте домор вонсде туьре?

Турн. Кому духдере?! Бегем духдер ме той шуьверини? Гьевдегь
сале гьеле бегем не бири, яздегьимуьн классе верасде, э институт миё
бурав. Гьич туьре глэйб оморени? Ме эз дес туь э же бурам, ой худо!
(*Гьирке сохдени*).

Еким уьн **Евдо**. Эй овом, чендгээдер духдер зу э шуьвер рафд,
унгээдер хуби. Туь жун бебе-дедей туь расдире гу, келегьой туь институ-
те хунде бу верасде?..

Турн. Худо миёсде гээлет сохде бебе-дедей мере, той туьчуьни сох-
денге. Э мегьго-салгьоревоз туь кор нисе сохде, тембелгьоре хуно, сере э
биглори донорей поисда. Пой-о.., гье духдереш дорени бисдоримге э шуь-
вер, пегс э чуйревоз доре? Туьреки э сал ю сад-сади пенжогь трудодень
зиедте нисе бире. Угьореш те эхир сал гьеммере вегуьрдени ичку хурде
ве пегсде э годовой отчет гьэрдхунд ведироморе. Дие э чуйревоз э шуь-
вер доре духдере? Уре жигьизлегьою гереки, хэрни глэруьсге э вонсде.
Туьреки угьо нисди не нум глэруьсиреш э кин ме меги. Екиге духдер ме-
ре те хундеире верасде э шуьвер нисе доренуьм. Верасири?

Еким уьн **Евдо**. Жигьиз? Чуй жигьиз гереки инжо, ой зен? Ини
э кул ме деригьо лихьифе руй юре микешим э огьэвоз, огьиш ки метро
ю э 60 **кениш**. Хьэловиш ки мидим э зир ме деригьоре. У зиедте хуьрт-
пуьртгьойге эз хунеш офд миёзт. Гьечи э рэхь мидекниним мирайм. Чуй-

там гуфдиренуьтге: вар салам, шут томом. Хуб-гьо, туьре хосденге чуй овордебири эз хуней бебешму? Е хуьрде совуй миси, е пара-парае порхол ве эзи хьпуьр-чуьпуьргьо. Имуьгой туьре зар-зибо доре воисде?

Тури. Погь бебе вой!.. Туьре гьич глэйб оморени, туьре сифет не верики. Е офдуме духдер мере эз хуне чум глэрси ведскинуьм. Нэгл, туь э у гофгьоревоз мере муьхшул месох. Ебо гу винуьм туь эри чуй оmore дегшейге, вьрихде эз кар?

Екимуьн **Евдо** (*убьгь зере-зере*). Ой зен, туь лап э хьол одоми недерире хуно эдее гоф сохде. Дес не вегири эз ехэн ме?

Тури. Гьечу буге гьейсэглэт гьэдегь мивенуьм э туь ве пезде мирам духдиреш миэрум эри туь. (*Зури-зури овордени ним литре бонкере, серчи ве лугьгоре*). Руэ шуьгьэм дегешд. Оммо небу бонкере венгени. Те ме оmore вемунугу.

Екимуьн **Евдо**. Нэгл, нэгл. Мере гьэдегь не духдир герек нисди. Э дегь-паздегь руз хуб мибошум мирам.

Тури. Лап хуб!.. Те дегь-паздегь руз хэрменгьош миверасуь. Нэгл, нэгл. Гьэдегье венорумге зу хуб мибоши. Чар-чар.. (*Э гужевоз гьэдегье венорени ве воисдени бурав*). Межуйм, гьэдегь не офдону. Ме гьейсэглэт миём.

Тури рафлени. **Евдо**-гьэдегь э кул вери вахуьшде нуьшдени.

Екимуьн **Евдо** (*эри хуьшде*). Бонкеш веноге, говдушеш веноге, те н хэрменгьо верасде миё довом дуьм. (*Декуьрдени пейлей эрэгьире*). Э мерд, духдир чуй гуфдиренини э ме. Гьирандусе миденуь? Бигьил денуь. Гермь гьово эз е ло; эрэгьи эз е лойге, меш ки э зир лихьиф. Жендек ме бегьем су гуьрди эдее сухде. Гьирандусиш имёв эз чуйт екигьош звер.

Екимуьн **Евдо** декуьрдени гене пейлей эрэгьире, хурдени. Оморени сес пое-пой.

Гене гьеммере вечире допорени э жигей ю ве юш дегешдени. Дироморелл дуймуьн **Евдо**.

Дуймуьн **Евдо**. О-о-о... Руз туь эхэйр бу, эдеш. Ме имбуруз туьре эз гешде вемундем. Оммо туь инжо э тэхьнои эдее кейф сохде.

Екимуьн **Евдо**. Э жун туь, эдеш, гьозией ме ежирейгеи. Ме миром эри туь, ебо э кемер ме веригьоре вьниш. Э глуймуьрме биратгьо ихдилот нисди.

Дуймуьн **Евдо** э кемер Екимуьн **Евдо** дес зерени ве офденге гьэдегье, хэндуйсдени.

Дуймуьн **Евдо**: Эдеш, и чуйни э кемер туь веригьо? Чен е хуьмики?

Екимуьн **Евдо**. Э жун туь, бирор, чуьш бисдоге биё довом дуьм. Е хьэрэй Тури э сер ме дешендебу... Мугу э кор бура. Меш хьэлов-болуш сохдем дегешде. Имуьгой эри духдир рафди. Меш э хуьшде езугь не сохдем. Гьирогь е бутылкаре кеширем. Духдир омогеш терс нисди.

Дуймуьн **Евдо** (*хэндуйсде-хэндуйсде*). Э жун туь, эдеш, гьич фикир мекеш. Духдир-мухдиргьо дургуни, оммо эрэгьи гьэгьи. Е-дуй пейлейгеш вешендиге бегьем глэтош мивешенуь жендек туь. (*Ведешендени эз куьф хуьшде бутылкай эрэгьире*). Э жун туь, бирор, меш дес тигьни не оmore-гьо.

Екимуьн **Евдо** вахуьшде нуьшдени э сер диван. Дуймуьн **Евдо**ш нуьшдени э ён эи у. Декуьрде, хурденуьт.

Екимуьн **Евдо**. Имуьгой, эдеш, сер ме бегьем эдес **Евдо** хурде. Кор ме лап бегьеми.

Д у ъ и м у ъ н **Е-в-д-о**. Ме гуфдирере хуно, гыч фикир мекеш. Иму-
гьой духдир меёвгу, лап профисур биёвгу.

Е к и м у ъ н **Е-в-д-о**. Эдеш муно, е-дуй бенд мэгни хун, дуыл ме екем
очмиш бу.

Д у ъ и м у ъ н **Е-в-д-о**. Э сер дуй чумгьой ме. (*Хуышдени ю диг-диги
зере, хундени*).

Мен Керемем, юху дниб гезерем,
Гьэгьден билсуын, ширин жонден бизорем.
Етди ил дуыр Асли дниб гезерем,
Гьизлер, хон Аслими гуьрең улдыми?

Е к и м у ъ н **Е-в-д-о**. Ешше, бирор, сес туь эз сес буьлдуьриш зиёди.
Имугьой гуш венн мэгни мере.

Екимуьн **Евдо** э е дес гуьрдени бутылкей эрэгьире, э е десигеревоз бурмундени э
бутылка. Вэхуышдени э пой, гьэдегь офдорени эз кемер эн у. Хундени.

Шипов, эдеш, мэгни хунум эй туь гьонн:
И эрэгьи эй ме зени, лап **Турина**.
Гьич меёво руз жейлен эй гьердуьйму.
Жон эрэгьи, тегьер эн ёр туьни эйму.

Гьердуьеки хэ:дуьсденуьт.

Д у ъ и м у ъ н **Е-в-д-о**. Согь боши, эдеш.

Дуй **Евдогьо** зарифетгьо сохдеки эз буру оморени сес **Хумор**.

Хумор (эз буру). **Тури.. Ой Тури...**

Шиповусде сесе, гьердуь **Евдогьо**, вэхуышде, рафденуьт э лой эн дер, э тигьэтевоз эри
гуш дошде. Дуймуьн **Евдо**, шинохде сес зен хуышдере, терсирени.

Д у ъ и м у ъ н **Е-в-д-о** (*терсе-терс*). Эдеш, сес зене хунои... Бобо вой!..
Ме имугьой чуй мисохум?!..

Е к и м у ъ н **Е-в-д-о** (*уш э терсе-терсезов*). Чуй, чуй? Зен ме омори?

Д у ъ и м у ъ н **Е-в-д-о**. Зен туь нэгл-о, зен ме — **Хумор** омори.

Е к и м у ъ н **Е-в-д-о**. Гьич метерс. Гьейсэглэт е гьэмел миофим. Сер
туьре бесдуьм э шолевоз, дегешд э жигей ме э хьэлов. Кем-кем уьгь зере,
нолеш кеш. Ме мигуюм ки туь Турини, гурунд нечогьни. Энжэгь сес туь-
ре сес зенире хуно сох. Верасири?

Д у ъ и м у ъ н **Е-в-д-о**. Эз сер мправ ми и ихдилот?

Е к и м у ъ н **Е-в-д-о**. Эри, эри. Екем миёв минуышуь э кин туь, песе
мивэхизуь миведарав. Вэглдой энугь гофгьо нисди, зу бош биё дегешд.

Сер дуьимуьн **Евдоре** беседе, дегердундени э хьэлов. Бутылкегореш допорени э бонлей ю.

Екимуьн **Евдо** лой-луй хурде, хэненуе, хуно, тим-тик поисдени э ён бонлей ю.

Дироморени **Хумор**.

Хумор. Руз туь эхэйр бу, **Евдо**. **Тури** эжи?

Е к и м у ъ н **Е-в-д-о** (*лой-лум хурде*). Э гьуьбет туьш эхэйр бу, **Ху-**
мор. **Ту-ри?**.. **Тури** ини, сэхд нечогьни.

Хумор куьнд оморени эз нечогь.

Хумор. Чуйни, **Тури**, хэгьер? Гьэзор туь дуьшмере гердо. Туь
офдорей домунде гье и вэглдой куьллуье коргьо.

Дуь и муьн ~~Евдо~~. Герми-хиники бири, жон хэгьер.

~~Хумор~~. Герми-хиники мибу дие, хэгьер. Мердгьойму григе сере донорет э биглори э бегьемкор нисе сохденуэт. Домунди рафде сер ишу э ~~недалгьо~~ ~~не~~ ~~пиёнискеи~~. Ижиреш зулум бирени?

Дуь и муьн ~~Евдо~~: Меш эзу хэьфи дие офдоре домундемгьо э хьэлов. Эз шуьвер чуй кумегини э кифлет.

~~Хумор~~ (*сере жумунде, ох кеширени*). Ме эз туь вететеюм, жон хэгьер. Бэхдевере шуьвер ме ~~сади~~ ~~бисд~~ ~~трудодениш~~ гьэзенмиш не сохди, ~~оммо~~ ~~эри~~ ~~пенжсад~~ ~~трудодесть~~ гьэрд сохди ~~схурде~~ ~~э~~ ~~кожкоз~~. Ме чуй сохумгеш нисе дануьсденуьм. Сере вир сохдем э серевири домунде.

Дуь и муьн ~~Евдо~~ (*уьгь зере*). Дузи, гьэдой туь биёво э жун хэгьер. Э ки гуим дердгьоймуре.

~~Хумор~~. Сес езугьниш бегьем дегиш бири. (*Эз Екимуьн Евдо*). Духдир-чи семе овурдей?

Екимуьн ~~Евдо~~ (*гьингьине вешенде*). Овурдебируьм. Мугу ки жениски болизинни. (*Бурмундени шуьгьэме э десевоз*).

~~Хумор~~. Э ~~Тури~~ кидан эз вэхд-чи гиросдейге? Эйчуь бу туьре и коргьо. Гьеле гьисдигьоре дошдейм, ведировундейм, мунди иреш..

Дуь и муьн ~~Евдо~~. Дузи, хэгьер. Эри эни гьэдуьриедангьо гьисдигьош омбори. Гьэлет бирем.

~~Хумор~~. Нэгл, нэгл, жон ~~Тури~~. Ме и коргьоре де тоб нидуьм. Юре офде сэглэт гьизилгьоре э мазалей ю зеренинуьм ведарафдени. Мере эзу бугьо шуьвер герек нисди.

Дуь и муьн ~~Евдо~~. Нэгл, нэгл. Гьечу мегу. Чуьш бисдоге шуьвер туьни. Бебей гьизилгьой туьни.

~~Хумор~~. Герек нисди мере эзу бугьо бебей гьизилгьо. Чен еки ним ю э гьуьмуьр бирегоре мердгьо ~~5000-6000~~ ~~трудодесть~~ эдете гьэзенмиш сохденуэт. Э-Московгьо, е сер э фиставкетьош рафдет. ~~Чес~~ ~~чуй~~ ~~дир~~ ~~у~~ ~~эни~~ ~~гьуьлом~~, эз эрэгьни шороб хурде гьэьри.

Дуь и муьн ~~Евдо~~ (*евошлей-евошлей*). Чуьш бисдоге эз шуьвер туь сад бо шуьвер ме тембели. Гене шуьвер туь хуби.

И ихдилотгьо э лэглэй энигьо дерики, эз буру оморени сес ~~Тури~~. Екимуьн ~~Евдо~~ мэгьлаумьсуьз вирихлени дарафде э доруни хуе. Дироморенуэт духдир не ~~Тури~~.

~~Хумор~~, игьоре дире, гьэргь бирени поисле э жигей хуьше.

Духдир. Здравствуйте. Где больнои?

Туьри. Ини. Э хьэлов дери мерд.

Духдир куьнд оморени эз нечогь. Оммо ~~Хумор~~ сер ю нисе ведарафде чуй гиросдеге э инжо, гьогьэ хуно дениширени поисле э ~~Тури~~.

~~Хумор~~ (*эри хуьше, э гьэжоибиревоз*). Э хьисобевоз хови. Небуге и чуй кори?! (*Руй бире э кин Тури*). ~~Тури~~ хэгьер, туь кини, и кини? Шуьвер туь гьейсэглэт инжо бу, э меревоз эдембу гоф сохде. Эз ме мугу ~~Тури~~ риче чогьни, юш дегешди.

~~Тури~~ (*э мэхьтелиривоз*). Ишму чуй гуфдиренит?! И шуьвер мени. Меш э духдир рафдебируьм.

Духдир (*эз нечогь*), Больной, где болит?

~~Хумор~~. Больной ики жонлуь дуьр, жон духдир.

Духдир. Больной, на градусник, положи. (*Дорени градуснике*).

Дуьи муьн ~~Евдо~~ жуймуьсде сэглэт, эз бошлей эп у офдоренуэт бытулкагьой эрэгьни. Бирден духдир вегуьрде е шишере буй вокоширени.

Духдир (*э мэхьтелиривоз*). Что это такое?! Пахнет водкой.

Дуьимуьн **Ево** жуймуьсде сэгIэт, **Тури** дануьсдени шуьвер ю не биреире.
Зури-зури дарафдени э доруни хуне. Эз гуьл Екимуьн **Ево** гуьрде, ведировундени.

Тури (э хуьвршевоз эз Екимуьн **Ево**). Песг и кини?! Туь эри ме кемеднэ вокурдей. И кини, туь кини?!..

Екимуьн **Ево**. Ме — менуьм... Уш — менуьм.

Духдир. Ме эз ишму хосденуьм нечогъ киниге гуит. Сер ме нисе ведарафде эзи коргошму.

Тури не **Хумор** кеширенуьт лихьифе эз кул нечогъ. Дуьимуьн **Ево** тим-тик вэхуьшдени поисде, э сер ю шол беседе. Хумор гъэргъ бирени мунде шуьвер хуьшдере диренге.

Хумор (хуьвршенмиш бире). Песг и туьни?! Э туьревоз сохдем согъ руз меслэхъэте?

Дирьморени Нохьум бригадир.

Нохьум. Тури, чуь giroшде инжо?

Тури (*гиришде-гиришде*). Хэгьер эри туь гуьрбу гердо, виниш ебо э сер ме чуь жире гъозие-гъэдер омориге. Эз себэхьмундеревоз вирихдет эз кор э хуне оморе эри пиёнискеи сохде. Бегъеме театр вокурдет. Минет ме э ишму эри эни дерд ме е чоре сохит.

Нохьум. Эдешгьо, гIэйб нисе омореми ишмуре? Гъеми эз кор вирихденит ве гъемиге пиёнискеи сохденит. Оммо зенгьошму ударникгьой жофой коммунистини. Ишмуре негIэт гъемме колхозникгьо эдете диренуьт. Угьоре нисе воисде ишмуре де ижире винуьт. Эхирки, верасит!

Перде.

ЖУЪФДЕ ПАРУСТЕКГЪО

ПЪЕСА ЭЗ ЧОР ПЕРДЕГЪО

Вози сохдегоргъо:

Шегъри — келе зен, 57 сала.
 Эхсо — зенбирор Шегъри, 35 сала.
 Зорин — офицер, 42 сала.
 Яшка — кук Зорин, 17 сала.
 Николай — директор завод, 45 сала.
 Соня — духдер эн Николай, 15 сала.
 Фёдор — инженер завод, 50 сала.
 Светлана — эз детдом, 16 сала.
 Бешир — 23 сала.
 Соня — духдер Зорин, 18 сала.
 Капитан КГБ, 40 сала.

Гъозие гиросдени э девр иму, э 1946—51 салгъо, э республикай Кабардино-Балкария.

ЕКИМУЪН ПЕРДЕ

Руз Буъзурге Бесгъунини—9 май 1946 сал. Сер гъоврегъой бирорини. Гъуьндурини. Э пушо е ченд гъоврегъон. Эз песой тепен, э дере гиросдени рэхъ. Эз песой тепен веди биренуьт гъугъ бейдогъгъо ве бешгегъой черх бесде гуьлгъо, э комигъоревозки эдете рафденуьт десдегъой одомигъо э сер гъоврегъой бирори. Музыкай ёсиш гъэребир шинувусде оморени. Э песо, э дур бурмунде оморени нуькере, э ён комики эдее кор сохде электростанция, зофруте бурмунде оморени вечарусде завод.

Э пушо, э лой чеп э гъэрей дугъговрен нуьшди келе зен Шегъри, комики гогъ гъирке сохде, гогъ гъэл гуьрде хок гъоврере. Эз дур шинире оморени сес э митинг ёси гогъ сохдегор.

Сес (эз буру). И руз Буъзурге Бесгъунире хэлгъгъой гъуьлом ве, иллогъки, хэлгъгъой совети иму гъич вэхдиш фурмуш нисохут. Бегем мибошут фурмуш гъэзизе балагъо, бироргъо, бебегъо, дедегъо ве хэгъергъо, биретгъо гъурбуни, доретгъо жун ишуре эри дошде азадире э женггъой Буъзурге довгъой Ватани? Бегем егилейгеш мигъилуьт угъо э гъуьлом гъолхмиш бирен ужире довгъоре? Ченд гъэдер гужлуь гъисдигеш ерэгъленмише гъувот улкей советиму, генедеш иму хъэркет мисохим эри негъише довгъоре бире. Очиш мисохим беде сургъой дуьшменгъоре. Э и руз шовгъо дореним иму э сер гъоврегъой бирори, нигъилим дие э гъуьлом эй бире довгъо ве муьхъкем мидорим шолумире.

Сес гогъ сохден поисдени. Шинувусде оморени музыка. Шегъри диеш зар доноре гиросдени. Сес музыка евош биренге, гогъ сохде-сохде диморенуьт Фёдор Степанович ве Николай Иванович.

Фёдор. Николай Иванович, винишит ебо вечарусде заводе. Эзу э ёр ишму гьисди?

Николай. Эри, Фёдор Степанович. У вечарусде завод алат добогь сохденигьои, у миё вокурде биёв.

Фёдор. Лап э хубе жигеи, гловиш э ён юни ве электростанцияш. Зуте गरेки сер гуьрде оводусохдеире ве вокурдеире.

Николай. Партия э иму тапшуьрмиш сохди и везифере. Унегуьре ишму, Фёдор Степанович, чуьн инженер миё зуте верасит нуьвуьсдеи проектгьо ве сметагьоре.

Фёдор. Келе везифеи.

Николай. Келеш гьисдге, зуте, хьэрекет сохде, верасде воисде. Довго веноре ярагьоре э Ватан миё зуте хос сохим.

Фёдор. Ишму, Николай Иванович, гьечуниге хьэрекет сохит эри кура сохде веслуье гьэдер корсохгьо.

Николай. У коре иму сер гуьрлейм. Угьо гьемме сербегьем миёвт, ярагой Ватаниш хос нибу. Оммо гьич хос нибошут ярагой инсонгьо. Ки вир сохдетге бебегьоре, ки вир сохдетге эвлодгьоре, енебуге дедегьо, гЭнлгьо, хосде духдергьоре миофут ми екире?!.. Небуге гьемишелуьгь мидемуну яра э дуьлгьо?!..

Фёдор. У яра, Николай Иванович, гьемише мимуну э инсонгьоре-воз, те муьрдешу, гуьмуьрлугь.

Фёдор ве Николай гоф сохде-сохде ведарафденуьт э лой расд. Шегьри, шниире и гофгьоре, дуьлю гурунд бире гирисдени. Эз лой расд э дес ишу гуьлгьо дери дироморенуьт Соня не Светлана. Куьнд бире угьо эз тэхьное гьовре, гьисдигьо э лой расд, веноренуьт екем гуьлгьо.

Светлана. О, чуь келе хушбэхд мибисдорум эгенер миофдумге бебе-дедей мере. Жон хэьгергили, Соня, бовор сох, ченд гьэдер детдом хуб гьурлугь сохде ве дошденигеш, гене бебе-деде ширинуьт.

Соня. Туь дузи, Светлана. Белкем кими мозоллуьгьо офдеш офдуге бебе-дедегьошуре.

Светлана. Ох, мибисдоге еки ужире руз эриму! Жон, хэьгергили, ме ченд гиле ховгьо дирем, гуйге бебе-дедей ме зиндеют. Оммо чигьрет ишуреш фурмуш сохдем.

Соня. Белкем кими сурогьсуьзгьо офд оморутгеш.

Светлана (веноре екем гуьлгьо э сер е гьовре). Ме и гьоврере хьисоб мисохум гьоврей сурогьсуьз пуч бире бебе-дедей ме. И гуьлгьо бигьнал бошут бэхш эз дердлуье балашу.

Соня. Гьечу мегу, белкем сурогь бебе-дедей туь офд оморембу.

Светлана. Мере имид нисе оморе.

Соня (бурмунде э лой Шегьри). Света, ебо дениш э у келе зен. Дирени э чуь эзугьбериревоз дугьговреире у гьэл гуьрдиге?

Светлана. Дерд себесуьз нибу. Белкем э у дуь гьоврегьо балагьоу деруьт. У гьоврегьореш офди. Ме гьоврей гьэриби бебе-дедей мереш нисе офденуьм.

Соня. Бире мидануь эз келетегьойму киш согь мундетге, угьош лерд овореи балагьоре кешире, гье и зене хуно эдете гирисденуьт.

Светлана (э лой чеп денишире, киреиге эз дур дирени). Соня, дениш э уло. Ася Яковлевна э имуревози, эдее огол зере.

Соня. Эз расдиш э имуревози. ГЭйбе кори, дир бирейм. Э и гуьлгьо гуьре эглен бисдорим мунд.

Светлана. Кидан митингш верасдиге.

Соня. Кеш, пой вечи. Бэхшлемиши хосде गरेки эз Ася Яковлевна.

Светлана. Мере гЭйб миёв. Туь хубте мигуи.

С о н я. Мереш гІэйб миёв. Ёердуеки э е лэгІэ мигуим.
С в е т л а н а. Бошгу, бошгу. Кеш зури-зури бурайм.

Соня не Светлана зури-зури веларафденуэ э лой чеп. Э сегье тэхьно домундени Шегьри.

Шегьри (*гирисде-гирисде*). Езуггэ балалегьой ме! Дуьлхошигьой тэхьное дедей. Бебешму э сэхьро мунди, ишму э инжо. Чутьтам хьэл мисохум ме и дерде. Эз чор тэхьное дворгьой хуне ме ниофум тухтемиши. Инжон, инжон жигей ме! Э гьэл ишму меш биё дегешдуём. Согъ мундеи э ме нисе гуьнжуьсде. Эз э худо лово хосдеш вомундем, беруь гуфдире нешумой мере.

И гофгьо э лэгІэй Шегьри дери, дироморени Зорин. Э тен эи у вери парталгьой офицери. Шиновусде гофгьой Шегьрире, э езугьбериревоз денширени э у.

Зорин (*эри хуьшде*). Эз зуревоз и фэгьрире келе зен, тэхьное бейгьуше хуно, эдее гьэй зере э сер эни дуьгьовреи. Екиш дерди-вижори сохде, дуьл дорегор нисди и косибе. Ёьери ме семе дуьндуьрмиш сохум уре.

Шегьри десгьой хуьшдере лов сохде, э тегьер дуь гьэнетгьо, гьэл гуьрдени дуьгьовреи. Зорин куьнд оморени эз Шегьри. Хьэрекет сохдени эри тик гуьрде зене.

Зорин. Эй холе, ме эдеме диренуьм ишму, эз зуревоз э сер эни дуьгьовреи дегешде, эдейте гирисденит. Эри чуй куьшденит хуьшдере? Вэхизит.

Шегьри (*тик гуьрде сере*). Эй рэхьмедуьл худо, дерд ме гурунди, лербей ме келе. Э ме энжэгъ муьрдеи гуьнжуьсде. Хосденуьм эз ишму э гІэрей эни дуьгьовреи векенит эри ме жиге ве зинде-зинде допучунит.

Зорин (*гьово гуьрде нушундени Шегьрире*). Ишму чутьтам гоф сохденит, холе? Бегем нисоф бугьо одоми, гьовре векенде, зинде-зинде мидопучуну одомире?! Бегем вес нисди хунхуре фашистгьо зинде-зинде допучундетгьо ченд гьозор жунгьоре? Гуйге ишму, холе, эз Гуьлом селт дес вегуьрдей? Гуит винуьм чуйниге дерд ишму? Белкем эз дес ме вероморение кумегире сохдумге.

Шегьри. Эгенер туь, межбур сохде, пуьрсирениге, ме эри туь гьемме дердгьой мере очмиш сохде мигуьм ве э сер синей ме дошденуьмгьо когьозеш э ишму мидуьм, чуйн едигор. Хунит уре эри могоьлугьгьой Гуьлом. Бигьил шиновут ве гирисуьт угьо эри жуьфде балагьойме!

Зорин. Жон холе, бегем дердгьошму эз дердгьой гьемме могоьлугьгьой Гуьлом зиёдуьт? Меш дануьсденуьм дерд гьер инсон юре омборте дорд мидуь.

Шегьри. Тэхьно мундеи эз гьемме дердгьо зубуни.

Зорин. Уш дузи. МэгІуьм биреники шуьвер ишмуш пуч бири...

Шегьри (*гене офдоре э сер гьовре*). Гьемниге фронт недире жуьфде балагьоймеш леш бирет. Дедеэ сэхьибсуьз гьншдет.

Зорин (*гене тик гуьрде нушундени*). Хомуш бошит, холе. Дуьл дит хуьшдере. Бэхшлемиш мисохит, эгенер ишму рази мибисдоритге ме ишмуре хьисоб мисохдум эри ме деде. Ме инжо зигьисденинуьм ве кор сохденинуьм. Ве ишму мере гьобул мисохдит э куки. Увэхди, нуьвуьсде гьемме гьозие-гьэдер ишмуре, буьлдуьрмиш мисохдум э гьеммей Гуьлом.

Шегьри. Эй жовон, мере эз кукгьой ме кук не бирет, эз кесгьо мере кук бирени ми? НэгІ, кук, нидануь бире у кор. Бурайт, рэхь ишму ник.

Зорин. Эриме оморенигьо, холе, дердименд э гьэвл дердименд мидебу. Мере дерд небуге ме э гьечу нигуьм.

Шегъри. Ишмуре гъеле чъу гъуьмуьр дери. Жовонит. Зиндегунишму э пушо дери.

Зорин. Бегем э исэгІэтине вэхд миофит ми дердсуьз одоми: бисдо-рутгеш пир, жовон ве гІэил? Ме мигуфдурум дердгъой мере эришму, энжэгъ., хубте мибисдо суьфде ишму, ихъдибор сохде, мигуфдиритге дердгъошмуре.

Шегъри. Ишмуре чъу нуми, хэлеф ме?

Зорин (эз пурьсуьш Шегъри шори сохдере хуно). Зорин нуми, дедей ме.

Шегъри (вогоруш сохде). Зорин, Зорин...

Зорин. Бэхшлемеиш сохит, нум ишму чъуьтами?

Шегъри. Шегъри нуми муьрденне дедее.

Зорин. Мегуит гъечу, дедей Шегъри.

Шегъри. Гуш дорит имугъой ихдилот ссхум эришму э сер ме оmore гъозне-гъэдергъоре: шуьвер меш ишмуре хуно офицер бу, бердгъо юре э 1939 сал э довгІой Финляндия. Имуре умэхъэли чор кук бу: еки 19 сале, еки 18 сале, екиге 13 сале, чин чъуклеи 9 сале бу. ДовгІой Финляндия сокит биренге, бэгъдовой чор-пенж мегъиге е мерд пурьсире-пурьсире оморени э хунейму. Хуней Соломонигъо инжон мугу, жугъоб дорум, эри. Нум ишму Шегърини, мугум, эри. Дебердуьм ире э хуне, муьгъбет сох-дум. Мерд бегъем нуьшдеш не нуьшд. Гъовоюш ежирере хуно бу. Эз куьф хуьше и мерд ведешенде э ме до е когъоз ве песде юш ведарафд рафд. Когъозе хунде сэгІэт... (Сер веноре э сер гъоворе гиридене).

Зорин (гъово гуьрде сер Шегърире). Хомуш бошит, дедей ме. Ме верасиренуьм ишмуре. Э довгІо пуч бири.

Шегъри. Эри, хэлеф ме. Дерд у дерд небу. Гуж не зулум эзун-бэгъдойге бисдо. Хунне Гитлер довгІоре сер гуьрденге, бердуьт гьер дуь келеи кукгъой мере. Эз е ченд гъэдер вэхдиге мере огол зеренуьт э военкомат, доренуьт э дес ме извещениере ве гуфдируьтки гьердуь кукгъошму э Одесса пуч бирет...

Зорин (эри хуьше пурьуьш сохдере хуно). Э Одесса...

Шегъри (занигъо не сер хуьшдере зере). Дедей миро эришму, жуьфде жобордгъой ме, гІэиллегъой буьхреи ме!

Зорин (гъемин сохде). Э хуьшдере куьшдеревоз ярагъоре хос сохде нибу. Медит хуьшдере гІэзоб, жон дедей Шегъри.

Шегъри. Зорин, хэлеф ме. Эдеме диренуьм туьш дердименде одо-мини. Чъуьтам туь есэгІэтиге эз ме гуфдиребириге э гъэвл дердгъой одо-ми мидарав юреш дерд-гъэм ю бугъо одоми. Гуш вени, жон дуьлверову-не бала, чъуьтам гІэтошгъой дуьл дедей диеш гужлюь биренуьтге.

Зорин. Гуш мидорум ишмуре, жон дедей Шегъри. Энжэгъ хуьшдере мекуьшит. Те эз дес вероморе дуьл дит хуьшдере.

Шегъри. Лепуьр довгІо куьнд бисдо эз шегъер имуш. Увэхди чъуклеи кукгъой ме хундембируьт э школа. Еки э 9-муьн класс хундем-бу, екиге — э 5-муьн класс. ГІэилгъой школаире гъеммере берденуьт эри мэхъсуьл тэхуьле вечире. Евэхдиге эз ме гІэилгъо мугу имуре дедей э 20 рузи э лагерь берденинуьт. Гъемме хъозуришуре винире, э рэхъ де-куьрденуьм угъоре. Бэгъдовой дуь-се рузиге самолетгъой немцгъо сер гуьрденуьт эри бомбогъо шенде э сер шегъер иму, э рэхъгъой огуьни ве э сер мэхъсуьлгъо. Эз илойге хэбер омоки э зими дебире гІэилгъореш бомбит сохдет гуфдире. Э лов иму хун недомунд.

Зорин (э хуьвршевоз). Вэхъише фашистгъо!

Шегъри (гъирке сохде). Лагерь гІэилгъо бисд верст дур бу эз шегъер. ЖэгІмет шегъер, е 300—400 одоми, хуьшдере куьше-куьше рафденим э песой гІэилгъо. Емэхъэлиге мивиним, эз шегъер 5—6 верс

дуриним, э сер иму тигьи бисдо бомбгьо, гунлегьо. Дуразруй, хэйлигьо муърдуйт, яралуьгьо ноле зеруйт, вирихдегоргьо вирихдуйт. Э гъэриш вирихдегоргьо меш деруьм. Егилейге диреним эз дуриней одомигьо вединуьт. Куьнд биренге диреним шеш г'эил, дуь одоми-дуь одоми эз шейгьо ве чубуггьо гъуьч сохдет насилкагьо, эдете яралуьгьоре оворденуьт. Э гъэриш яралуьгьо чуклен кук меш дебу. (*Гирисандени*). Песде, песдегьо пуьрсиреним г'эилгьойге эжеют. Гъэргь бире поисдебируьт, гьеле-меле жугьоб нисе дорембируьт. Угьониге гьемме пуч бирет, -- гуфди келеи кук ме. И гофгьо э лэг'эйму дерики э сер иму гене тигьи биренуьт бомбагьо. Инжо бегьеме г'эжел ведиромо эри ме. Вир сохдум мунде балагьореш. Ох!.. (*Зар доноре гирисандени. Зорин хомуш сохде, тимор сохдени сер Шегьрире. Песде у протез пой хуьшдере дуз сохде, ленгуьсде-денгуьсде гешдени ве гене куьнд оморени эз Шегьри*).

Зорин. Вессит, жон дедей Шегьри, тигьин сохдейтгьо г'эрсгьоре. Кешит беруьм ишмуре э хуне.

Шегьри. Хуней ме имугьой инжигеи. Э инжо офдоребу бомб, э инжо ведироморебу журкум эри дедей жуьфде балагьой ме. Э шегьериш офдоребу г'этош. Вэхдине, эри зигьисде оморум э хоригьой Догьисту. Дуь сали вогощдемгьо э шегьер ме. Бегем эз ёр дедейгьо фурмуш мибу у рузгьо?! Чуйтам дедейгьо дерд не фикир не кешуйт?!

Зорин. Ченд гъэдер фикириниш кеширинге муьрдгьо зинде нибошут. Имугьой довг'ло верасди, нике рузгьоре гузет сохде вонсде.

Шегьри. Чуй нике рузгьо биренини эзинбэгьдойге мере? Угьо рафдуйт э балагьой меревоз. Ме энжэгь дердкеш ве гъэмкеш мибошум.

Зорин. Мегунит гьечу. Дуьлсенгьи бире воисде. Бегем дердгьой ме кеми, дедей Шегьри. Э довг'лой Финляндия меш бирем. Суьфден дуь сал эни довг'ло гьемнише э пушон жергегьо дебирем. Дуь гиле суке яралуь бирем. Песини гиле э 1943 сал гурунде яралуь бире э госпитали Тбилиси бурануьт пой мере.

Шегьри. Зорин, хэлефме, ишму эз коми шегьерит?

Зорин. Ме эз шегьер Киевуьм. Мере бу зен не дуь г'эил. Песини когьозе ме вегуьрдуьм эз хуне э эхир 1941 сал, э гъэд когьоз дебу сурот кифлет меш. Эзу э ило де е сурогь небисдо.

Шегьри. Дешендебиритми когьозгьо?

Зорин. Дешендебируьм, песово вегощдембируьт. Э 1944 сал э пой ме протез вери оморенуьм э Киев. Хунегьойму гьемме вечарусдебу. Ченд гъэдер сурогь сохдум, екиреш не офдум.

Зорин, дуьл ю гурунд бире, вэхуьшде, гешдени. Гене куьнд оморе эз Шегьри, э сенгь гьоре ведоре хуьшдере, серегъуз поисдени.

Шегьри (*дуьл доре Зорине*). Эри, балай ме, хъэйф балагьоре вир сохдеи эз гьемме дердгье зобуни. Дуьл туьре гурунд месох. Туь мере эдембири дуьл дореки.

Зорин. Чуйтам дуьл ме гурунд небу? Нисе дануьсденуьм э комини вечарусде хуне демундетге лешгьой эн угьо. Э лагергьой фашисти сухунде э туз чарундетге, енебуге э коминжо дурелов бебере зере, гешденуьтге. Оммо, дедей Шегьри, ме шинновусденге гьозие-гъэдер ишмуре, дуьл ме сенгьиш буге, гурунд бисдо.

Э и вэхди, Зорин не Шегьри гоф сохдеки, эз лой расд товорах сенгьгьой гьоврегьоре хунде-хунде дироморени Яшке. Э тен эн у вери жундура парталгьо, сифет ю чуьлкнини, э сер юш е куьгьне шопке. У евош-евош куьнд оморени эз гьоврегьое, э коминжо гоф сохдембируьт Зорин не Шегьри. У хундени товорах эн у сенгьгьореш. Зорин не Шегьри э мэхьтелиревоз деннширенуьт э Яшке.

Шегьри. Туь кини, балай ме, ве кире гешде?

Яш ке. Ме е сэхьибсуузым. Бебейму пуч бири э довго. Эзи шегьер э у шегьер эдее гешденуым сер гьоврегьоре белкем офдум гуфдире гьоврей бебеймуре.

Шегьри. Зигьисде э же зигьисде ве дуланмиш чуьтам бире?

Яш ке. Ме эз дуре жиге оморем. Шевгьо далдаленмиш биренуым э вокзалгьо. Руз гьуллагь одомигьоре веровунде гогь гисне, гогь суьрон биренуым.

Зорин. Ченд сала мибоши туь?

Яш ке. Ме шаздегьи томом, э гьевдегьи дарафдем.

Зорин (э гьирогь эри хуьшде). Ешувлей меш имугьой 16—17 сала мибисдо.

Шегьри. Езугь. Небирегоргьо эри чуьнтуьнигьо эдете гирисденуьт.

Зорин. Эй кук, бегем туь э е кор дарафде, хуьшдере зигьунде нисе дануьсде? Эри чуь венгесдей хуьшдере э и хьол?

Яш ке. Мереш воисдени кор сохде. Мереш воисдени зигьисде. Энжэгь сэхьибсуузым гуфдире ве бизнесуьз нисдуьт мере гуш гуьрдегор. Нисе офденуым е сэхьиб эри ме.

Шегьри. Эй езугьэ кук, биё ме бошум эри туь сэхьиб. Биё беруьм, сер-тен туьре шушде, парталгьош вокунум. Э шегьер иму исэглэт э гьемме жигегьо эдете корсохгьо вегуьрденуьт.

Яш ке (гьиркелуь бире). О бэхдевере зен! Э деде гуьнжоннит эри ме! (Бирден офдоре э пушой Шегьри, минет сохдере хуно, гогь чарусдени э лой Зорин, гогьиге э лой Шегьри). Бовор сохит, екишмуре деде хьисоб мисохум, екишмуре бебе. Э дуьл ишму меёрит де хэёлгьойге. Меденишит э ижире сер-тен ме. Э и келе никешму верзирени мибошум.

Зорин. Вэхиз, вэхиз. Меш туьре хуно гьэрибуьм.

Шегьри. Вэхиз, глэл ме. Екишмуш дие гьэриб нисдит. Ишму балагьойменит. Ишму жун менит. (Тик гуьрде, вэхизундени э пой Яшке-ре). Нум туь чуьтами, кук.

Яш ке. Мере огол зенит Яшке.

Шегьри (гуьрде эз гьул Зорин не Яшке). Кешит, кешит бурайм, балагьой ме.

Перде.

ДУЬМУЬН ПЕРДЕ

Хуней Шегьрини. Дуь пенжерэ э лой кучеи, э пушошу кеширеи пушой пенжерегьо. Э лой расл дер кучеи, э лой чеп — э доруни хуне. Селигьэй вераюнден хуне э тегьер шегьруьстонини.

Зорин не Фёдор нуьшдет э ён письменный стол. Э пушошу лови документгьо, эдете чертёжгьоре фегьм сохденуьт.

Зорин. Имугьойле заводиш вокурде омори. И кор имуреш верасдим. Эри туь чуьтам оморе, Фёдор Степанович?

Фёдор. Гьемме коргьо, эри ме оморенигьо, хуби. Оммо е кориге хуб нисди.

Зорин. Чуь кориге хуб нисди? Гу меш дануьм.

Фёдор. Ненге туь нисе дануьсде?

Зорин. Ме мидануьсдуьмге эз туьш хэбер нивегуьрдуьм.

Фёдор. Ме гуфдиренуьмгьо гоф ники, ме омбор мэхьтел мундем, те кей туь кифлетсуьз мунденинге. Яшкеш нимсал биё э солдати бурав, песде туь домунденини гэхьно. Хуб мибисдо, эгенер туь е чуьн той туьре миовурдиге. Эри ме оморенигьо дедей Шегьриш рази мибисдо э и ихдилот.

Зорин. Туьки сер эни ихдилоте веровунди, ме имугьойле эри туь гуом гоф мере. Дедей Шегьриш э ме хьэлово бири мунде, биё эри туь зен гуом гуфдире. Оммо сери ебо э ме у гофе гуфдире э дуьл ме офдорени гьемме гиросше рузгойи ме. Эз е лойге гуом зен не хосдеш г1эмел ниёв.

Фёдор. Меш э туь унегуьре эдеме гуфдире, ёгъин туь биё зен хогъи. Ужире зен, комики хьуьрмет дедей Шегьрире гуьруьго. Чувьнки у эри туь эз дедеш зиёд бири.

Зорин. Меш гье веровурд сохденуьм, ки дедей Шегьри сохденигьо гьемме хьэрекетигьо э хотур ме сэхьибсуьз не мунденни. (*Екем э хуьшде домунде. пезде гуфдирени*). Фёдор Степанович, ишму Эхсо учительни-царе шинохденит?

Фёдор. Эхсоре? Лап хуб шинохденуьм. У чьуьтам омори э фикир туь? Эз зуревоз шинохденит?

Зорин. Хэйли взхд мибу.

Фёдор. Лап бэхдевере эврети. Эзу зиёдте офлеш нибу.

Зорин. Меш дануьсденуьм хуб гьисдигьоре. Энжэгъ е коригеи. Ме суьфде э и хуне оморенге, э ме когъоз шуьвер хуьшдере дореву эри хунде дедей Шегьри. Э унжо нуьвуьсде омореву, жун туь, жун Эхсо. Пезде ме хэбер вегуьрдуьм эз товун Эхсо. Дедей Шегьри эз ме гуьрдки, герек бисдоге ме мигуьом. Имугьой не уш нисе гуфдире, не меш э хуьшде билоигъ дануьсденуьм эри пуьрсире.

Фёдор. Ме туьре нисе верасиренуьм. Туь культурный одомини, инженери. Бегем э тегьерюревоз пуьрсиререш г1эйби?

Зорин. Фёдор Степанович, ме э Эхсоровоз гоф сохдем. Фикиргьойму екيني. Иму дениширейм э лэг1эй Шегьри.

Фёдор. Белкем дедей Шегьри гьич нисе гуфдирембу. Песг туь миё муни бурай?

Зорин. Эгенер согъ г1уьмуьр ме зенсуьзиш мундумге, гене у гофе э пушой дедей Шегьри нигуюм. Не кесигереш нигьилуьм гуфдире.

Фёдор. Уре гене туь хуб мидани. (*Пауза*), Эри, ишму дешендеби-рит э детдомгьо ве газетгьо. Чув хэбер дануьсдит эз г1эйльгошму?

Зорин (*гвэмлюь бирере хуно*). Гьеле е хэбериш нисди, Фёдор Степанович. Эгенер сер ишу согъ гьисдиге, дир-зу е хэбер миёв.

Оморени сес дере куден. Зорин, взхуьшде, рафдени эри дере вокурде.

Эхсоре дире, Зорин теклиф сохдени.

Зорин. Диройт, диройт, Ася.

Эхсо (*диромерени*). Руз ишму эхэйр бу. Бэхшлемиш сохит, ме э гоф ишму мешет не бисдорум?

Зорин не Фёдор. Эгъуьбеттуьш эхэйр бу.

Фёдор. Нэг1, нэг1. Мешет эйчуь?!

Эхсо. Мере Шегьрире дире воисдембу.

Зорин. Гирорит нуьшит. Дедей Шегьриш э и зуригьо миёв.

Фёдор. Зорин, ме бурам. Хунеигьо мере гузет мисохут.

Зорин. Фёдор Степанович, нуьшденит дие гьеле.

Фёдор. Нэг1, Зорин, ме биё бурам. Омбор согъ бошит.

Фёдор рафдени. Зорин, рэхъ сохде уре, вогошлени.

Зорин. Нуьшит, нуьшит, Ася. Гьери эз коргьошму чув хэбери?

Эхсо (*нуьшдени*). Чув гуом эришму, Зорин. Кор иму э школьник-гьоревози. Ишму хубте дануьсденит жофоймуре.

Зорин. Эри, эри. Лап хуб дануьсденуьм. Сениг1эт ишму суке сени г1эт писди. Келе сабуьр воисде.

Эхсо. Зорин, мере гофи эз ишму хэбер вегуьрдени, эгенер гIэмел миёвге?

Зорин. Эри чуй гIэмел нисе оморе? Гуш дошденуьм.

Эхсо. Мере дануьсде вонсдембу эз ишму э суроьг гIэйилгьо расиритге, небуге нэгI?

Зорин. Хуьшдени ме нисе дануьсденуьм. Эри ме оморенигьо угьо согь нисдуьт.

Эхсо. Зорин, э ишму дедей Шегьри гьич гоф не гуфдири?

Зорин. Гьелелуьге не гуфдири, эзинбэгьдойге нисе дануьсденуьм. Э ишму дедей Шегьри гоф дешновунди ми?

Эхсо. НэгI, Зорин. Ю гуфди эз ме, биё туьре эри Зорин хоюм.

Зорин. Туь чуй жугьоб дори дедей Шегьрире?

Эхсо. Ме чуй жугьоб миёсдум доре? Иму дануьсденим ки дир зуэн еки мибошимгьоре.

Зорин. Дуьл туьре э пушой дедей Шегьри лап очугь месох. ГIэйби. Хуб нисди.

Эхсо. Эйчуй хуб нисди. Бигьил верасуь иму екире хосденим гуфдири. Верасиге кор пушо миофдону.

Зорин. Ме мердуьм. Эри ме гIэйби.

Эхсо. Хуб, ишмуре гIэйб оморе. Эз гоф ишму мэгIлуьм биреники эдейте песо понсденит гуфдири.

Зорин. Ме нидануьм бирден у гофе гуфдири. Хуьрмет мере э хори зере нидануьм. ВэгIдо миёв хуьшдени ю мигуо.

Эхсо. Ме нисе гуфдиренуьм хуьрмете медорит. Ме ззу товуне эдеме гуфдири, ки хуьшдени дедей Шегьри е ченд бо гуфдири э ме. Ненге туь хэёл сохдени ме эдеме минет сохденуьм?.. (*Гьэгьри бире, ведарафдени*).

Зорин (*рафде э лой дер*). Ася, пой. Ася, пой!..

Эхсо жугьоб нисе доре. Зорин вегошдени э ён стол, сер гуьрдени документгьоре эри вечире. Эз дес зну мэгIлуьмсуьз э песой стол офдорени е когьоз. Дироморенуьт Яшке не Соня.

Соня. Руз ишму эхэйр бу.

Зорин. Эгьуьбет туьш эхэйр бу, гIэйил ме. Яшке, ишму нуьшит э хуне те дедей Шегьри оморе. Мере рафдение жигеи.

Яшке. Бебей ме, Зорин, вокурдей тозе заводиш верасди. Дие эри чуй нисе гировунденит имуре э тозе завод?

Зорин. Тозе завод чуй бешгьэи, куьгьне завод чуй бешгьэи? Уш е цех эн и завод хьисоби. Вэхд миёв у куьгьне заводиш э тозе завод гьэриш мибу. Те умэхьэли туь эз солдатиш мивогошди.

Яшке. Ме ди пул вегуьрдем. Э ёр ме немунди э ишму доре.

Зорин. Ме гьеммише э туь гуфдирем пуле э дедей Шегьри ди гуфдири. Ме рафдуьм. (*Ведарафдени*).

Соня. Туь э бебешму не гуфдири эри туь повестка омореире?

Яшке. Э ёр ме немунд. Гьэйгьу нисди, гьелем вэхд омбори. Эз дуь мегьиге бэгьдо берденинуьт.

Соня (*гIэйбе-гIэйб*). Яшке, мере эз туь гофи пуьрсирени.

Яшке. Хьозурум туьре эри гуш дошде.

Соня. Имугьойле туь эз дуь мегьиге эдее рафде э солдати, мере вонсдембу туь гьерчуй бисдо едигор бигьили эри ме.

Яшке. Чуй едигор бигьилуьм эри туь?

Соня. Гьерчуй туьре хьэз омо. Ме уре пэхьни мидорум тейте туь эз солдати вегошде. Оммо ме дануьсденуьм Светланеш эз туь едигор михою. Уреш миди, небуге нэгI?

Яш ке. Соня, дануьсдени чуйниге? Ме туьре омбор хосденуьм. Оммо Светланареш хосденуьм. Эри чуй хосденуьмге дануьсдени? Чуйнки у эз етимхонен, уре екиш нисди. Эгенер ме уре э гуш не гуьрдуймге, у мигую ме сэхьибсуьзуьм гуфдире мере э гуш нисе гуьрденуьт. Уре дуьлхуьрд сохде герек нисди. Едигор уреш мидуьм. Энжэгь мигуюм: э туьре воюгьо э шуьвер мирай.

Соня. Яшке, бебешму дануьсдге иму эз хунден пес мунденре, хуб нибу. Биё нубогьоймуре сохим.

Яш ке. Эри эню кориш туь тэхсиркори. Овурдени де гофгьойге дешенде.

Соня. Туь хьэрекети г'эйбе э сер кесиге эри вешенде.

Дироморенуьт Шегьри не Эхсо. Яшке не Соня вэхуьшденуьт э пой.

Эхсо. Руз ишму эхэйр бу.

Яш ке не Соня. Эгьуьбет ишмуш эхэйр бу.

Эхсо. Э хьисобевоз урокгьоре сохденит. Руз выходной, форигьэти доре воисде хуьшдере.

Соня. Екем урокгьоре сохдим. Имуьгой воисдени бурам.

Шегьри. Нуьшит, г'эйлгьой ме, нуьшит.

Соня. Нэги, дедей Шегьри, эдеме рафденуьм. Согь бошит.

Яш ке. Дедей Шегьри, меш эдеме рафденуьм. Гирит пулгьоре. Ди вегуьрдем. Фурмуш сохдем доре. (Дорени пулгьоре).

Шегьри (вегуьрдени пулгьоре, екеме жуьро сохде дорени Яшкере). Ги, игьо туьре эри хэржи туь.

Яшке восдорени пуле. У не Соня ведарафденуьт.

Шегьри. Эхсо, балай ме, Зорин не Яшке эз кукгьой ме кемте нисдуьт. Э кешире жофогьо верзиренинуьт. Ебо те муьрдей ме Яшкере домор мисохдумге...

Эхсо. Э метлеб расундени гердошит.

Эхсо не Шегьри стулгьоре норе нуьшденуьт э пушой пенжере.

Шегьри. Эхсо, биё туь мере уьзуьгьэре месох э пушой Зорин. Эгенер туьре рази нисдиге ме гьич сер ихдилоте не веровунум, чуйнки ме дануьсденуьм Зорин эз гоф ме ниведарав.

Эхсо. Ме ишмуре верасируьм. Ишму эри ме деде хьисобит. Энжэгь хосденуьм Зорин недануь ме омореи не и суьгьбет имуре.

Шегьри. Бошгу, бошгу, г'эйл ме. Оммо дур мера. Туь мере герек мибоши.

Эхсо (э ведарафдеки). Бегем ишмуре воисдени гье имбуруз кутэхь сохде ихдилоте?

Шегьри. Эри. Зорин е вэхдиш эз гоф ме ниведарав. (Эхсо рафдени). Гуйге и ихдилот лап эз дуьли Эхсои. Зориниш, гьелбет, эз гоф ме ниведарав.

Шегьри сер гуьрдени эри хори-гьоворе вечире. Э чумгьой эн у вохурдени е когьоз, комики офдоребу э зир стол. Шегьри вегуьрдени уре, фегьм сохдени, песде денорени э зир гуьлдени. Ю гене рафде нуьшдени э ён пенжере.

Шегьри (эри хуьшде). Эгь, эз хуьшдере куьшдегьош гьич е кор нисе бире. И г'эйлгьоре э метлебгьошу расунден келе нике кори.

Дироморени Зорин. Куьнд оморени эз Шегьри.

Зорин. Инн, дедей Шегьри, хубе рузгьо. Гуьлом эдее э ойдуьнуьгьы ведироморе. Ужузигьо ве бэхдеверигьо эдее оморе.

Шегъри. Омбор хубе рузгъон, хэлеф ме. Оммо эри ме днеш хубте мибу, эгенер ишму е метлеб мере веровундитге.

Зорин. Дедей Шегъри, ме ишмуре верасиренуым. Ме михоюм энжэгъ ужире зене, комики бугъо эз душлишму ве дануьгъо гуьрде хуьрмет ишмуре.

Шегъри. Бегем, хэлеф ме, э шегъер кем деруьт хубе звретгъо? Биё, Зорин, балай ме, эри туь е меслэхвэт нуым, эгер эз гоф ме ниведарайге. Гьемиге э гъишде гоф шуьвер меш уьзъёгъ бошум.

Зорин. Дедей Шегъри, ме гъич эз гоф ишму ведарафде нидануым. Гунт меслэхъэт ишмуре.

Шегъри. Зорин, хэлеф ме, энжэгъ хосденуым эз гуфдире гофгъой ме небу инжимиш боши.

Зорин. И чуй гоф бисдо, дедей Шегъри?! Имугъой се сали дуь кук хуно эдее зигъисденим э гъэзизе дедеревоз. Е инжимишиш эз еки не дирейм.

Шегъри. Меш дануьсденуым туь гоф мере верасирей гуфдире. Шуьвер ме нисди, кукгъой ме не мундет. Мере воисдени ме сохде никигъо жигей эн угъоре гуьруьт, муьрде мэхъэл нум имуре э ёр биёрут. Э гъэд зиндегъо иму зигъим.

Зорин. Бегем и сохде никишму расунденини? Бегем суьгъде дедегъош эзи зиёдте бирени? Ишму бэхдевере зенит, э тэгърифигъо гуьнжоинит.

Шегъри. Эгенер э ёр туь мундиге, ме э туь когъоз шуьвер мере доребируьм эри хунде? Э унжо эз товуней Эхсош вебу. Гьелэгъи туь пуьрсиреш пуьрсире эз товуней эн у. Имугъойле эдеме гуфдире э туь у киниге. Эхсо гъисди шевхэгъер ме, шуьверюш э довгъо мунди, юреш глов-гъил нисди. Биё уре хогъим эри туь ве меш уьзъёгъ бошум э гъишде гоф эн шуьверме.

Зорин. Дедей Шегъри, ме гоф ишмуре верасируьм ве эз гоф ишму ведарафденуьмгъош нисдуьм. Ишмуре чуйтам воисдениге миданит сохде. Ме разинуьм. Энжэгъ фикир Эхсоре дануьсде гереки.

Шегъри. Зорин, хэлеф ме, эгенер ме тогъини коре нидануьсдуьмге сер гофеш ниверовундум. Шуьвер ме уре э ме тапшуьрмиш сохдебу ве диренге хубе хоснетгъошмуре мере воисд и гъисмете сербегъем оворде. Ишмуре рази бире бэгъдо, ихдиёр дит бурам Эхсоре огол зенуьм биёрум.

Зорин. Ишмуре воисдениге, миданит рафде.

Шегъри. Имбуруз лап хубе рузи. Руз форигъэтини, уш э хуне мидебу. Худо дуьл ишмуре гъемише шор сохо. Ме бурам, балай ме.

Шегъри рафдени. Зорин куьнд оморени эз стол ве сер гуьрдени когъозгъо-документгъоре эри фегъм сохде. Чуйреиге нисе офде, серсоне хуно гене гешдени.

Зорин. Чуй бисдо бу у когъозе?!.. Эхи элэгъэзоиге э инжо бу. Вир бисдоге келе биёбури мибу. НэгъI, нэгъI! У вир ние бу. (Фегъм сохдени зир столе, иловлере, гене куьнд оморени эз стол). Эз Яшке не Соня бэгъэй инжо кес не омори. Соня уре ни вегуьруь, оммо Яшке... Яшке белкем фурмунде оморебу. Не Эхсош у коре нисоху. Эри ме оморенигъо и кор Яшкеи. (Дироморени Яшке. Уре воисдени э лой доруни хуне бурав. Зорин понюдени Яшкере). Яшке, туь э н когъозгъой ме дес-чи зере бирей?

Яшке (гъэжоибуь). НэгъI. Мере когъозгъошму эри чуйни?

Зорин. Дие чуй бисдо?

Яшке. Чуйре чуй бисдо?

Зорин. Хуьшдере эз шек меведеше. Эз туь не Соня бэгъэй инжо кес не бири. Дие ки мидуьздуй у когъозе?!

Яшке. И чуй гофи ишму э ме гуфдиренит?! Ме дуьздирем?!

Зорин. Когъоз энжэгъ дуьздире омори.

Яшке. Недануьсе, ишму чутам тэхс сохденит э сер ме веноре дуьздире?

Зорин (э хуьршевоз). Де чуй бисдо, хори не фубердки?! Гу ки вомухдиге туьре ве чуй сохдейге?

Яшке (гирисде-гирисде). Эри чуй тэхсирсуьзе сер мере тэхсирлуь сохденит? Дузи, бебе-дедесуьз келе бугьо шекелуь мибу.

Зорин. Э гирисдегьоревоз туь мере нифурмуни. У сэхд герекие когьози. Туь гьейсэгIэт э ме не гуфдириге, песе э МГБ э муьгьуьр миёй. (Куьнд оmore эз Яшке, эз ехэн ю гуьрде туьр-туьр сохдени). Гу зу бош, нелонгы!

Яшке. Мере туьр-туьр месохит. Ишму эдейте хьэшо вешенденит э сер ме. (Ведешенде хуьшдере эз дес Зорин, рафдени э лой дер). Ме дануьсдуьм эз ишму мере бебе нибугьорел.. (Ведарафдени).

Зорин (гене куьнд оmore эз стол, геишдени). Дие чуй бисдо угьоре, эгенер Яшке не вегуьрдиге? Ме луьнг энуре эзи хуне биё хуьрд сохум ве эз кориш оворе. НэгI, нэгI! Ебо э сурогь когьоз расире воисде.

Зорин гьэгьрелуьре хуно нуьшдени э сер стул. Дироморенуьт Шегьри не Эхсо.

Эхсо. Руз ишму эхэйр бу.

Зорин. Эгьуьбет ишмуш эхэйр бу.

Эхсо. Ишму ежирере хуноит. Ненге э оmoreйму шор нисдит?

Зорин. Гьич ежиреш нисдуьм. Гирорит нуьшит.

Шегьри. Зорин, хэлеф ме, ранг туьш зерди. Ненге эз сер туь сэгIэт рафди?

Зорин. НэгI, дедей Шегьри. Эз сер ме сэгIэт не рафди. (Вэхуьшдени, воисдени э буру ведарав). Ишму гирорит нуьшит, меш гьейсэгIэт мидром.

Шегьри. Эгенер э пушой ме туьре гIэйб оmoreниге э Эхсоровоз гоф сохде, ме хуьшдени ме миведарам.

Зорин. НэгI, нэгI, дедей Шегьри. Э дуьл ишму де гофгьойге меёрит. Ишму имугьой эри гьердуьйму дедеит.

Эхсо. Белкем ме вэхуьшде оmoreи ишмуре хьэз нисе оmore.

Зорин. Ме э оmoreшму шорум.

Шегьри. Песг дие эри чуйни туь гьечи?

Зорин. Дедей Шегьри, ихдиёр дит екем э буру ведарам, диром. (Ведарафдени).

Шегьри. ЕлэгIэзойге гьовою хуб-хос бу. Бирден черх энур эри чуй дуьнмиш бисдо бу?!

Эхсо. У омбор гьэгьрере хунои. Тегьер сере вир сохде серсоне одомире хуно эдее гоф сохде. Ишму синемеш не сохдит? Яшке могьбуле хуно ведарафд эз хуне. Гьич э лоймуш не чарусд.

Шегьри. Эз расдиш, белкем э Яшкеревоз демунден бири уре. Гьери ведара, духдер ме, огол зе Зорине.

Эхсо. Бошгу, дедей. (Ведарафдени).

Шегьри (эри хуьшде). Мэхьтеле кори. Имугьой се сали угьо бебеписере хуно эдете зигьисденуьт не е домундениш не бири угьоре. И чуй кори бу?!.

Дироморенуьт Эхсо не Зорин.

Шегьри. Негуи, балай ме, чуй гиросдиге э гIерешму? Яшкеш сер дуллу ведарафд эз хуне.

Зорин. Мере эришму гуфдиреш нисе воисдембу, оммо не гуфдиреш гIэмел ниёв. Эз гьэд документгьой ме э сэхд герекие когьоз вир бири. Шек ме э Яшке рафде. Э у ижире хоснетгьо дериге эри энур э и хуне домунде гIэмел ниёв.

Э х с о. Зорин, гыч Яшке эз ишму ихидёрсуыз э документгьошму дес мизенуь ми?

З о р и н. Белкем уре э дуьшменгьоревоз ологьо бу.

Ш е г ь р и. Эгьултуьре жэгИм сох, хэлеф ме. У гIэиллеи.

З о р и н. ГIэилгьош гереки дуьшменгьоре. Оммо данитки эгенер у когьоз офд не омоге белкем мере эз партияш ведекуьрдутьге.

Э х с о. Зорин, белкем Фёдор инженер вегуьрди, туь эз ю звер не боши гуфдире. Э инсонгьо ихьдибор нисди.

З о р и н. Нум хэлгэз гуьрде герек нисди. Фёдор ведарафденгеш когьоз э инжо бу. Эз Яшке бэггэи екиш у когьозе вегуьрде нидануь.

Ш е г ь р и. Зорин, хэлеф ме, те имугьой дес не зере гье гьейсэгIэт чуьтам дес зе э когьозгьой туь Яшке?

З о р и н. Ме эдее диренуьм, дедей Шегьри, ишму тараф Яшкере эдейте гуьрденит.

Ш е г ь р и. Оморе ведироморе гIэиле чуьтам пиш сохде мибу эз хуне? Дуьл ишму чуьтам гьобул мисоху?

З о р и н. Эгенер ишмуре э у езугь оморениге...

Э х с о. Зорин, туь чуь гуфдире?!

З о р и н. Бэхшлемиш сохит, ме и коре э МГБ биё мэгIлуьм сохум.

Ш е г ь р и. Ме екишмуреш, хэлеф ме, эз хуне пиш сохде нидануьм. Гене сабуьр туьре дор, тэгIди месох.

И гофгьо э лэгIэ дери дироморени Яшке. Яшке гьэгьри ве гьош-гьобогьлуьни.

Гьемме уре диреки гьэргь биренуьт мунде.

Я ш к е. Дедей Шегьри, шовгIо гердо э гьоврей деде-бейе ме, нисдуьм хэбердор эз е когьозиш.

П е р д е.

Эхию миёв.

ОДОХЛУ ЭРИ ЭЛЬМИРА

КОМЕДИЯ Э Е ДЕЙСТВИЕ

Вози сохдегорго:

Арзурум — пушоте э торговля кор сохдембугьо одоми.
Арапат — зен ю.
Эльмира — духдер ю.
Арсланбек — одухлуй ю.
Айзанат, Айшат — хэьгериллгьой Арапат

Действие гиросдени э районный центр Догъисту — э н куьнде вэхдгьо.

Фирегье келе хуне. Э ён дивор хуне дивани, э руй ю дегуьре омери холинче. Э миглей хуне келе гъэдимие буфети.

Э ки буфет е ченгъэдер бугылкегьой коньяк нен эрэгъини. Э хуне деруьт Арапат, Айзанат ве Айшат. Гьемешу эдет хурекгьо — закускегьо хъозур сохденуьт. Эз хуне буру эдей сес мизокон ве тефд-балабан омере — гъызгъини глэрусини. Сес пиёне вежегьисдегорго: «Хайт! Хайт!»

Айзанат. Хуби кор духдер туь, Арапат. Гуфдиренуьт одохлуй духдер туь келе хьокими.

Арапат. Хьоким нисди, кандидат науки.

Айзанат. Чуьтам гуфдири туь? Кандидат?

Арапат. Кандидат! Егъни келе хундегор. Э мегь ю пенжсад монет вегуьрденигьо одомини.

Айзанат. Машаллагь! Пенжсад монет?!

Айшат. Пенжсад монет?

Арапат. Эри, пенжсад монет э мегь ю. Значит пенж гьозор монет э куьгьне пул.

Айзанат. Пенж гьозор?

Айшат. Пенж гьозор? Машаллагь?!

Арапат. Эри, эри пенж гьозор монет э куьгьне пул. Гьеле эз э гъэйри уре э шегьер пенж уютгъи хунеш гьисди. Хуней юш э гъиругь дерьёгъи. У бурмунди э духдер. Гьеминонгьо мирайм э хуней ю э гъуногьлугъи. Ишмуреш мегуьруьм э хуьшдеревоз. Гьемейму эеки мирайм.

Айзанат. Худо гъишдге!

Дироморени Эльмира. Э тен ю кутэхъэ булши вери, э пой ю тикдобоне туфлгьо.

Эльмира (*дуьлшор черх хурдени э гъэриш хуне*). Хьол ишму чуьтами, глэзизе холегьо. Ишму бегем шор нисдит?

Эльмира гъэл гуьрдени дедешуре, Айзанат ве Айшате. Айзанат ве Айшат сер гуьрденуьт эри шори сохе.

Айзанат. Худо туьре келе мозоллуь, толихьлуь сохо э одохлуй-туьревоз.

Э л ь м и р а. Холей Айзанат, ме уже лап мозоллуьнуым. Уре е хубе хуне гьнсди! Расди ме э гъэриш ю недарафдем, чуьнки гьейсэглэт гъэриш эн хунере эдей ремонт сохде. Тозе паркетный хори эдей зере, рач муь-гуьжуьз, э овосунегьо ихдилот сохденигьоре хуно! Э и зуригьо маши-ниш мосдоним «Волга». Э гьеме шегьергьо э машиневоз мигердим. Э Индияш э машин имуревоз мирайм.

А й з а н а т. Худо гьнишдге!

А й ш а т. Машаллагь! У чуьтам офди туьре?

Э л ь м и р а. Гешдегор офдени. Иму э автобус дусд бирейм э екире-воз. У эденбу эз кор оморе, эз лекция хунде. Ме уре педегьо дануьсдуьм. Ме бихэбер сумочкеймере венгесдебуьруьм, у вегуьрдебу эз хори, мугу эз ме: Вир месох, гражданка, пулгьой туьре, угьо туьре герек муьбу. Песде гьердуьейки фураморим эз автобус э е остановке. Песде у эри ме восдо е лап раче десдей гуьзуьургуьл. Гладилус гуьфдиренигьо. Ве песде...

А р а п а т. Духдер ме, гьемере гуьфдире герек нисди.

Э л ь м и р а. Хуб, хуб. Бебе эжи? Ме бурам э ки бебе. У имбуруз е дуьлшор гьнсди. Та-ля-ля-ляй, та-ля-ля-ляй.

Гене гъэл гуьрдени дедешуре не хъьгергилигьой дедешуре Айзанат не Айшата э нуботевоз. Вежегьисде-вежегьисде вадарафдени эз хуне. Эз песой ю Айшатиш вадарафдени э бушгьобгьой хурекевоз.

А р а п а т. Эри, гьемме хуби, энжэгь э келе гъэрдигьо офдорейм э сер эни глэруьси, гъэрхунд бирейм эри хэржи глэруьси. Гьемме бирор-хъьгер ве дусд-дусдгоре гъэрхундим. Те дуь гьозори пенжсад монет! Эз глэруьси бэгьдо доре гереки.

А й з а н а т. Де омборекбугьо эри чуьни, Арапат? Э фикирмеревоз эз омборекбугьо те пенж гьозориш пул миьв.

А р а п а т. Худо расуно, худо расуно! (*Шинувусде оморени сес гудок паровоз. Арапат сес паровозе шинувусденге гурунде ох кешире*). Ой худо туь кумек гердош. Гене поезд омо. Эхьисобевоз гьуногьгьо омо гене эз шегьер. Одомигьой домор.

Э хуне дироморени сэхд пнён Арзурум. Эз песой ю дироморени Айшат.

А р з у р у м (*гьинггине велпичире э ю*). Чуь хэбери инжо? Буй эрэгь эдей оморе, оммо эрэгь веди нисди. (*Дире бутылкегьор*). Гуьфдирени: гьемей эн игьоре ведеберит э межлуьс. Имбуруз глэруьсини! Глэруьси чуьни егьни. Глэруьси уники, омбор бу эрэгь, омбор бу вежегьисдеи ве омбор бу гьуногьгьо. Декинит эри ме е пейле. Мере воисдени е пейлейге э шори доморме гьенжуьм.

А й ш а т (*э сегьмевоз*). Весси-весси Арзурум, гьенжирейгьо. Туь сэхьиб глэруьсини, эри туь глэйб нисди ми?

А р а п а т. Дара, Арзурум е хуб хис. (*Арапат ведебердени Арзуруме эз хуне*). Бура мерд, бура хис...

Э хуне домундени Айзанат ве Айшат.

А й з а н а т. Гьемме тейфей эн игьо ижиреют. Духдериш э мейму ухшеш зере. Пой бирэхьне эдей гешде. Тфу.

А й ш а т. Одохлуреш эри хуьшде ю офди. Бегем ужире глэмел оморе?! Дие бебе-деде эри чуьни? Ох-ох, эгер э девр иму ижире кор мисох-димге келе биьбури мибисдо.

А й з а н а т. Чуь кориге мере эз домориш хъэз нисе оморе. Э артист ухшеш зере.

А й ш а т. Егьни, жулики?

Дироморени Арапат.

А р а п а т. Гъуногъгой ме чендгъедер эрэгги гьенжирет!

А й ш а т. Арапат, э Арапат! Доморе чуй нуми?

А р а п а т. Арсланбек нуми доморе. Де песой юре меш нисе дануусденуым. Огъо! Арсланбек Петрович.

А й ш а т. Арсланбек Пе... пе?

А й з а н а т. Арсланбек... Нум юш рачи, хуышденюш рачи. Ижирегъо гек-тук бире. Гьемме духдергъо имогъой бэхили мисохут э духдер туь. Гьеммей районеш гешдиге ижире доморе ниофи.

А р а п а т. Э район нэг!?! Э гьеммей Догъистуш ижирегъо еки-дуйдуь гьенжэгъ дериге. Эри, эри. Зиѐдте дебиреш нидобу. Э мегъ ю пенжсад монет вегиругъо!.. Гене эрэгги деберде гереки.

А й ш а т. Эдем овурде, эдем овурде. *(Э келе паднос доморе ведебердени бутылкегъой эрэгги не коньяке).*

А р а п а т. Чендгъэдейгеш мигьенжуьт игъо? Согъ руз гье эдей деберденим и бутылкегъоре. Эрэгъире э жигей глов эдет гьенжиренуьт. Нэг!о, глове ингъедер нигьенжируьт игъо, э чуйжой эн игъо дарафде ингъедер эрэгги?

Дироморени Айшат.

А й ш а т. Е ченд одоми вадарафдуьт, рафдуьт. Де гьенжире неда-нуьсдуьт.

А р а п а т. Э худо шуькуьр гердо, визор бисдорим эз хорунде ве гьенжунде игъоре. Гье эдет гьенжиренуьт поисде и эрэгъире. Весси. Хуб... Э гъэрей мердгъо омборекбу вечерени одомиму? Мерд егъни. Э гъэрей зенгъо ишму биѐ вечинит. Ме гьенжэгъ э ишму ихъдибор сохденуым. Даже э хэгъергъоймеш ме ихъдибор нисе сохденуьм э ишму бовор сохденуьмгъоре хуно.

А й з а н а т. Хэгъергъойтуь иму хосденимгъоре хуно, унгъедер нисе хосденуьт туьре.

А й ш а т. Чуьл гиле эз иму кемте хосденуьт туьре.

А р а п а т. Уре меш дануьсденуьм. *(Гьемме вадарафденуьт эз хуне. Гье у туьтем дироморени Арсланбек не Эльмира. Арсланбек геймиш э гъейсгъэтинге модгъо, эз диремун мугуи э гъуьмуьр хуьшде 25 сал чуйклетте. Эльмира гье эдей лэгълэгъи сохде гъэре недоре, оммо Арсланбек э хъндеревоз денишири э ю, мигуиге ужире, бурмундени хуьшдере, ки ю Эльмиаре лап омбор хосде).*

Э л ь м и р а. Арсланик, иму кей мирайм эри гешде э де шегъергъойге, Туь дануьсдени мере чуйтам хъэз оморениге э шегъергъо гешде? Э у кор мере келе хъзвеси.

А р с л а н б е к. Мирайм Элочка, э и зуригъо мирайм. Гъеселе мегъи! Гьер руз эз гъесел ширини. Суьфде мирайм э Масков, песеде э Ленинград, Севастополь, Рига, э вогошдеки эз у рэхъ мидаарайм э Кнѐвиш. Нэг! хубики э Харьков дарайм. Унжо хубе климати. Мигирим жейлее номер э хуб-хубе гостиница. Э комики ванна, телевизор, дуь диван се холодильник дебугъо номер.

Э л ь м и р а. Э Индия мирайм иму Арсланик?

А р с л а н б е к. Эри... Эз Киев вогошденге, нэг! эз Харьков вогошде бэгъдо.

Э л ь м и р а. Туь пушотегъо бирей э Индия?

А р с л а н б е к. Нэг!, э Индия не бирем. Э Греция бирем.

Э л ь м и р а. Э унжо хуби?

А р с л а н б е к. Гьелбетки.

Эльмира э назевоз вогосирени э Арсланик, гъэл гуьрдени уре.

Эльмира. Арсланик, пул вес мисоху туьре эри эни хэржигьо? Эхи келе хэржигьо гереки, иллоьгьки эгер э Индия рафдимге.

Арсланбек. Вес мисоху! Эгер вес несохдге, эз хьовир хьэрмэхь гьэрд мисохум. Мере омборе хунде хьовиргьои.

Эльмира. Эз хьовир-хьэрмэхь не эз хундегоргьо эйчуь гьэрд сохде, эз дедейму мегириг гьэрд мисохим.

Арсланбек. Оммо ме шиновусдем дедешму э келе гьэрхундигьо офдори гуфдире эз товун хэржи гьэрьюсиму. Гьэрхунди хубе кор нисди, у келе зэхьмети эри одоми.

Эльмира. Гьэйгьу нисди, эз омборекбугьо биэвтгьо пулгьо мидуьт гьэрдигьоре. Мере омбор хьээ оморе эз и гьэдот иму э шоригьо никигьо пул омборекбу бердеи. Негьогь гьэдот недешенди пушотенне келегьойму э омборекбу пул берденре. Э гьэрьюси рафд пул бер. Пул нисдиге нуьш пой э хунейтуь. Гьемме э гьэрьюси оморегоргьойму э пулевоз оморет. Дедейму уже бурмунди э ме е гьундогь пул, э гьэд 2—3 сэгьэт эз гьэрьюси кура биригьоре.

Арсланбек. Туь гуфдири э дедешму э пулгьо мугьует бу, э хьитиьтне жиге пэхьни соху? Пор ме дуь гьозор монет пуле эз ёр ме вада-рафде, э же норемге вир сохдум рафд, белки дуьздиреш, дуьздиретге.

Эльмира. Ох, дуь гьозор! Де э ме эричуь негуфдиребири те имэхьэли и коре?

Арсланбек. Эри чуь миёсдум гуфдире эри туь! Эриме ужире пулгьо гьичиш нисди. Эгер эн дедешму мибисдоге бэшгьэ бу эри эн у келе пули. Эри ме ужире пулгьо гьичиш хьисоб нисди.

Эльмира. Дедейму дуь кепикиш вир сохденигьо одоми нисди. Дануьслени у чуьтам пулгьоре сэхд пэхьни сохдениге? У пэхьни соху-горье екиш е вэхдиш ниофу.

Арсланбек. Дузи, пуле э хубе жиге пэхьни сохде воисде.

Эльмира. Дедейму эз ме ечиреш пэхьни нисе сохде, ме дануьсденуьм пулгьой дедейму э чуьжоиге. Воисдени э туьш гуьом.

Арсланбек. Ме дануьсдуьмгеш э у кор е усולי недери. Хубтени меш дануьсдуьмге, меш мугьует бисдорумге. Уёгь бирей хубе кори.

Эльмира. (Э гуш-гушилею). Дедейму пулгьоре э герден чекмеигьой лелей бебейму пэхьни сохде. Уни чекмегьо, э зир кровать дери.

Арсланбек. (Гьэл гувьрдени Эльмираре). Гьингьэдер мере эз туь хьээ оморени, ме гьингьэде туьре хосденуьм Элочка. Туьсуьз муьрдей-меш хьэрьюми. Чуь мибисдо эгер иму э автобус э еки ни вохурдимге? Гьеммей гьуьмуьрме ме бедбэхд мибисдорум. Оммо ме э туьревоз биреки мигуиге ме э генгидин деруьм.

Эльмира. Эз расдекиш?

Арсланбек. Гьелбетте. И хуне эриме генгидини. Оммо туь эри ме мошиехь мени. (Гене гьэл гувьрденуьт екире).

Эльмира. Туь тулалей мени.

Арсланбек. Туь верелей мени.

Дироморени Айзанат ве Айшат.

Айшат. Машаллагь!

Айзанат. Иншаллагь! Худо гьишдге.

Эльмира. Ой гьээзизе холегьой ме. Арсланбек, иму холегьоре э шегьер э хунейму гьуногьлугьги теклиф сохим? И холегьой ме лап хубе холегьои.

Арсланбек. Егьин теклиф мисохим. Те угьо оморе, чум иму гье э рэхь ишу мидобу. Хуней мере угьо хуней хуьшдере хуно хьисоб сохутгу. Ужире теклиф сохде гереки холегьоре.

Эльмира. Гьелбетки, де кире теклиф миё сохим иму, дусде хэргьерилигьой дедеймуре теклиф не сохде?

Айзана т. Эй согъ бошит.

Айша т. Худо ишмуре мозоллуь-толихьлуь сохо.

Эльмира не Арсланбек вадарафденуьт. Дироморени Арапат.

Айзана т. (Дорени э Арапат е гъундогъ пуле). Е доне одоми эз пенж монет кемте омборекбу не дорет, омбордекишуш гьерки дегъ монет дорет. Гирит ини списокиш. (Дорени э Арапат е нуьвуьсде верэгъ когъозе).

Айша т. Э лоймеш хуб гиросд омборекбугьо, э и пулгьоревоз келе мозол биёво э и хуне.

Айзана т. Гьемме эдет тэГриф доренуьт, Арапат. г!эруьсире. Гуфдиренуьт ижире хубе параткелуье г!эруьси э и зуригьо э район иму небири.

Айша т. Эри, меш шиновусдем ужире тэГрифигьоре эз лэг!эй хэлгъ.

Арапат т. Ме чуй эз дес ме воромориге, мере сохдем эри эни г!эруьси. Гьичиреш гьимиш не сохдем.

Айша т. Де чуйжире миёсде бире! Гьемме чиш сер-сереки, були-булинде бу, эз гъэдер зиёди ве зиёди.

Арапат пулгьоре вегуьрде вадарафден

Айша т. Туьлкини и Арапат, туьлки, гьемише эз гьемме тарафгьо мозоллуьни. Филон гъэдер пулиш омори имишев э дес ю.

Айзана т. Ме бэхили нисе сохденуьм э ю, пой ю э гьер коми тараф бисдо ничемуь.

Эз буру эдей сес хъэрой-хъэрой оmore. Эдете гуфдирснуйт «куьгьне хэнжел ме эжи?!» «Дедит уре!» «Мердгьо! Хьуйжет гьеле сокит небири!» «Г!эруьси женгсуьз нисе бире!..»

Айзана т. Вой худо!

Айша т. Астафуруллагъ!

Айзана т. Вирихим?

Айша т. Чуьтам? Эз гъэд эн у хунейге?

Айзана т. Эз пенжере.

Айша т. Пенжере гъундуьри эри шенде хуьшдере. Ме хуьшдере эз у пенжере шендуьмге, эз ме хуьшге осгъугьой ме бешгъэй нимуну.

Айзана т. Ме шек рафдебириуьм е кор мибугьоре.

Видовусде дироморени Арапат.

Арапат т. Вой эри ме, вой эри ме, имугьой чуй мисохим? Чуй мисохим?

Айша т. Уже куьшди?

Арапат т. Гьеле нэг!.

Айзана т. Кире?

Арапат т. Гьеле меш нисе дануьсденуьм. Оммо вепичирет эеки.

Айша т. (Э дилбоширевоз). Иму ниданим кумеки сохде, жейле сохде угьоре?

Айзана т. Иму гьелбетки ниданим жейле сохде угьоре. Егиле гу ки не кини женг гуьрдет?

Арапат т. Угьо.

Айша т. Угьо кини?

Арапат т. Эз сереботи эн у?

Айзана т. Эз сереботи эн ки эй?

Арапат. Эз сереботи Арсланбек. Э сер стол бушгъобгъой кергъоре норенге, у гуфдири мугу, сууфде э гуулом керг офире омори, пезде керг хое сохди. Оммо Девлетхан кук Али-тукончи гуфдири мугу, сууфде хое бири, эз хоегъо кергъо ведиромори. Э и гофгъо гууре хэлгъ сер гуурди эри хуьжет сохде, эз и гофгъо ведиромори женг. Хуушдени Арсланбек э чуьжоиге ведарафди рафде. Эхи у кандидати, эри эну э женг гъэриш бире глэмел нисе омор.

Видовусде дироморени Эльмира.

Эльмира (*нефес ю вечире*). Арсланбек недери инжо?

Арапат. У гъейсгlэт э унжо бу, оммо пезде эже рафдге рафд.

Эльмира. Эхи у э жигеш веде нисди?

Айшат. Эз женг чуь хэбери?

Эльмира. Женг уже сокит бири. Екиш екире не куышди. Ведарам э буру гердуьм уре. (*Видовусде ведарафдени*).

Дироморени Арзурум.

Арзурум. Домор ме эжен. Мере воисденбу екемигеш шороб гъенжуьм э уревоз... Зен! Оф эри ме домор мере... Е хубе хуьжет у венгесди э гlэрей хэлгъ? Огол зенит уре эки ме! (*Арапат дир не сохде ведарафдени. Арзурум чарусдени э лой Айзанат нен Айшат*). Ишму верасиренит мере чуь жире домориге. (*Гынгъине веписцире э бугъоз ю*). Нисе верасиренит! Ишму гъечу буге гъичиш нисе верасиренит. Бири ужире философ Галилей. Домор ме эз уш зиьдте философи. Эз товней эн у бири исгlэт гъолмогъоли. Оммо ме эз тараф эн унуьм... Пенжсад монет вегуурде э мегъ ю. Э сал ю дегъ гъозор бире. Э дуь сал... ченгъедер...

Дироморени Эльмира.

Эльмира. Бебе у э жигеш веде нисди.

Арзурум. Ки веде нисди?

Эльмира. Арсланбеклейме.

Арзурум. Гъейсгlэт миьв... (*гынгъине веписцире э бугъоз ю*) Белки э кучен эри вор гъово зере ведарафди э хуушде?

Эльмира. Ме кучереш дирем.

Арзурум. Туь у кучере не дирей. (*Гене гынгъине веписци*). Кучейгере дир е воисде.

Дироморени Арапат.

Арапат. Нисд. (*Офдорени э хори*).

Эльмира. (*Куьнд бирени эз Арапат*). Дедейме туьре чуь бисдо?

Арапат. (*Сес муьрде одомире хуно*). Пулгъо недомунди э гъэриш чекмегъо... Гъеме пулгъой омборекбугъо э гъэриш чекмегъо добу.

Арзурум. Туь чуь гуфдири? (*Гынгъине веписцире э ю*).

Арапат. (*Гъеьбо възхушдени*). У! У дуьздири. Юш вир бири. (*Рафдени э сер Эльмира*). Иш кандидат туь.

Айзанат. Ой худо!

Айшат. Машаллагъ!

Оморени сес паровоз э рэхъ офдоре.

Эльмира (*Гирисде-гирисде гуфдирени*)... Рафд.

Айзанат. (*Сесе дураз кешире*). Ой худо!

Айшат. Ма-шал-лагъ!

(эхир)

Эз зугъун гъумугъин чарунди
Мердэхэй Ханукаев.

СТАТЪЯГЪО

ЭЗ РЕДАКТОР

Нуувуьсдегор эн н дуь статьягьо: «Эри чун мерд биё шуькуьр соху э худо юре зен не офири гуддире?» «Иудаизм гьисди идеологией гьульети эн зенгьо» гьисди аспирант-кай эн кафедрей философи э государственнй университет Догьисту. Э тапшуьрмиши эн кафедрей философи гуьре Л. Авшалумова гьейсэглэт эдее нуувуьсде жофой гилми хуьшдере, э комики бурмундени идеологией эн иудаизмаре ээ товун эн зенгьо. Те нимугьой э литературай гилм атенсти э ижире мэГэноревоз гьичиш нуувуьсде не омори. Те сер гуьрде нуувуьсден статьягьой гилми хуьшдере, Л. Авшалумова э тигьэтевоз хунди э зугьун урус чарунде темисигьой турогьоре («Хьуьмоше», «Новигьоре», «Хьофд мишпогьоре», «Телмуде», чор книгьой «Еванглиере», «Коране» ве уьзге нуувуьсдеигьой дин-догьотире ве литературай гилм атенстире).

И дуь статьягьо, дешенде оморетгьо э н альманах, гьисдуьт суьфден статьягьой Авшалумова, комигьоки нуувуьсде оморет ве бурмунденуьт чун гуддирениге дин-догьот жугьури ээ товун эн зенгьо.

СЕРГЕЙ ИЗГИЯЕВ.

ЧУЬ ГУФДИРЕ ДИН-ДОГЛОТ ЖУГЬУРИ Э ТОВУН ЗЕНГЬО?

ЭРИ ЧУЬ МЕРД БИЕ ШУЬКУЫР СОХУ Э ХУДО ЮРЕ ЗЕН НЕ ОФИРИ ГУФДИРЕ?

Гьер мерд эн жугьур, э худо бовор сохденуытгьо одомигьо, э себэхь-мунденне нумаз хуыште бие гуя ижире гофгьо: «Шуькуыр э нум туь, худо, огьой эн глуьлом, туь мере зен не офирей».

Дин-доглот эри чуй гышде мерде эри худоре шуькуыр сохде юре зен не офире гуфдире?

Э гуфдирей эн дин-доглотевоз зен бирен — бедбэхдини, э пушой худо тэхсиркорини, нэглетини. Телмуд эдее ошгор гуфдире, ки «худо зене нэглет сохди».

Эйчуь, егӀни, худо зене нэглет сохди? Чуьни тэхсир эн зен? Э гуфдирей эн туроревоз эн суьфде зен пузмиш сохди игьрол эн худоре, соки э гоф ве игьрол эн у дуз не ведиромори. Унегуьре гьемме тэхсиригьо, эн пушоте инсонгьо кеширетгьо дердгьо, сэгӀэргьо, гезирогьо ве гьейсэгӀэт кеширенуытгьо э зир муьрс гӀоширгьо ве девлетмендгьо э улкегьой капиталисти, гьисдуьт зенгьо. Зен, э гуфдирей эн туро пен телмудевоз, тэхсиркори гьемчуьн эри эн у кориш ки, одомигьо муьрде эз гӀуьлом рафденуьт гуфдире. Э телмуд эз нуминей эн зенгьо ижире гофгьо вери: «Иму, зенгьо, тэхсиркорим, ки гьеммей одомигьой эни хори оморенуьт гуфдире инжо»¹, егӀни, э гьовре. Унегуьре дин-доглот зене тэхсиркор эн муьрдеи инсонгьо хьисоб сохденуьт.

Эри чуй венори и тэхсиркорире дин-доглот э сер эн зенгьо? Э туро верики гуйге худо Одоме эз хок яратмиш сохде, нешумо дешенди э у ве Хьово зен эн уре эз дендей ю яратмиш сохде, декуьрдебу угьоре э генгӀиндин. Унжо, э генгӀиндин жуьр-бежуьре мейвогьо вебируьт. Худо гуфдиребу эз угьо эз мейвогьой эн гьемме доргьо хурит, энжэгь эз мейвой эн е дор, комики «хуби ве зобуни дануьсденигьо» мэхурит. Хьово, зен Одом, гуйге, э гоф эн худо неденишире, э мэхэнефие гофгьой мар фурмунде оmore, хурд эз мейвой эн у дор, шуьвер хуьшдереш, соки Одомеш, до эри хурде эз у мейво. Унегуьре худо гӀоси бире э Одом не Хьово, пиш сохде ведекуьрдебу угьоре эз генгӀиндин. Эз гьэгьр эн и кор, худо зене нэглети сохде, гуфдире эз у, ки «туь э дердевоз мизенди гуфдире, шуьвер э сер туь огьоеи мисоху»². Эз Одом худо гуфдирени: «...туь э гоф зен туь деншире хурдей эз мейвой эн у дор, ме эри туь гьэдэгьэ сохдемгьо..., унегуьре хори нэглет гердо эз товуней туь..., э эрэгь сифет туьревоз михури нун туьре, туь эз хок бирей ве э хок мивогорди».³

Э гуфдирей эн туроревоз, эгенер Одом не Хьово эз емиш эн у худо гьэдэгьэ сохдебуьго дор нихурдугте, егӀни, угьо гьич вэхдиш нимуьрдуйт,

¹ Телмуд, Авут, 1 симон.

² Библия, Бершит, симон 2, посугь 16.

³ Библия, Бершит, симон 2, посугь 9.

имуш, ферзэндгьой эн Одом нен Хьово гьемише мимундим, гІэжел муьрдеи чуйниге гьич нидануьсдим.

...Зени инсонгьоре зендегор, шир дорегор, келе сохдегор, зени инсонгьоре параменд сохдегор. Оммо туру не телмунд, гІэйб недануьсде, эдее гуфдире, ки зени тэхсиркор эн муьрдеи инсонгьо. Эри хуб «субит» сохде; гьондурмиш сохде и гурунде тэхсири эн зенгьоре, телмуд эдее гуфдире: Эри чуй зен сер хуьшдере дегуьрде, оммо мерд нисе дегуьрде?.. Зен Говун сохди, унегуьре уьзуьгьэреи э пушой инсонгьо, Хьово Говун сохди, унегуьре у сер хуьшдере дегуьрде.

Эри чуй зен рафде э пушой мида? Чуй гуфдире угьо? «Имуним зенгьо тэхсир эн у кор, ки гьемме одимигьой эн и хорн оморенуьт инжо, (э гьовре Л. А.)...

Эри чуй шев шобот мерд нэгІ, зен биё дегесуну шэгІме? Чуйнки Одом шэгІм эн худо бу... Оммо у (Хьово) куьшд у шэгІме, унегуьре у биё дегесуну шэгІме...»⁴

Э гуфдирей эн туроревоз ве эн телмудевоз худо гьэгьги, дуьруьсди, рэхьмедуьли, инсонгьо ферзэндгьой энуни. Эгенер худо гьисдиге, эгенер у гьэгьгиге, дуьруьсдиге, рэхьмедуьлиге дие эри чуй у эри е мейво хурден эз у гьэдэгьэ сохдигьо дор ижире нэгІлети, гуж, тэхсири венори э одомигьо? Коми бебе эри е сиб чире хурден эз богь ю, ижире гуж мисоху э балай хуьшде?

Э гуфдирей эн туроревоз зен одоми нисди. Не туру, не телмуд э е жигеш зене одоми нисе гуфдире. Зен—зени, оммо одоми нисди, у эз дендей мерд бегьем бири. Унегуьре, еГни, зене э мердевоз той сохде герек нисди. Э туру гьемчуйн не вери, ки Хьоворе худо нешумо дори гуфдире. Оммо э товуней худо Одоме нешумо дорей вери. Э туру нуьвуьсдики, «Одоме офиренге э у нефес дешенд, несде бисдо одоми зиндее нешумо»⁵. Оммо э товуней Хьоворе нешумо доре-недорей э туру е гофий не вери. Унегуьре ченд сад салгьо гирошди хуьжет э гІэрей гьуьллуьгьичигьой дин-догІот: гІэмел миёв ми зене одоми хунде? Э товуней эн и кор э VI век эрай иму э сьезд эн келе гьуьллуьгьичигьой дин-догІот христианигьо биребу келе хуьжет: туру гьечи нуьвуьсдеки э товун эн зенгьо, гІэмел миёв ми зене одоми хьисоб сохде? Бэхшвегиргьой эн и сьезд тен бетен э дуй десде бэхш биренуьт. Е десде гуфдирембу: гІэмел ниёв зене одоми хьисоб сохде, оммо е десдейге гуфдирембу: зениш одомини, расди у элчэгьги, небуди, оммо чуйш бисдоге одомини.

Э гуфдирегьой эн телмудевоз худо зене э офиреки э думит домундебу: эз коми бэхш жендек Одом яратмиш сохуге у Хьоворе. Худо гуйге ижире фикир сохдебу: уре эз сер яратмиш нисохум сер эн у звер небу, эз чумгьо яратмиш нисохум —иловлере, чуме-чару несоху, эз гушгьо яратмиш нисохум — гушгьулогь небу, эз ловгьо яратмиш нисохум — лэгьлэгь небу, эз дуьл яратмиш нисохум — бэхил небу гуфдире. Эхириш худо теслих сохди эри хуьшде зене эз пэхьнкие дендей эн мерд эри яратмиш сохде. Хьоворе эз дендей Одом яратмиш сохдеки, худо гуйге гуфдирембу: «Хьэьменд бош, хьэьменд бош»⁶.

Оммо эз гофгьой туру нен телмуд иму эдее диреним, ки худо э пушой хуьшде норе метлебе бегьем сохде ве эз сер берде недануьсд. Э гуфдирей эн дин-догІот жугьуриревоз зен гьеми лэгьлэгьги, гьеми гушгьулогьги, гьеми бэхили, гьеми темэхькори, гьемиге хьэьменд нисд. Туру не телмуд э сер эн зен не веноре гІэйб, не веноре тэхсир нисди.

Гьечу буге эз рабигьо пуьрсире воисде: эгенер эз дес худо гьемме

⁴ Телмуд, Авут раби Нафан (екимуьн серне), симон 31.

⁵ Библия, Бершит, серне 2, посуьгь 7.

⁶ Телмуд, Бершит-рабо, серне VIII, посуьгь 3.

коргъо вероморениге, дие эри чуй яратмиш сохди зене э и дин-доглот гуфдиренигъо кемсуьгигъоревоз? Эгенер эз дес эн у не веромориге и кор, вединики худо ужире келе гужлуь, келе усдо нисди, комики гьер коре дануьсдени яратмиш сохде, юре воисденигъоре хуно. Эгенер худо э дануьсдеки жиге, э гъосутевоз яратмиш сохдиге зене э жуьр-бежуьре кемсуьгигъоревоз, гъечу буге увъхди тэхсир эн и кемсуьгигъо э зен не вери, э хуьшдени худо вери. Эгенер, гуим, усдо, гъоб гъуьч сохдегор, сохдиге гъобе э кемсуьгигъоревоз, гъэиб э гъоб не вери, э усдо вери. Гъечи биреки, дие эри чуй телмуд не туро тэхсир эн худоре вешенденуьт э сер эн зенгъо? Инжо гуьнжуьсдени эри овурде гофгъой эн келе дананделуьбе одомире, буьзуьрге шогъир эн средневековире Омар Хайяма, комики э руй худо поисде, серкуш зере уре, пуьрсирени эз у:

Зиндегуни ве уьлуьм туьни яратмиш сохдегор,
Эри эн гъемме жуьгъо туьни, худо, гъэжел норегор.
Эгер усол офирейге — туь нисд бегем тэхсиркор?
Эгер хуб офирейге — пег эйчуь бирей гъэжел дорегор?

Дин-доглот жуьгури зене элчэгъ, бэхш гъэлифо, одоми хъисоб несохдеи гуьре, уре нисе гъише э мердгъоревоз зеки нимаз хунде. Э нимазгъо эри зенгъо жейлее жиге ведабурра.

Э гъэдот, гъонун эн дин-доглотевоз эри э е жиге нимаз хунде биь ёгъин дегъ мерд бу. Омборте бире гъэмел миьв, оммо кемте нэгъ. Эгенер е одоми семе эри «дегъмерди» вес нисе сохдеге, нимаз ков нисд, нимаз хунде гъэмел ниьв. Оммо дегъ, сад, гъозор зениш жигей эн е мерде э «дегъмерд» гуьрде гъэмел нисе оморе. Чуьнки дин-доглот зене э гъэрей одомигъо одоми хъисоб нисе сохде.

Э статья, нуьвуьсде оморегуьгъо э «Дагестанская правда» 5 июль 1962 сал «Се лапатке зиьдие хок», Х. Анисимов нуьвуьсдебу: «Э ёр мени, егиле э овилхуне кура биребируьт мердгъо эри нимаз хунде. Пушой нимаз хунде мэгълуьм бисдоки, е одоми вес нисе сохде гуфдире эри «дегъмерд» бегъем бире. Оммо э хуне е ченд зенгъо дебируьт, энжэгъ и ченд зен жигей э мердеш гуьрде гъэмел нисе оморембу. Унегуьре раби буйругъ до э е куьнде одоми эн сэхьибхуне, бурав е мерде офу биьру гуфдире. Бэгъдовой эн е ченд минут гиросше, куьнде одоми эн сэхьиб хуне омо э е лелевоз. Э нимаз хундеки лолиш сер гуьрд эри «нимаз хунде», зузе-гъэрине зере. Гъемме сер гуьрдуьт эри хэндуьсде. Оммо екиш э у гоф не сохдут, уре пиш сохде эз «дегъмерд» неведекуьрдуьт, чуьнки у кар не лолиш гъисдге — у мерди, зен нисди».

Зен хъэсуьл оморемун ю нерме дуьли, рэхъмлуьни, гъэилхогъи. Ижире хубе дивэгъ эн зен кумеги сохдени э у чуьжире дердгъореш, четинигъореш эри эз сер сохде, звлод зенде, доше, келе сохде. Эз товун келе темизе муьгъбет эз зен э кин гъэил, э кин кифлет, э кин севгили хуьшде ченд жире келе шогъиргъой эн дуьньёгъ Гомер, Фирдоуси, Низами, Пушкин, Гете ве угъонигеш омборе хубе дестонгъо нуьвуьсдет. Гъемчун э Догъистуш, эжеки суьле гъэдотгъо бируьт эри зенгъо, эжеки дин-доглот зенгъоре элчэгъ, гъул-гъэровош эн мердгъо хъисоб сохдембируьт, ошугъгъой хэлгъи ве шогъиргъо э мэгънигъошу зенгъоре, рачи эн угъоре, дуьруьсди эн угъоре, гъэсуьлменди эн угъоре тэгъриф дорембируьт, угъоре вегир сохдембируьт.

Одлуье шогъир Махмуд гъеле те революция нуьвуьсдебу ижире гофгъо:

Ме нимуьруьм, оммо мунугу эз ме едигор,
Дуьруьсде мэгъни муьгъбети эй гъэизе ёр.

Оммо дин-доглот гъэдэгъэ сохде эри мерд эри гуфдире эз товуней муьгбет хуьше эз кин эн зен. Э гуфдирей эн туроревоз зен лонгълуь нисди э муьгбет. Зен одоми хьисоб не биренге, элчэгъ биренге, э пушой худо тэхсиркор биренге, у э гьонун туроревоз нисе верзире э муьгбет эн мерд, эри эн у муьгбет глэмел нисе оморе. Э гуфдирей эн туроревоз э муьгбет лонгълуь, верзирени энжэгъ худон. Унегуьре э туро вери: «Хогъ худой гуьре эз гьеммей дуьлижунн туь»⁷. Эгенер ки худой хуьшдере эз дуьли-жунн не хосдге, туро уре терсундени, гуфдирени худо уре ченд жире тембихьигьом мидуь. Унегуьре дин-доглот жугьури талаб сохдени эз гьер одоми, фикиргьом, мэхъшовогьой хуьшдере, муьгбет эн дуьл хуьшдере у гьеммере дуь э лой худо. Э хотур эн и кор и унгъэдер гуш нис венуь э зен хуьше. Э телмуд нувьуьсди: «Омбор гоф месох э зен кесевоз, э зен туьревозиш, чуьнки э зеневоз омбор гоф сохуьго мерд э хуьше зарал зере, эз гофгьой туро пес мунде ве унегуьре э у гуьгьном гьисмет нибу»⁸.

«Одоми, — вери э телмуд, — гьич э е доне зеневоз э тэхьнои ние пою.. Одоми гоф ние соху э куче неки э зен кесевоз, гьемчун э зен хуьшдеревозиш».

Унегуьре, э гьонун туроревоз ки гуфдирениге эз товун муьгбет э кин эн зен, тэгриф дорениге зене, вегирлуь сохдениге уре, у одоми э рэхъ туро нисе рафде, э худо глоси бирение коргьом сохде, у одоми усолн, рошогли.

Дин-доглот эн жугьури унгъэдер зене элчэгъ, усол, зобу хунди э глэрей хэлгъ, ки э худо бовор сохденуьтгьом татгьом, жугьургьом духдере глэил хьисоб нисе сохденуьт, духдер биренге угьом могъбул биренуьт, дерд кеширенуьт. Е овоме, э худо бовор сохденигьом тате дегъ духдериш бисдоге, оммо е глэил нарине не бисдоге, у хуьшдере глэилсуьз хьисоб сохде, хьомол хунде. Ужире мердгьом пушоте «кишди хьомоли» бесдембируьт, егнин, худо уре эз глэрей эн де мердгьомгьом сечмиш сохде, глэил нарине дуь гуфдире. «Эгенер мере ферзэндгьом мибисдорутге, — гуфдире хьомол, — глэилгьой ме э сер хуьше сефги нибесдуьт, килэхъ менорут». Егнин, сефиргие сер — глэил нисд, ферзэнд хьисоб нисд. Эри э худо бовор сохденигьом одоми — мерд хьомол биреи лап келе бедбэхдини, тэхсирини, чуьнки э гуфдирей дин-доглотевоз одоми муьрденге эри эн у биё гъэдуьш зенуьт. Егнин, гъэдуьш незеге нешумой эн муьрдегор э генгидин гьисмет нибу. Гъэдуьше эри бебе биё кук зенуьт, духдере ихдиёр нисди эри гъэдуьш зере эри бебе-дедей хуьше. Э худо бовор сохденигьом одоми имид сохдени, ки зиндегунн инсон э и глуьлом кутэхьи, оммо нешумой эн у гьемише, ю муьрде бэгъдо, мимуну, ки нешумой муьрдегор е э гуьгьном биё гезиро кешуь гьемишелуьг, енебуге э генгидин биё хьэз соху. Кук биё гъэдуьш зенуьт, ерсаед гуьруь эри бебей хуьше, нешумой эн у э гуьгьном недарав, э генгидин гьисмет бу гуфдире.

Эз товун кук небиреи кими мердгьом эз зенгьошу жейле биренуьт. Э кифлетгьой эн татгьом шовгьоре э сер кук сохденуьт, э сер духдер шовгьом сохде руьхшедие кор хьисоб сохденуьт, чуьнки духдере, егнин, э кукевоз той сохде нибу.

Кук биренге э хуней эн жугьур шорини, мигиди, эз у хотур суьгьуьдогьом сохденуьт. Хьэшд руз томом биренге уре э нимаз, енебуге э хуне мило сохденуьт. Эри эн у нимаз хунденуьт, уре нум доренуьт. Духдергьом э хуне биё гьемише хуьрмет эн бирор хуьшдере гуьруьт. Угьом э сер эн у шовгьом сохденуьт, гъэдой эн бироре биё вегуьруьт.

⁷ Библия, Бершит, серне 2, посугъ 24.

⁸ Телмуд, Авут раби Нафан, серне VII, посугъ 31—32.

Дин-доглот охмури зере э зен неки у зинде гьисдики, гьемчун э муьр-декиш. Зен муьрденге э сер гьоврей эн у се лапатке зиёдие хок вешенде, соки зене темэхькор хунденуэт

Эз дин-доглот, рабигьто, муллагьто, кешушгьто ве класс девлетмендгьто элчэгь, беднум сохдеи зенгьоре гуьнжо овурде оморет ве лов бирет э лэггэй эн хэлгь ченд жире усоле, бедхьисобие метелегьто эз товун эн зенгьто: «Эгьуьл эн зен э пошней пой зен дер», «Керг гьуш нисди, зен инсон нисди», «Э зеневоз меслэхьэт сох, оммо гуфдирей юре месох», «Чолтуке не куфде дуне нибу, зене не куфде одоми нибу».

Э вилеет иму, эжеки терг сохде оморет класс девлетмендгьто, власть дери э дес жофокешгьто, зен не мерд эеки тенуьт, бороборут. Синогоги эн вилеет иму бурмунди э гьеммей гьуьлом ки азаде зен гьич кем нисди гуфдире эз мерд, не эз эгьуьл, не эз жожорени, не эз хундени, не эз кор сохдеи. Э вилеет иму омборе пушолюье зенгьоют. Э гьемме парламентгьтой вилеетгьтой капиталисти унгьэдер зен не дери, ченд гьэдер зенгьто гьисдуьтге депутатгьтой эн Верховный Совет СССР. 740 гьозор зиёдите зенгьто гьисдуьт депутатгьтой эн Верховный Советгьтой Союзный ве автономный республикгьто, эн Советгьтой жигеи вилеет иму. Е миллион зиёдите зенгьто э улкей Совети э хотур жоборде гьуьзетлуье жофошу орденгьто ве медалгьто вегуьрдет. Се гьозор зиёдите зенгьто верзире оморет гьуьзетлуье нум Игид эн Жофой социалисти ве Игид эн Союз Совети. Э гьэриш корсохгьтой гьилми деруьт 110 гьозор зенгьто. Э у хьисоб 28 гьозор кандидатгьто ве докторгьтой гьилминуьт. Зен Валентина Николаева — Терешкова э мердгьоревоз — космонавтгьоревоз борембор э космос верафди ве вегошди, бурмунде келе усдоети ве жобордире.

Оммо дин-доглот, рабигьто — «гьуьллуьгьчигьтой эн худо», э гофгьтой эн туро ве телмуд гувре хьэрекет сохденуьт гьейсэггэтиш эри охмури зере э зенгьто, элчэгь хьисоб сохде угьоре. Кими зенгьто ишу хуьшденишу нисе вхуьшдениуьт э гьэршуй эни бедхьисобие гофго, гьонунгьтой турои э товун эн зенгьто. Кими зенгьто эз овомишу, неверасиреишу, ишу хуьшденишу хьэрекет сохденуьт куьгьне элчэгьэ ггэдотгьоре эри муьхькем гуьрде э гьэд кифлет, эн бирор-хэгьер.

Эри те эхир нисд сохде дин-доглот эн жугьурире эз ггэрей эн пес мунде одомигьто мешет биренуьт дуьшмене идеологией эн капиталисти, бирей келе пропагандистие реакционный центргьтой иудаизма э Америка ве Израиль. Угьо хьэрекет сохденуьт э жуьр-бежуьре тегьбергьоревоз эри лов сохде, сэхд гуьрде дин-доглот хуьшдере э ггэрей жугьургьтой гьуьлом. Гьейсэггэт э Америка 4 гьозор нимазгьои. Гьисди специальный инситут эн дин-доглот жугьури ве духовный семинарий эн раби Илхьэзон э Нью-Йорк, колледж эн дин-доглот жугьури — э Чикаго.

Чуьжире бедхьисобие ггэдотгьто, гьонунгьто вериге э туро не телмуд э товуней эн зенгьто гье ужире дениширенуьт э зенгьто э государством Израилиш. Меселен, э Израиль зене ихдиёр нисди эз мерд эри ведироморе. Оммо мерде ихдиёри гьер вэхд зене эри ведекуьрде, эгенер э у гьич ггэйб неверигеш. Духдере ихдиёр нисди борембор э бироргьоревоз эз бебе мунде молгьоре эри бэхш сохде. Зене ихдиёр нисди э суд эри шогьид бире. Эгенер бирор муьрдге ве уре ггэил нарине нисдиге, зен эн уре биё хогьу эри хуьшде бирор эн у. Э Израиль гьисди де гьонунгьтой-геш, комигьоки зене хуьрд, элчэгь, ихдиёрсуьз сохденуьтгьто э пушой вилеет.

Ченд гьэдер э зен охмури зеренуьтге э государством Израиль ведини эз ижире кор, эз товуней эн комики э книгай хуьшде «Гьейсэггэтиние иудаизм ве сионизм» нуьвуьсди Ф. Малцкий. Е лусде клерикалгьто нуьвуьсдет эрзо э сер эн правительством Израиль, у гьонун ведешенуьт, зенгьто тен ишуре нешурут гуфдире э хьэвуьзгьтой эн Ерушолем. Эйчуь?

Чуьнки, э гуфдирей туроревоз, зен элчэггэ, хьэрүеме чини, унегуьре зенгю тен ишуре шушдуьтге э у хьэвуьзгю, Гловгюй эн угю хьэрүем, мурдал хьисобуьт эри эн мердгю.

Иму гуфдиренге эз товун эн дин-доглот, чуьтам у дениширеннге э зен, э ёр оморени гофгюй эн буьзуьрге писатель-гуманист А. М. Горький, комики нуьвуьсдебу: дин-доглот гьисди гуфдире лап куьгьне ве бирэхьме дуьшмен эн зенгю. Зенгюйму унегуьре биё дануьт эйчуь дин-доглот жугуьри гьишденуьтге мердгюре гьер себэхь худоре шуькуьр сохде, юре зен не офири гуфдире. Ченд гьэдер э худо бовор сохденуьтгю зенгю данандейревоз верасундимге иму чуьжире хьиллее, бирэхьме дуьшмен гьисдиге дин-доглот эри зенгю, үнггэдер угю зуте дур, рэглд мибошут эз дин-доглот, эз куьгьне глэдотгю, комигюки зарали, дуьлесди оворденуьт эри хэлгь, иллогьки эри зенгю.

Эз зугун уруси чарунди
Мердэхэй Ханукаев.

ИУДАИЗМ ГЬИСДИ ИДЕОЛОГИЕН ГЪУЛЬЕТИ ЗЕНГЮ

Дин эн жугуьри, комики гуьнжо омори э куьгьне вэхдгю, э девргюй рабовладельческое общество э падшогг'ети Израиль, лап бирэхьме, суруле ве бедхьисобне гьонунгю, гьэдэггэгю нори эри зенгю. «Дуьруьсде» турогюй эн иудаизма Библия («Бершит») ве Телмуд нуьвуьсде оморет эри хэйр гюширгю ве рабовладельцгю (сэхьиб гьулгю), э гьэршуй косибгю ве гьулгю, эри мерде вегир сохде ве зене элчэггэ сохде. Дин эн жугуьри зен не гьуле е тегьер хьисоб сохде.

Э гьонун эн дин жугуьревоз бебере ихдиёри духдер хуьшдере эри фурухде э гьулг'ети, э шуьвер эри доре разименди духдере не пуьрсире, войге ве ниет духдер хуьшдере э гуш не гуьрде. Э дин эн жугуьргюревоз томом ихдиёри эн духдер те у э шуьвер рафде э дес бебей эн у дери, зен биренге — э дес эн шуьвер дери, бие зен бисдоге — э дес эн кук дери. Э Телмуд вери: «Мерде ихдиёри духдер хуьшдере эри фурухде э гьулг'ети»⁹ «Духдер гьемшише э зир хуьькм эн бебе дери, зен бисдоге — э зир хуьькм эн шуьвер»¹⁰.

Бебе муьрденге духдере ихдиёр нисди, эгенер уре бироргю гьисдиге, эри эз хуней бебе мол — бэхш хосде.

Дин жугуьри норетгю гьонунгю эз товун эн кифлет, глэрей эн зени-шуьвери, зен хосден ве тологг дорен бурмунденуьт э чуь жире дуьшмениревоз дениширенуьтге Библия ве Телмуд э зен. Библия ве Телмуд зене элчэггэ ве негюггьие чи хьисоб сохде, шуьвере эри эн у огю хьисоб сохде. Э гуфдирей эн Телмудевоз мерде ихдиёри келе сурули ве гуж сохде э зен хуьшде.

Мерде ихдиёри гьер вэхд, гьергой юре воисд зен хуьшдере эри тологг доре «Эгенер зен ю э чум ю хуш не омоге»¹¹. Телмуд хэйли «гьонунгю» нуьвуьсди эз товун эн чуь кор шуьвер зен хуьшдере тологг доре, ведекуьрде мидануьге. Ужире «гьонунгю», несиглэггю омбор вери э Телмуд, оммо весси е ченд энуггореш иму бурмундимге.

Э гуфдирей эн Телмудевоз мерде ихдиёри зене эри ведекуьрде, «эгенер зен эн у эз хьэёт буру муй лов, сер не дегуьрде ведарафдиге, енебуге э куче нуьшде пешм вор дорениге, эгенер, э мерд кесигеревоз гоф

⁹ Телмуд, Судю серие III, Доф. 8.

¹⁰ Телмуд, Кетубо, серие IV, доф. 4.

Библия, Деволим серие 24, посуьг 1.

сохдениге... Э гуфдирей раби Дарфуневоз мерде ихдиёри зен хушдере эри ведекуурде, эгенер зене келе сес вериге, егІни, э хуней хушде гоф сохденге гьунши сес эн уре шиновусдениге»¹². «Эгенер эз лэгІэй эн зен буй оморениге, эз у буй эрэгь оморениге, эгенер э сифет эн у муйсуьзе локо вериге, мерде ихдиёри зен хушдере эри тологь доре, ведекуурде». ¹³

Э гуфдирей эн Телмудевоз шуьвере ихдиёри зен хушдере эри тологь доре, эз хуне ведекуурде, эгенер зен хурег эн уре лап сэхд буржундиге. Еки эз лап келе бохомнигьой эн Телмуд раби ГІэгьвио нувьуьсди, ки мерде ихдиёри эри зен хушдере ведекуурде, эгенер э чум эн у мерд с зениге хуш омориге.

Гьеммей эни э Телмуд (э мишно не гоморе) нувьуьсде оморотгьо гьонунгьо, несигІэггьо гуфдиренуьт э товун энун кор, ки чуьтам дин эн жугьури гьишдениге гуж сохде э зен.

Оммо э ГІэдот дин жугьуривевоз зене ихдиёр нисди эз шуьвер хушде эри ведироморе, мерд ю чендгээдер усоло одоми бисдогеш, чуьнки Телмуд нори ижире гьонуне: «ГидІ (когьоз эн тологьи) нувьуьсде оморени энжэгь э ихдиёри эн мердевоз, разименди эн зене не пуьрсире..., нувьуьсденуьт вольная грамота энжэгь э ихдиёри эн огьоревоз (сэхьиб гьулевоз), разименди эн гьуле не пуьрсире...»¹⁴.

Телмуд негьогь хмне нисе зере гидІ (когьоз эн тологьире) э вольная грамотай эн гьул-гьуровоширевоз. Эри Телмуд гьердуьй эни документгьо екини, егІни, угьоре е мэгІэнон. Мерд эри зен хушде, егІни, ужире огьон, чуьтам огьо эри гьул хушде гьисдингьоре хуно. Унегуьре Телмуд эдее очугь гуфдире, ки «ГидІ (когьоз эн тологьи) эн зенгьо ве гьуле э азади рэхьо доренигьо грамота гьердуь екинуьт э пушой эн гьонун»¹⁵. Эз расдиш э гидІ нувьуьсде оморе гофгьо, мэгІэной эн угьо ухшешинуьт э мэгІной эн когьоз (грамота), комиреки огьо дорени гьул хушдере, уре эз кин хушде рэхьо доренге. Мерд зене э ведекуурдеки, нувьуьсдени э тологь ижире хуьрдие гофгьо эри зен «...э войгевонсдей меревоз, екиш мере межбур не сохдеки, ме туьре гьишдем, ведекуурдем, эз ме рэгІд сохдем, зен ме. Те имугьой туь зен ме бири, имугьой ме туьре эдее ведекуурденуьм, гьишденуьм, эз хушде рэгІд сохденуьм... Ини эз ме эри туь когьоз эри ведекуурден, когьоз эн тологь дорен ве акт эн рэхьо дорен...»¹⁶.

Оммо зене гьич ихдиёр нисди шуьвер хушдере эй шенде, эз кин шуьвер эри ведарафде, эгенер шуьвере рази нисдиге, уре эри рэхьо доре. Эгенер мерд зен хушдере э войгей хушдеревоз рэхьо не дориге, гидІ тологьире не нувьуьсдиге эри эн у, зене евэхдиш ихдиёр нисди э де мердиге эри э шуьвер рафде. У хушдере азаде одоми хьисоб сохде, э де мердиге э шуьвер рафде ихдиёр нисди, чуьтам ихдиёр нисдиге гьуле эз кин огьой хушде ведарафде, эгенер огьо уре рэхьо не дориге.

Рабигьой жугьуру ве э дин-догІот бовор сохденуьтгьо мердгьо ве зенгьо те имугьоиш э ижире гьонунгьой эн тууро нен Телмуд гуш веноренуьт.

Библия не Телмуд нисе гуфдире эз мерд омборе зенгьо мевеги гуфдире. Э гьонун тууро нен Телмудевоз мерде ихдиёри ченд зениш эри ве-гуурде, чендгээдер пул ю вес сохдениге. Худодусде падшогьгьой эн Израиль ве новигьоре ченд зенгьо бирет. Меселен, э гуфдирей эн Биб-

¹² Телмуд, Кетубо, серне 7, доф. 6.

¹³ Телмуд, Кетубо, серне 7, доф. 7—8.

¹⁴ Телмуд, Боба-батра, серне X, доф. 5, 11.

¹⁵ Телмуд, ГидІин, серне 1, доф. 4.

¹⁶ Телмуд, ГидІин, велг 395.

лияревоз Шелмуь падшогы эн Израиле 700 зен ве 300 ошне бу. Бебей эн Шелмуьре, Довидгьемилхэ 4 зен бу ве 10 ошне.

Оммо расди э эшкенезигь хьэруьми ченд зен вегуьрде эри хуьшде. Рабигьой эн угьо хьэруьм сохдет эри эшкенезигьо ээ э зен зиьдте хосдеире э 1020 сал. Э съезд рабигьой эн эшкенезигьо э шегьер Корме угьо ижире гьонун ведешендебируьт. Оммо зен омбор хосден хьэруьм сохде не оморебу эри татгьо (жугьурун догьи). Жугьуругьой эн Кавказ э гьэд эн ченд сад салгьо гьич е ологьош небу э эшкенезигьоревоз; не эз тараф милети, не эз тараф экономике, не эз тараф культура. Татгьо э гьонун эн дин ишуревоз, э гьэдотгьой эн бебегьоревоз, кире воисдембуге, пул ю, хэрж ю буге эри дошде, ихдиёр бу эри ченд зениш хосде. И. Анисимов, комики хуьшдени ю тат бу, эз дигь эн Тарки, э книгай хуьшде «Жугьуругьой-догьлуьгьой Кавказ», комики ведиромори э Маскoв э 1882 сал, нуьвуьсдебу, ки увэгидо ээ 100 зен хосде мерд жугьур (тат) 8—10 одомире ээ э зен зиьдте бу. Эз товуней эни кор нуьвуьсдебу гьемчуьн И. Черный. У э куьнди сад сал пушо оморебу э Кавказ, гешдебу э дигьгьо, шегьергьо, эжеки зигьисдембируьт татгьо ве шинох биребу э гьэдотгьо, дивэггьо ве гьонунгьой энугьоревоз. И. Черный э книгай хуьшде «Жугьуругьой догьи» нуьвуьсдебу: «Жугьуругьой догьи э гьонунгьо ве гьэдотгьой бебегьо-келебебгьоймуревоз, э гьэдотгьой эн мисир-мугьоревоз, э гьэрэй эн комигьоки угьо зигьисдембируьт, вегуьрденуьт эришу дуй-се зен»¹⁷

Оммо дин жугьури, комики ихдиёр дорени мерде эри хуьшде ченд зен хосде, зене гьич е ихдиёриш нисе доре е доне серкушие гофлеш эри зере э шуьвер хуьшде, ченд хьовуш овордге э сер ю шуьвер. Э мерд кесигеш дениширене дин жугьури эри зен хьэьсуьзи хьисоб сохде, э шуьвер хуьшде хогьин ведироморе хьисоб сохде.

Зене ихдиёр нисди, эри эн у гьэдэгьэи э мерд кесигеревоз э е хуне, э с жиге тэхьно мунде, поисде. Эгенер зен э мерд кесигеревоз эе жиге э тэхьной поисдге, Библия ве Телмуд мерде ихдиёр дорени эри гуьдире, эрз сохде э бит-дин ю зен хуьшдере шек сохди, гумон сохди э мерд кесигеревоз гешди гуьдире. Чендгьэдер вэхд зен мундге, поисдге э мерд кесевоз ихдиёри шуьвере зен хуьшдере эри шек, гумон сохде э мерд кесевоз гешди гуьдире? Хьохомимгьой эн Телмуд э и пуьрсуьш ижире жугьоб доренуьт: «...унгьэдер вэхд, чендгьэдер герекиге эри дуз бире ээ кулок лой-лум хурде дор пальма, енебуге те иловлей эн у доре черх зере, э гуьдирей раби Иисусевоз; унгьэдер вэхд, чендгьэдер герекиге эри е пейле шороб декуьрде, э гуьдирей эн раби Бин — Гьэзерьёревоз, чендгьэдер герекиге эри хурде пейлей шоробе, э гуьдирей эн раби Гьэгьиворевоз; чендгьэдер герекиге эри е хоере душунде, э гуьдирей раби Егьудо Бин-Бетеревоз; чендгьэдер герекиге эри фуберде се хоере пес-песоки, э гуьдирей эн раби Илгьэзор кук эн Гьэзерьёревоз; чендгьэдер герекиге зарбофе е энгуьл эри вешенде, э гуьдирей эн раби Хьэнон кук эн Менэхьимевоз; чендгьэдер герекиге зене дес эри кешире нуне эри вегуьрде...»¹⁸.

Телмуд согь е келе серне нуьвуьсди, э коминжоки э тигьэтевоз фегьм сохдени и пуьрсуьше, чуй сохде воисдеге э зен эн у мердевоз, комики эрз сохди э бит-дин ве гуьдирени, ки ме зен мере шек сохдем гуьдире, егьни, э мерд кесигеревоз гешди. Телмуд гуьдирени, ки э ужире зен сегьм нуьшунде, терс доре гереки уре, э герде вегуьруь гуьдире э мерд кесигеревоз гешдеире. Эгенер зен э герде невегуьрдге э ю тэхсир невери гуьдире, ю негешди гуьдире, увэхди у зене э гьонун эн Телмудевоз

¹⁷ И. Черный. «Жугьуругьой догьи», 1870 сал, велг. 28.

¹⁸ Телмуд, гоморей Судло, серне I, доф. 1—2.

ижире синемниш сохде гереки: «куьгын биё вевенуь партал эн уре те синей ю веде небу. Песде овордени расере, бесдени эз синей ю зверте, гьеркире воисд оморе томоше сохде ихдиёри у зене...»¹⁹.

Эз ижире биёбурне тембихыгъо бэгъдо у зене гышденуьт э гужевоз хурде тэхъле Гове «огъуре хуно», Гов э хокевоз гъэриш сохде, «нэглет сохде оморигоьре». Уре ижире Гов дореки куьгын (раби) эз зен гуфдирени: «эгенер туь шэфди не сохдейге, э шуьвер туь хогын не ведироморейге эз и Гов нэглет сохде оморигоь туь локосуьз, заралисуьз хилос мибоши, оммо туь шэфди сохдейге, э шуьвер туь уьзьёгъ не бирейге, худо туьре нэглет мисоху... шуьгэм туь эз и Гов мивемасу...»²⁰.

Гьелбет, божэхьэт ужире зен офд миёв, у лап дуьруьсд, расд, темиз бугу, гене ингэдер терс дореингоь, сегьм нуьшудеингоь, тэхъле Гов э хокевоз гъэриш хорундеингоь, — гьеммей эни коргоь зарали ве локо не зере мигирору гуфдире. И сохде синемнишигъо, тэхъле, огъуре хуно хурде Гов зене не берди, э у нуьш не бири, э гьечи бире бэгъдо э гуфдирей эн Телмудевоз, вединики зен тэхсиркори, у э мерд хуьше хогын ведиромори. Ужире зене э пушой эн гьеммей жэгмет сенгэзор сохде, куьше гереки.

Дин эн жуьгури келе гъэдэгъэ сохди духдер эн жуьгур э де милетиге э шуьвер нерав, кук эн жуьгур духдер эн де милетигере нэхогъу, еГини, милетгоь эеки гъэриш бире, сер доре, сер восдоре, эеки дусди не гировунут гуфдире. Дин-доглот дуьшмен эн дусди хэлгъьои. Оммо дин эн жуьгури гышдени кукгэмлере эри хосде духдергэмлей хуьшдере, холу — хэгьэрзорей хуьшдере. Э Телмуд вери: «Одоми зен ние хогъу, те хэгьэрзорейю келе небу...»²¹.

Еки эз лап беде, элчэгъэ гьонунгъой эн жуьгури гысди бирор муьрденге, эгенер эз у кук — нарине немундиге, бирор эн у биё зен эн уре хогъу, еморей вегуьруь. Э Телмуд нуьвуьсди ижире: эгенер бироргоь зигьисденуьтге э е жиге, еки, эз угъо муьрдиге, уре глэил нарине нисдиге, зен эн у муьрдигъо бироре ихдиёр нисди эз хуне эри ведарафде э шуьвер рафде эде одомиге, «шебирор эн у биё дарав э ён ю, вегуьруь уре э зени, зигуь э уревоз»²².

Белкем шебироре зен бу, екиш нэгI, е ченд ю? Э гуфдирей эн Телмудевоз шебироре зен гысдигеш у биё хогъу зен бирор хуьшдере. Белкем шебирор гъеле чуьклеи, глэиллей? Телмуд эдее гуфдире ки, эгенер шебирор чуькленге, глэиллеге, зен бирор (зен эн муьрдигъо бирор) биё денишуь те чуькле шебирор ю келе бире. Зен бироре эз сери-вери хуьше ихдиёр нисди эри эз хуне ведарафде, чуьнки у э гьонуневоз, гуьлгъэревош, мол-хэьивуй эн муьрдигъо бироре хуно мундени мирос эри зинде гысдигъо бирор.

Расди шебироре ихдиёри, эгенер уре невоисдге зен бирор хуьшдере эри нэхосде, невегуьрде. Увэхди гьечу буге биё ёгын у хэьлисе соху зен бироре. Оммо глэдот, гьонун эн хэьлисеш элчэгъини, хуьрдини эри гьердуй тараф: эри шебирорш ве эри зен бирорш. Э гьонун эн Телмудевоз, эгенер шебироре нисе воисдеге зен бирор хуьшдере хосде, увэхди зен бирор биё бурав э пушой эн гьопуй келетегъой шегьер, келе-келе хэьрой соху, гуь, ки шебирор энэу рази нисе бире юре хосде, э зени вегуьрде. Увэхди келетегъой шегьер биё огол зенуьт шебирор эн бие зене, гуьот, гьондурмиш сохут э у, зен бирор хуьшдере вегуьруь гуфдире. Эгенер шебирор гене рази нисе берениге зен бирор хуьшдере эри вегуьрде

¹⁹ Телмуд, гоморей Судло, серне I,5, доф. 5—6.

²⁰ Телмуд, гоморей Судло, серне I, доф. 5—6.

²¹ Телмуд, гоморей гьндушин, серне I.

²² Телмуд, Йобомут, Введение, велг 5.

«увэхди зен бирор, — э гуфдирей эн Телмудевоз, — э пушой чум келегёе ве доен биё куынд биёв эз шебирор хуыште, векену чекмей энуре эз пой ю, ве туф дешену э сифет ю гую: ижире сохде э у одомиревоз, комиреки нисе воисденигъо яратмиш сохде кифлет эн бирор хуышдере»²³.

Телмуд согъ е келе серне нуувуысди эз товун эни гэдот эн хъэлисе, эз сер те эхир чуытам giroвунде герекиге уре. Меселен, Телмуд талаб сохдени эз глэруыс у э туф шендеки, туф эн у веди бу гуфдире э пушой чум келегёе. Э Телмуд вери: «Эгенер глэруыс (зен бирор) чекмере векендге, оммо туф не дешендге, хъэлисе пучи..., э гуфдирей раби Ишмэгилевоз: хъэлисе пучи, ков нисди, эгенер зен бирор е чекмере невекендге, енебуге туф недешендге...»²⁴.

Э гуфдирей эн Телмудевоз раби биё гую, гъондурмиш соху э зен бирор: «у э лэглэй хуыште туф омбор вегуыруу. Эри туф шенде хъозур бире вэхд у лэглэпара несоху, сарб ние биёру, э жигей туф чиртик ние шенуу, энжэгъ ёггын туф шенуу»²⁵ э сифет шебирор хуыште.

Ижире шертгъо ве игъролгъой эни элчэгъэ глэдотгъо эн хъэлисе э Телмуыд 57 вери. Еки семе эзи шертгъо дуз эжиге овурде не омоге, хъэлисе пуч бире, ков нисди. Увэхди шебирор не зен бирор воисдгеш пшуре, енебуге невоисдгеш, биё мегър, зен-шуывер бошут... Эгенер гъеммей эни Телмуд нуувуысде игъролгъо дуз бегъем сохде оморутге, увэхди доен нуувуысдени специальный Такт эн хъэлисе», комики хунде оморени эжигей тологъ.

Дин жугъури хъэрекет сохдени зене неки эри э гъульети доше, гъэровоше хуно сохде, энжэгъ эри негъишде уре бэхш вегуырде э кор жэгмиети, э политикей эн вилеет хуыште. Дин эн жугъури ужире гъонун норени, зен гъемише э михътожи эн бебе, эн шуывер, эн бирор вемуну гуфдире. Эгенер бебе муырдге, мол-мирос энур эри кук мунде, духдер энжэгъ э хуне хурде-вегуырде бэгъэй де ихдиёриге уре нисд. Эгенер духдер э шуывер рафдге, энжэгъ эз дегъ бэхш е бэхш мол-мирос эн бебе зиёдте нисе расире э у.

Э гуфдирей эн Библияревоз гъер бебе биё кук хуышдере хуте соху эри туро хунде, гъемчун хуте сохде э е сениглэт. Оммо духдере хунде, енебуге сениглэт доре Библия не Телмуд герексуызе, заралие кор хысобо сохденуыт.

Телмуд эдее гуфдиреки, «кор эн зен глэйл зендеи»²⁶, э хуне мугъоет бирени. Унегуыре зене ихдиёр нисди эри бире хундегор судья, учительница, шогыод бире э суд, э сер етимгъо сэхъиб поисде (опекун). Э гуфдирей эн туроревоз эз хундеи эн зен е хэйриш нисди эз зарали гъэйри, чуынки зен гъе эз бинеден, эз деле бире эгъуылсук, дивэглсуыз, овом. Э Телмуд вери ижире гофгъо: «зен э хундеи расирейнон, у хундеи э глэтош сухо».

Э гуфдирей эн Телмудевоз зен эз биремун хуыште тэхсиркори. Э Телмуд гъэдэгъэ сохди эри зен э куче ведироморере, межбур сохдени уре эри э хуне нуыште, егъни, «юш эз шефди дур бу, кесгъойгереш э рэхъ шефди не фуырсуу».²⁷

Унегуыре Телмуд нисе гъишде зене э мердевоз э е жиге нуыште, меслэхъэт сохде э товун коргъой зиндегуни жэгмиети ве политикей шегъер хуыште, вилеет хуыште. Телмуд зене хумне зерени э дустогъовоз, комики межбури эри нуыште э дустогъи эз товун сохде тэхсиркоригъой хуыште.

²³ Телмуд. Иобомут. Введение.

²⁴ Телмуд, Иобомут, Введение, велг 5.

²⁵ Телмуд, Иобомут, доф. 52.

²⁶ Телмуд. гъидуш: ив. серие I, доф. I.

²⁷ Телмуд. Тенхъуым, доф. 16.

«Зен, — вери э Телмуд, — дустогъэ хуно биё гьемише руз хуышдере э хуне гировуну»²⁸. Эри субит сохде и коре, Телмуд эдее гуфдире, ки зен унегуьре эз дендей эн мерд офире омори, чуьнки денде э пэхьникке жиге дери. Унегуьре зен биё хьэменд, сабуырлуь бу, биё гьемише э хуне нуышуь, эз дер э буру ние ведарав.

Расди, э Библияш, э Телмудиш гьисди жигегьо, эжеки эз мердго гуфдиренуьт угьо э зенгышо хуб денишуьт, э мигьреуниревоз гоф сохут э угьоревоз. Библия эз ферзенд талаб сохдени, ки неки бебере, дедей хуышдереш хуьрмет гуьруь гуфдире. Э Библия вери, ки худо эз Оврьгом-овину гуфдиребу, у э гьер кор э гофгьой зен хуыше гуш венуь гуфдире. Э Телмуд нуьвуьсди: одоми гьэрдхунди гьемише эри доше хуьрмет ве хьэёй эн зен хуышдере, чуьнки берекет э хуней одоми энжэгъ эз хотур зен хуне оmore. Инсон зен хуышдере гьэгыри ние соху, небуге рихде гьэргьой чум энуб бедбэхди миёру эри энуб»²⁹.

Оммо и гофгьо энжэгъ хубе меслэхьэтгьо. Шуьвер э и меслэхьэтгьо гуш не веное, пузмиш сохдгеш угьоре, у е жозениш нисе вегуьрде. Ихидьёр мерди: воисд э гуш мигуьруь и меслэхьэтгьоре, воисд нэгI. Оммо э и кор неденишире, ижире буржуазные исследовательгьой эн иудаизма (эн дин жугьури) Ф. Гетц, Г. Лопухин, А. Козьбо, Р. Лацарус ве угьониге, эри бурмундешу, еГни, дин жугьури гуйге э гьэлхэнди зенгьо гуфдире, гье ижире меслэхьэтигьоре бурмунденуьт. Меселен, Ф. Гетц э статьягьой хуыше «Хьол эн зенгьо э иудаизм» э май 1882 сал, нуьвуьсдени, э дин жугьури гуйге мердиш, зениш э е ихидьёри. Эз же вегуьрди Гетц мерд не зене э дин жугьуриевоз тен-бетен ихидьёрини гуфдире?

Гетц нуьвуьсди: «Эгенер мерд, енебуге зен е хэто кор сохдутге, туро эри мердиш, эри зениш етенбихьи нушу доре. Унегуьре, э гуфдирей туроревоз зен не мерд э пушой гьонун екинуьт»³⁰.

Эз расдиш, дин жугьури эри кими тэхсиригьо эри мердиш, эри зениш е жозе норе. Меселен, эгенер е мерд, енебуге зен одоми куьшдге, э дин туроревоз тэхсиркор юш, вой мерд, вой зен биё куьшде биёв. Э гуфдирей эн буржуазный исследователь Ф. Гетцевоз и факт гуйге, «субит» сохдени у коре, ки зен ве мерд э дин жугьуриевоз эки тенуьт. Уьстелуьге, Гетц эдее гуфдире ки, эри кими коргьо дин жугьури зене эз мерд зиёдте ихидьёригьо доре. Э чуь фактевоз «субит» сохде Гетц, ки дин жугьури эри кими коргьо зене омборте ихидьёри доре гуфдире эз мерд? Гоф хуышдере эри дуз оворде, Гетц нушу дорени э гофгьой эн Телмуд эжеки вери: тэхсиркоргьоре эри куьше э бердеки, мерде бирэхьне сохденуьт, песеде сенгьэсор сохде, оммо зене эри куьше э бердеки уре бирэхьне, сенгьэсор нисе сохде»³¹.

Гьелбет ижире гьонун эслогъ нисе гуфдире эз товун энуб кор, ки мердеш, зенеш э дин жугьуриевоз гьердуьре ежире ихидьёрини гуфдире.

Эгенер иму хуб вегуьрде дириримге гьемме гьонунгьой эн жугьури э товуней эн зен, эн кифлет ве угьониге, э гьэршуй эн зенгьо нуьвуьсде оmoreт, зене эри тэхсиркор, дустогъэ хуно сохде, э хуне дегьише, элчэгъ сохде, гьул-гьэровош эн кифлет сохде, э хэлгъ, э общество уре эри сечку, ихидьёрсуьз гьише.

Э вилеет иму, эжеки э власть поисди хэлгъ, эжеки гьисди, бесклассовое социалистическое общество, биней эн гьержире дин-догьот ве гьемчун эн дин-догьот жугьуриш бурра омори. Буьзуьрге партияй Ленин, келе барасигьой эн власть совети зенгьой вилеет имуре э гьеммей хэлгъ-

²⁸ Телмуд, Гпирувин, доф. 100.

²⁹ Телмуд, Баба-каме, доф. 96.

³⁰ Ф. Гетц «Хьол эн зенгьо э иудаизм», журнал «Восход», 1882 сал, велг. 130.

³¹ Телмуд, Сенгьедрин, серие VI, посуьгъ 3—9.

гьой Ватан имуревоз эки э фирегье, товуше рэхь ведировундет. Вегирим, меселен, зен тати Игид Жофой социалистини, корсох эн гилми, верзушлуье артисткаи, пушолуье жофолуье жофокеш. Келе глуьзет ве хуьурмети игид Жофой социалистире, пушолуье жофокеше Гуьлбогьор Давыдоваре, верзушлуье артисткай ДАССР Нина Израйловаре—эки эз хубе солистгьой эн тэгрифлуье ансамбль «Лезгинка». Се зен эн тати кандидат эн наукают. 45 сали эн Автономияй Догъисту биренге дуь зен эн тати — корсох эн прядильная фабрикай шегьер Махачкала Моисеева ве корсох эн комбинат консерви шегьер Дербенд Мишиева гьобул сохдет правительственные наградагьо.

Омбордеки мердгьо ве зенгьой эн хэлгь иму дур бирет эз дин-доглот. Угьо э худо, э рабигьо, э нимазгьо бовор нисе сохденуьт. Оммо э глэрей эн хэлгь, иллогьки эн зенгьо гьисдуьт омборе одомигьо, комигьоки теимугьоиш мундет э песой куьгьне, буй гуьрде глэдотгьо, э гофгьой рабигьо, турогьо дениширенуьт. Угьо неки ишу пес, овом мундет, серзниэди хьэрекет сохденуьт э хуне, э кифлет, э глэрей бирор-хэгьер куьгьне, буй гуьрде глэдотгьоре эри гуьрде, гировунде, глэил-гьоре, жовонгьоре дузе тербие нисе доренуьт. Унегуьре э глэрей эн хэлгь, иллогьки эн зенгьо гереки эри меслэхьэт, лекция, доклад э гьэршуй дин-доглот гировунде. Чендгьэдер иму хуб, э дануьсдеиревоз, э фегьмевоз верасундинге э зенгьо, чуй жире зарали ве локо зерениге э мувэхь ве хосиет одомигьо дин-доглот, чуй жире шефде ве дуьшмение гофгьо гуфдирениге дин-доглот эз товун эн зенгьо, чуйтам у элчэгь хьисоб сохдеге зенгьоре, охмури зерениге э угьо, унгьэдер зенгьо зуте миверасуьт шефди, дургуни ве бедхьисоби эн дин-доглоте ве хилос мибошут эз у куьгьне глэдотгьо.

Эз зугьун урусн чарунди *М. Ханукаев.*

ЭШГЪЛУЪЕ НУВВУЪСДЕГОР

(Монография)

Э зиндегуни литературай социалисти иму гереки параменд сохде гьер жире жанрагъой нуввусденгъоре, иллогъки сатираре.

Литературай Догъистуре Гошир сохди эз жанрай сатира еки эз эшгълуъе нуввусдегоргъой тати Хъызгъил Авшалумов.

Э вероморен ве параменд бирен хушдени Авшалумов келе кумегин сохдет дануьсден серзугъуние творчествой хэлгъире, сатирай хэлгъгъой урусе ве азербайджане, гировунден э зиндегуни нуввусде жирегъой Цадасаре, Стальскире, Ю. Герееве. Э гъечиревоз у дешенди биней тозе жирей нуввусденре э литературай хэлгъ тати хушде. У асант ве рач эжиге оворде зарифет соегъи нуввусде ихдилотгъой хушдере.

Хъызгъил Давыдович Авшалумов хъэсуьл омори э чуькле дигъ тагъо Муьскуьр — Нюгди (эз товун комики у нуввусди омборе ихдилотгъой хушдере) э кифлет ранжбер э 1913 сал. Авшалумов гъемметарафлуь сэхд ологъолуьни э зиндегуни хэлгъгъой Догъистуревоз. Инжо гиросди у четине рэхъ жофо ве зиндегунире. 13 сале у мунди бекесуьз. Уре веровунди ве тербие дори колхоз.

Чуьтам хушдени Авшалумов э нуввусденгъой ю э ёр оворденнге, уре омбор хъэз оморембу дуразе шевгъой зиндисду нушде э колхозник-гъоревоз, шиновусде овосунегъо, мэгъэсигъо, метелегъо ве ихдилотгъой зиндегуни дирегоре келетегъоре. Эз угъо эри хушде мивечни герекине гофгъоре.

Бэгъдовой хэйли вэхдгъойге угъо гъемме кумегин сохдут э нуввусденгъой писатель. Унегъуре нуввусде ихдилотгъой энугъуьт эз зиндегуни хэлгъ, верасирени ве мэгъэнолуьнуьт, гъемиге дуьлшоре тегъер нуввусде оморет. Хундегор угъоре не хэндуьсде нис биренуьт. Э ихдилотгъой энугъуьт омбор ишлетмиш сохде оморени метелегъо ве мэгъэсигъой хэлгъи.

Гиросде рэхъ зиндегуни писатель лап нишонелуьни: те корсох Гилми, эз солдат Армией Совети те нуввусдегор¹.

Э нуввусденгъой хушде гуьре Авшалумов гъисди бегъеме художник сенигъэт хушде.

Эшгъ коммунисти, хъэрекети сигъ куьнд бирен э хэлгъ хушдере-воз, уре сохди корсох областной газет. Э гъэриш 30 салгъо кор сохден э

¹ Эз 1938 те 1941 сс. кор сохди э Даг. научно-исследовательский институт Торних, зугъуни ве литератури чуьн чуькле корсох гилми. У бири гуьнжундегор доварь урусн-тати. У кура сохди ве ведешенди фольклор татире. Э вэхд Буьзуьрге доьгъой Ватани бири зам. командир эскадрон гъэлуьни. Исэгъэт кор сохдени консультант эн СП Догъисту.

газет, у бурмунди дануьсменди хуьшдере э нуьвьусде очеркго ве фелетонгьоревоз.

Нуьвьусденере Авшалумов сер гуьрди э 30-муьн салгьо, кейки суьфделе эдембу яратмиш бире литературай совети татгьо. У минуьвьусд суьфде зарифете мэгнигьо, уш э зугьун азербайджани.

У вэхдго э хундегорго мэглуьм бируьт нумгьой шогьиргьой тати М. Дадашев, Д. Атилов, драматург Ю. Семенов ве суьфделе сер гуьрдебу нуьвьусденгьой хуьшдере М. Бахшиев.

Э 30-муьн салгьо мэглуьмлюь параменд бисдо гьеммей литературай Догьисту, комигьоки мибурмунут гирошде зурбое дегишигьой социалистире.

Эз литература увэхди куьнд биребируьт гьумугьгьо А. Аджиев ве А. Аджаматов, лак Ю. Хаппалаев, лезги А. Фатахов, табасарани М. Митаров.

Буьлуьнде жире параменд биребируьт нуьвьусденгьой Г Цадаса, С. Стальский, Ю. Гереев, С. Абдуллаев, А. Иминагаев ве эн ченд писательгьойгей Догьистуш.

Жовоне писатель тати эз угьо хуте бири юруьш верасиреи ве гьимет дорен зиндегунире, одомигьоре ве дузгуне тегьер бурмунден чигьрет девре э гьэлем сатири хуьшдеревоьз.

Гье э у салгьо куьнд биренуьт эз еки культурай бирорие хэлгьгьой Азербайджан ве Догьисту.

Шогьиргьой Догьисту гьемише куьнд шинох бируьт ве хуб верасирембируьт литературай азербайджанире. Омборе мэгIэногьо, чигьретгьо ве тегьергьой нуьвьусден дестонгьой мэгIнире эн шогьиргьо С. Стальский ве Т. Хурюгский сигь куьндуьт эз дестонгьой шогьиргьой азербайджани. Тегьер эн Сабир мибурмунд зиндегунире писатель даргингьо С. Абдуллаев.

Э и кор куьнд биреи дуь культура кумеги сохдембу журналгьо «Мариф Елы» ве «Ленин байрагьи», ведроморембируьтгьо э зугьун азербайджани э шегьер Дербенд. Э инжо, шинох бире нуьвьусдегоргьой азербайджани ве эн Догьисту, мигировундут вечергьо э глуьзет шогьиргьой азербайджани Низами, Ахундов, Сабир. Хьизгьил Авшалумове омбор хьэз оморембу эз дестонгьой Низами ве Сабир, э зугьун азербайджани хунде угьоре ве лап хуб верасирембу. Хэйли дестонгьой эн угьоре у чарунди э зугьун тати ¹.

Э миглей 30-муьн салгьо Авшалумов шинох бирени э ведилуье драматург Догьистуревоз А. П. Салаватовевоз, комики бу хьохмолуье ве дануьсменде одоми. У омбор кумеги мисохд ве мивомухд ученик хуьшдере. Шинох мисохд уре э нуьвьусденгьой Дж. Мамедкулузадеревоьз, Везировевоз, Ахвердовевоз, Гоголевоз, Чеховевоз, Мопасаневоз, Марк Твеневоз ве мибурмунд тегьер нуьвьусден юмор ве сатираре, чутьам нуьвьусдембируьтге классикгьо. Оммо, мигуьфди у, небу фурмуш сохи гIэлотгьой миллет хуьшдереш.

«Туь мнэ гьечу нуьвьуси. хундегор гье у туьтем верасуь, ки туь кук хэлгь догьистонини», — гьемише э келе хуььрметовоз э ёр овурдени несигIэтгьой эн уре Хь. Авшалумов.

Э буьрж везифей хуьше гуьре, Авшалумов кор сохдеки э редакцией газет «Зэхьметкеш», у омбор бирембу э районгьо ве дигьбонгьо, мивохурд э жофокешгьоревоз ве интеллигенцияревоз, хэбердор бу эз хьол-овхьол район. У э вэхд гешлеигьой хуьше мивохурд ве шинох

¹ Э 1940 с. э Даггиз дофус зере оморя дестонгьой Низами, комиреки чарунди э зугьун тати Хь. Авшалумов.

мибисдо э ужире кемсуьгиго, куьгьне г1эдотго ве дузгуьнсуьзигьоревоз, э комигьоки г1эйг1уьсуьз денишире ве не нуьвуьсде г1эмел нисе оморембу.

Э 1933 сал э газет «Зэхьметкеш» ведироморени е тозе нуьвуьсден, комики г1ээлелуши венгесд э г1эрей келегьой район. Э салгьой гировундеи коллективизацияре, кейки гьер тикей хори сэхд герек бу, э хьисобевоз е келе муьлк г1уремит не коше мундебу. Коммунистгьош у хорире хиш зере нисе кошдембируьт. Э лэг1эй хэлг дебу овозе, ки у муьлке кошдге зен ю э серг1эил зендеи мимуьруь. У материал бу суьфдеи, комиреки нуьвуьсдебу э газет ве уре имид не бу миведешенуьт гуьфдире. Омборго иифригьош мисохдут нуьвуьсдегор энуре. Нифри мисохдут зенго ве пире мердго. Чуьтамиш бисдоге, эхир ки кошдут у муьлке. Эз умогьоевоз сер гуьрд Авшалумов э тиг1ээтевоз эри нуьвуьсде¹. «Нум Хьизг1ил Авшалумове, — нуьвуьсди писатель тати М. Бахшиев, — суьфдеи гиле ме шиновусдем, хунденге э миглей 30-муьн салго э газет тати «Зэхьметкеш» фельетон эн уре «Фурухде г1эруьс», э коминжоки очугь сохде бурмундебу мунде куьгьне г1эдотгьоре, хуьрд сохдембируьтго номус ве хуьрмет духдерун дог1ире»².

Гьечи сер гуьрде омо сениг1эт журналисти эн у.

У минуьвуьсд статьяго, очеркго ве фельетонго. Угьо гьемме бируьт суьфдеи синемизигьо ве гьеле нисе бурмундембируьт бегьеме усдоети эн уре. Оморе-оморе у хуте бирени дузгуне тегьер эри бурмунде зиндегунире э тиге г1ээлем сатирай хуьшдеревоз.

Э эхир 30-муьн ве сер 40-муьн салго у нуьвуьсдени е ченд очеркго э газет тати, омбордекиш эз зиндегуни жофокешгьой дигьбон ве е ченд ихдилотго. Эз угьо г1эйри, бэг1ьовой ченд салгьойге, ведироморени сборник нуьвуьсдеигьой эн у ве повесть «Муьгьбет.луьгьо»³ э комигьоревоз ки у нэг1лети сохдени куьгьне ве пес мунде г1эдотгьоре, г1ээлхэнд дошдени ихдиёригьой зенгьоре ве бурмундени буьлуьнд вероморени дануьсменди эн угьоре.

Белкем эз тараф вердуьши сениг1эт э у нуьвуьсденго дебируьтгеш кемсуьгиго, оммо угьо бируьт бараси э торих параменд бирен прозай тати. Эз у нуьвуьсдеигьо х1ээ оморембу хундегоргьоре, чуьнки э угьо бурмунде оморембу дузгуне тегьер келе дегнишигьо, гирошдембируьтго э зиндегуни дигьбонгьой Дог1исту, барасигьой тозе зиндегунире. Э 30-муьн салго у темаго бируьт генеральные темаго э литературай Дог1исту⁴.

Гьер писатель мивихд эри хуьшде тегьер нуьвуьсден фикиргьой хуьшдере, гьемчун жовоне нуьвуьсдегор тати Х. Авшалумов вихдени эри хуьшде рэхь литератури юре.

Параменд бирен нуьвуьсдеигьой эн уре э 40-муьн салго пес шенд, сер гуьрде омого Буьзуьрге довг1ой Ватани.

«Довг1о межбур сохди мере эри дегниш сохде г1ээлеме э шимшилевоз, нерме «куьрси» корсох г1илмире э егьер г1этлуьиревоз. Ме г1уьллугь сохдембируьм заместитель эн командир шимшиллуье эскадрон г1этлуьи. Дуй гиле э сер егьер яралуй бирем. Эз довг1о бэг1ьдо те 1955 сал кор

¹ Песдего, э 1938 с. э у материал гуьре нуьвуьсде оморени ихдилот.

² Миши Бахшиев. «Э пушон жергей г1овхо», «Дагправда», 22 декабрь 1963 с.

³ Сборник ихдилотго. «Вохурден э си чешиме», Москва. Россия Совети, 1960 сал; «Чуьтам ме-дуборе зинде биремге», М-кала, Даггиз, 1961 сал.

⁴ Очеркгьой литературай совети Дог1исту. Махачкала, Дагкнигоиздат, 1957 сал, велг 97.

сохдем военный корреспондент», — нуувуьсди хуьшдени ю э пушойгофи э сборник «Чуьтам ме дуборе зинде биремге». ¹

Иллогьки нуувуьсдеигой Хь. Авшалумов параменд бирени эз довго бэгдо, э дуьнмуьн нимей 50-муьн салгьо. Э и взхдгьо реализмаь социалисти муьхькем офдени жигей хуьшдере ве буьлуьнд вероморени эз идейный тараф проза нуувуьсден э Догьисту. Очугь мэглюьм бирембу фирегье тегьер бурмундеи зиндегунире ве буьлуьнд верафден усдоети нуувуьсдегоргьо. Прозай нуувуьсдегоргьой Догьисту ведириморени э гьеммесоюзне мейду. ² Иллогьки проза зу параменд бире э 60-муьн салгьо, кейки вероморенуьт тозе эшгьлуье жовоне нуувуьсдегоргьо М. Магомедов, А. Абакаров, И. Керимов, И. Ибрагимов. Э Гзрей эн угьо, диеш ярашмиш дорени нуувуьсдегор тати Хь. Авшалумов.

Бэгдовой довго, иллогьки и песини салгьо, кейки партия норени э пушой гьеммей хэлгь везифей тербие дорен одоми биёвгьоре, бинелуье везифей литература бирени бурмунден гуманизмаре, чигьрет верзирение игидгьоре.

Эри верасире гуманизмаре э литературай совети Догьисту келе кумеги дорени юмор тегьер нуувуьсде оморе новеллагьой Хь. Авшалумов.

Бурмунден дузгунире, жобордире ве гуманизмаь инсоньетире, овуьрденуьт муьгьбет одомухогьире ужире, чуьтаме верасире герекиге уре исэгIэт. Э гьемме нуувуьсде оморе ихдилотгьо бурмунде оморени чигьрет игидгьой девр иму, гьемме хубе хоснетгьой одомьети, желди, дуь эеки кумеги сохдеи, э темизе дуьлевоз вохурдеи, комигьоки пучгьич сохденуьт гьемме куьгьне, негьогьне ве герексуьзе гIэдотгьоре. «Ки хосдениге гIэилгьоре, у миё ветову гьемме четинигьой тербие дорен угьоре», — гьемнше вогоруш сохдени писатель, гьовхо берде эри веровунде софе одомире. Гьовхо берден э куьгьне гIэдотгьоревоз гьисди бинелуье темай нуувуьсдеигой эн у.

«Гьелемиш вохурденуьт э зиндегунь эн иму куьгьне гIэдотгьо, мешет биренуьтгьо э пушо рафдеиму, комигьоки терг сохде не оморет. Иму гьовхо берденим э гьеммей энду кемсуьгигьоревоз. Меш, чуьн писатель, эз дес ме вероморере хуно бэхш вегуьрденуьм э у гьовхо».

Эз расдиш писатель э екиш бэхшлениш нисе сохде. У лап усоле тегьер бурмундени пиёнискагьоре («Гьэьгьр»), руьхшенд сохдени э герексуьзе гIэдотгьо («Ой шобош»), хэндуьсдени э у мердгьо, комигьоки гуьфдиренуьт гIов овуьрдеи, гов дуьширен э ферма ве хугьгьоре, гуьллуьгь сохден сенигIэтгьой мерди нисдуьт («Вохурдеи э ён билогь», «Гьэьгьгьой пире Хьэсен», «СенигIэт зени»), писатель гIоси бирени эз дес ужире мердгьо, комигьоки суруле гуж сохденуьт э зенгьошу эгер зендуьтге духдер («Духдер»), руьхшенд сохдени э фегьмсуьзе-гьонмезе бюрократгьо («Чуьтам ме дуборе зинде биремге», «Хэбер ве гьингьэр»).

Хэндуьсдени энду ченд жирегьои. Надуьшмендлуь хэндуьсдени э зав. фермай молгьо фегьмсуьзе Хьэбибулло, комики песде бирени молдуьш («СенигIэт зени»), дуьлшор хэндуьсдени э пире Мамед, комиреки воисдени дуьнмуьн зен хосде («Мамед — домор тозесали»), оммо нуувуьсдегоре гIэйб оморе эз келемерд ГIэзиз, комики э келе сабуьревоз довом дорени те эхир негьогьне лектор — бюрократе («Хэбер ве гьингьэр»), гьэьгьри соегь руьхшенд сохде, хэндуьсдени э сэгьзте Шарапилов, председател колхоз («Чуьтам Шарапил Шарапилов ведешендиге гьэьгьр хуьшдере эз Шарапил Исрапилов») ве диеш, ве диеш.

¹ «Чуьтам ме дуборе зинде биремге» ихдилотгьо ве очеркгьо. Дагкиногиздат, 1961 сал.

² Инжой эни гуьфдире оморени эз товун повесть А. Аджаматов «Э сэхьрой гьуму-гьгьо» ве роман Хуршилов «Сулак свидетель».

Э гьер жиге иму шиновусденим сес писатель — гражданин, комики э хьэрекетиревоз гъовхо бердени э гьеммеревоз, комигьоки мешет биренуьт э вокурден коммунизм. Уре гьисди темаю ве э тема гуьре тегьергьой нуьвуусдениюш.

Писатель хьэрекет сохдени руз бе руз эри буьлуьнд веберде услоети нуьвуусденгьой хуьшдере ве хубте тегьер бурмунде реализмай социалистире.

Гуьнжой нуьвуусден эи у, неки гюшируьт эз гъэдотгьой реализм сатирагьой эи уруси ве азербайджани, гьемчуьн лугьонде тегьер бурмундени гъэдотгьой миллети хуьшдере. Э нуьвуусде ихдилотгьой хуьшде, чуьн шогьид гиросше гъозие-гъэдер, бэхш вегуьрдени хуьшдени писатель ве ихдилот гиросдени эз зугьунею. Унегуьре нуьвуусденгьой эи у биренуьт рач ве хундегоргьош зу верасиренуьт уре, э ёр ишуш хуб мунде хунде ихдилотгьой эи у. Э нуьвуусде ихдилотгьой писателгьой Догьисту хьохмолуье меслэхьэтчи биренуьт зиндегунни дирегоре ве эз гьлуьмуьр келете одомигьо. Оммо э ихдилотгьой Хь. Авшалумов — меслэхьэтчи жовонте бурмунде оmore. Уш ки хуьшдени нуьвуусдегори. У, чуьн писатель, гьемметерафлуь верасирени зиндегуннире ве э тиже чумгьоревоз лугьондте дениширени э зиндегунни.

Э хуьшде вечире гьемме хубе гъэдотгьой миллетире, Хь. Авшалумов девлетлуь сохди сатирай Догьистуре э тозе жирегьой нуьвуусдеиревоз.

Авшалумов нуьвуусде чуькле ихдилотлегьо (невеллагьо) мэглэношу бурмунде оморени э руьхшенд соегь, е э зарифетевоз.

Нуьвуусде эз товун активгьой дигь («Вохурден э ён билогь») счетовод колхоз Омар, секретарь сельсовет Гайдаров, председатель сельсовет Дадаев, секретарь эи партийная организация Селим, писатель э тиже гъэлем юмор хуьшдереваз бурмундени дургуне хоснетгьой хуьшденхогьни мердгьоре, комигьоки гудфиренуьт соки э зенгьо э гъэд кифлет кумеги сохде гъэмел нисе оmore. Руьхшенд соегь бурмунде угьоре, писателе воисдени гьемме мердгьо кумеги сохут э зенгьошу.

Гьер чор эи угьо, нэглети сохде менглуье шеве, пэхьни биренуьт эз гьуншигьо ве гузет сохденуьт те булутгьо пушой менге гуьрде, песде эри рафде э ён чешмей билогь эри гъов овурде.

«...Сер хуьшдере э гъэрей дуь души деберде, бедирере э зир гьултугь хуьшде сэхд гуьрде, Омар счетовод колхоз зури-зури эдее рафде, тегьер солдат э секонелуье жиге, э комнжо эз чор тараф гузети дуьшме. Ини секретарь эи сельсовет Гайдаров, терсенгогьлуь гьили-гьили нуьшди, пушой хуьшдере гуьрде э совуй лугьиревоз не бедиревоз. Председатель сельсовет Мехти, вогошдембугьо песово, ве э куледугь пэхьни биребугьо секретарь парторганизация колхоз Селим, — гьеммей энигьо вохурденуьт эеки. Угьо верасиренуьт овомишуре, игьрол сохденуьт де пэхьни не сохдени и хубе кор ишуре ве эзинбэгьдойге гьемнише рафдени эри гъов овурде эри кифлет руз».

Эхирки угьо дуьлдинж биренуьт. Дие угьо эз дес менглуье шев гъоси нисе биренуьт. Оммо Омар, хэндуьсде э фикиргьой хуьшде, дуьлшор гудфирени: «Эз расдиш, дусдгьо, чуь энтигьэе шеви!».

Эз расдиш муьгъуьжуйэ шев бу: э и шев эжиге омо у метлеб, э комики гьелемиш мешет биренуьт куьгьне гъэдотгьо.

Руьхшенд тегьер бурмунде оморени чигьрет Боби э ихдилот «Ой шо-бош». У межбур сохдени хундегоргьоре эри эз дуьли хэндуьсде ве гьемчун екем фикирниш эри сохде. «Зурбо мешет бире э шоре зиндегунни одомигьо у куьгьне гъэдотгьо. Боби эдембу э гъэруьси куьнде дусд хуьшде рафде. Имбурузине шори эз дуьли-жуни эи у бу. Гьовол-зурновчигьо зермунде гьовой лезгинкере «пойгьой» Боби эз хуьшден-хуьшде эдембируьт пэхьливуре хуно черх хурде э мейду».

Боби бирден глэжоиблуть, э хуышде домундере хуно, поисдени э миглей мейду ве сер гуьрдени э лерзире десгьоревоз эри гешде куьфгьой хуышдере. Ранг эн у суьпенж зере, пойгьой ю шуьл бисдо: вир сохди пулгьоре, комигьореки хьозур сохдебу эри шобаш сохде. «И чуй кор бисдо?! Чуй мигуют имугьой одомигьо? Мигуют ки: Пул э куьф не дери, тегьер эни глэнллегой кучеи, диромори э мейду эри вежесде... Биебур бисдорум». Фурмуш сохде э мейду дебирей хуышдере, Боби бирден чарунде ведешдени буруне куьфгьоре. Вэхд эз вэхдго гирошденге офдени пулгьоре. Э глэрусьи дебирегоргьо шэгьгэ зере хэндуьсденуьт.

Э ивэхд Боби, зердов зере ве хэсде бирере хуно, рафде нуьшдени э жигей хуышде.

Писатель эдее бурмунде чуйтам хубе ве софе хэьлгьой одомире пучгыч сохденуьтге ижире усоле глэдотгьо, кор э пули офдоренге.

Нуьвуьсдегоре дорд доре у кор. Эри чуй э ижире вэхд девр иму пул миё бу пеймуней хуьурмет инсоньети? Хуьурмет одоми жофоюни, у сохде одомире ярашуьгьуль ве глүьзетгуль. Писателе воисдени, рафде э гьэршуй куьгьне глэдотгьо, инсонгьо куьнд ве бирор бошут эеки э темизе ве софе жирегьоревоз.

Э нуьвуьсдени сотираге Авшалумов ишлетмиш сохдени гьемчун фантазиареш. Меселен, игид эн ихдилот э гьэд хов муьрдени («Чуйтам ме дубьоре зинде биремге»). Ижире тегьер нуьвуьсдени дорени уре минкини эри дире ве шиновусде гьеммере, чуй гирошденге э иловлей эн у ве кумеге сохдени зарифет соегьи эри нуьвуьсде.

Фантазия гьисдигеш, гене у дузгуне тегьер бурмунде мэглэной ихдилот хуышдере.

«Эхиринде оморени Глэзроил э кин меш, э песини нефесевоз эри берде жун мереш... (оммо ме гьич недануьсдум дире руй эн уре, э хьисобиревоз муьрдегор руй илчи худоире миё винуь)...»

Писатель знеди эз товун Глэзроил нисе нуьвуьсде, чунки у хэреб мисохд ерашуьгьи новелларе. Гьеммей ихдилот битев гирошдени э хьисореки, э хов. Одоми гьер жире ховгьош дирени. Игид эни ихдилот э хов дирени муьрдеи хуышдере ве чуйтам юре хьозур сохденуьтге эри допучунде.

Писатель гьечу верасирение тегьер нуьвуьсдени, ки хундегор бовор сохдени дургуне муьрденни гуьфдире (хови гуьфдире), оммо зиндегунире бурмундени гьисдигьоре хуно. И гьисди еки эз ужире тегьергьой нуьвуьсдеи, комики вохурде оморени э нуьвуьсдеигьой ведилуье писателгьой урусн.

«...Мере тенбирэхьне сохдут ве вегуьрдуьт эз сер кровать (де муьрде э сер кровать чи недери). Жендек ме гьеле хьикик не биребу, норутго э хори э е куьнж хуне (имугьой гьеммеекини, де е доне Глэзориш нивегуьруь уре). Э куьнж хуне, э пушой муьрде кеширенуьт пердере (чуйш бисдоге хуб нисди келете мерд-мулере, муьрдеш гьисдиге тенбирэхьне легердунде э пушой хэлгь)... Песде тен мере э тигьэтевоз шушденуьт э герме Гловевоз (э хьисобевоз э генгидин нисе дегьишденуьт санобработке не сохде), допучунденуьт э сип-сипре кефе»...

Гье хунде-хунде и новелларе зарифетгьо днеш омбор бире ве нэхэ-береки хундегоре овурде расундени э эхир ихдилот. Мидаре овурде норенуьт э ён гьовре, эз коминжо оморембу буй неме хок хори.

Э ивэхди киниге вокурдени митинг ёсире. Гоф доре оморени огьиле усдоре Дада Дадаеве. Муьрде гьечу дануьсдебу «и огьиле сипре сер бургьо гьейсэглэз мигуь э хэлгь е ченд лоигьуье гофгьо эз товун ю». Бирден усло ведешден эз куьф хуышде е ченд верэзгь когьоз, э коминжо вебу э машинке зере хэтгьо ве сер гуьрд у э митинг ёси эри хунде отчётный докладе э товун бегьем сохдеи плангьой вокурдеигьой идорешуре.

Э ёр овордени нумгъой е ченд пушолуье корсохгъоре, э у хъисоб — эн мереш.

— «Бегем э руз келе шори, енебуге э беде руз когъозсуьз одоми ниофу е-дуь лонгълуье гоф э мэГреке эри гуфдири?»

Бегем одомигъо кем дануьсденуьт хубе, раче, мигъревуне ве дуьлверовуне гофгъо? — эдембу э муьрде жигей хуьшде веровурд сохде меит. Бирден муьрде омбор мэхьтел мунде, шиновусденге сес хэндей одомигъоре. Угъо эжигей гиристе эдембируьт шэгъгэ зере хэндуьсде. Меитиш, диренге ижире коре, хэндуьсдени. Гье у хэндуьсден зинде сохд мере ве эз хов уёнмиш бире вэхуьшденуьм».

Э ижире зарифет соегъиревоз нуьвуьсдегор бурмундени ихдилот ёсире ве э гьечиревоз герекие жире у рафдени э гээршуй бюрократизм.

Хъизгъил Авшалумов, дарафде э овхьолет зиндегунни, верасирение жире бурмундени гьер тараф энуре. У кумеги сохдени э нуьвуьсдегор эри бурмунде жире бе жире хосиетгъо ве чигъретгъоре. Гуйге е тикей зиндегунире веугурди дешенде э кннг. Эз расдиш, мэГэной ихдилотгъо: «Уьлуьм зенгъо», «Вохурден э ён билогъ», «Домор келе зеп Фатме», «СениГэт зепи», «Хэбер ве гьингъэр» ве угъонигеш гьисдуьт гьегъингъэте гъозне-гъэдергъо, веугурде оморотгъо эз зиндегунни. Угъо нуьвуьсде оморот лап верасирение тегьер ве хундегоргъоре хъэз оморенире хуно. Унегурде ихдилотгъой эн уре омборгъо э эшгъэвоз хунденуьт. Писателе гьисди е хубе тарафигеш: у нуьвуьсдени ихдилотгъо ве очеркгъой хуьшдере э дуь зугъун, уруси ве тати.

«Нуьвуьсденгъой Хь. Авшалумов эз угъойге омбор бешгъэют, гьемеше тозеют, зиндегунни гьисдигъоре хуно бурмунде оморе, тиж ве хьохмолуьни гьер келмей гоф ю», — нуьвуьсди эз товун эн у писатель Д. И. Трунов. Негъогъ не гуфдири э вэхд декадай Догъисту э Масков, э меслэхэйти норенге нуьвуьсденгъой писателгъоймуре, председателе Союз писателгъой РСФСР хь. Л. Соболев, ки е ченд ихдилотгъо «Вохурден э ён билогъ», «Гъэгъргъой пире Хъэсен», «Хэбер ве гьингъэр» лап энтигъэют, оммо ихдилот «Чуьтам ме зинде биремге» — ухшеш зере э нуьвуьсденгъой Твень.

Хь. Авшалумов гьемчун гьисди хубе очеркист. Гьеле те довгогъо нуьвуьсдембу у очеркгъо. Кор сохден э редакцияй газет талаб сохдембу эзу эри гьемметарафлуь шинох бире э зиндегунни хэлгъэвоз ве у омбор мигешд районгъоре. Писатель нуьвуьсдени э жире бе жире темагъо: э товун дусди хэлгъгъой улкей иму («Гээрусь уруси»), эз товун жоборде жофой одомигъой иму («Э кифлет игид»), эз товун тэгГрифменде зендогъи («Зен-догъи»). Э очеркгъой довгои эн у бурмунде оморени фурмуш небирение рузгъой Буьзуьрге довгоий Ватани («Гьирмизине гуьльгъо» ве «Тегьер билогъ рихде глэрсгъо»), эз товун зиндегунни хэлгъгъо чуьтам буге те революция («Зен-догъи») ве диеш, ве диеш.

Гьемме очеркгъой эн у нуьвуьсде оморот эз товун зиндегунни ве коргъой жофокеше одомигъой совети. Омбордеки очеркгъореш у нуьвуьсди э рафде жигегъой хуьшде. Меселен, рафде э Рутул, комики вери э гьундурде догъгъо, Хь. Авшалумов шинох бирени э кифлет е пире догълуьревоз, глэрусь комики бу духдер урус ве э унжо нуьвуьсдени очерк хуьшдере «Глэрусь уруси».

Э Хасавюрт Хь. Авшалумов шинох бирени э е бэхдевере кифлетевоз, комики дошдет е веровундет е ченд етимгъой эн ченд жире милетгъоре. Инжо у нуьвуьсди очерк хуьшдере «Глэйлгъой кес». Очеркгъой эн у эз рач нуьвуьсден ухшеш зеренуьт э ихдилотгъо ве новеллагъо. Гьер очерк эн уре гьисди мэГэною ве хуб бурмунде оморе чигъретгъо ве хосиетгъо. Эз гьемме рачте нуьвуьсде омори очерк-новелла «Глэрусь уруси».

И очерк нуьвуьсде оморе э глүьзет учительницай уруси Надежда

Петровна Гусейнова, комики эри гьемишелуьги оморигьо эри зигьисде э дуре аул Рутул. Паздегь сал пушо эри пире Невруьз оморени хэбер, ки чьуклен кук ю эдее оmore гуфдире э зен урусиревоз. Гурунде фикиргьо шиши косибе келе мерде. «Эйчү бу уре зен уруси? — вегоруш мисохд у гьербо. — Урус нидануь зугьун ве гэдотгьой имуре. Миёв мивинуь пире сергьоймуре ве гьундуьре догьгьоре, пезде мивогошдге мирав э Уруснет хуьшде. Хуб мибисдо эгенер мивогошдге тэьно, егилейге худо меёро, кук имуреш мивегуьруь миберуь э хуьшдеревоз. Чутьам гуфдире-нуьтге э метелегьо: «Гуселеш рафд, расереш берд». Оммо негьогьи бируьт и дуьлесдигьой эн у.

Авшалумов дануьсд э е-дуь велгевоз бурмунде хубе коргьо ве хоснетгьой учительницаре, чуйн ишуьгьменде муьгьбетдор э кин одомигьой дуре аул ве гьинормендигьой эн уре. «Эри ме оmore, туь эз де жигейге не оmoreй, гьемише зигьисдей э имуревоз, енебуге э куйнде гьуншиму», — дуьлверовуни сохде, э мигьревуниревоз гуфдирени келе мерд эз гэрүс хуьшде. И гофгьо эри Надежда Петровна зьд бу эз гьемме буголюье бэхшгьо.

Очеркгой вэхд довгои «Гьирмизине гуьлгьо» ве «Тегьер билогь рихде гэрсгьо», нуьвуьсде оmoreтгьо э товун четине салгьой Буьзуьрге довгьой Ватани, хунде оmoreнуьт тегьер гимн рачи, жовони эн зенгьо.

Э очерк бурмунде оmoreнуьт дуь девргьо, гирошде девр, кейки э дигьбонгьой гуьзеле хоригьой Крым огьоеи мисохдут зулумкоре беггьо не хонгьо ве тозе девр, э же сэхьиб девлетлуье хоригьой Крым бирет одомигьой советиму, вераюнденуьтгьо уре э емишбогьгьо не онгурбогьгьоревоз, э муьгьужуьзе курортгьоревоз.

Бурмунде э гечиревоз дуь жире тефигьэтире, писатель ихдилот сохдени эз товун зен-патриот, нум комики мунд мэгьлуьмсуьз, комиреки куьшдуьт немцгьо ве эз товун гьэмлуье гьул жовоне, раче Диляр-Бикеч, комики муьрдгьо э хэзем хунхуре хон Крум-Герей.

Хори, месд биригьо эз гэрсгьой гьэмлуье жовоне гьул Диляр-Бикеч ве эз герме хун духдер совети, пуч бисдогьо э куйндигьой Симфи-рополь, гьисди софе буьзуьрге хори хэлгь советиму «эз Масков те дуре муьлгьгьо, эз догьгьой эн юг те дерьёгьгьой север», — гуфдире оmore э очерк.

Писатель нуьвуьсдени гьемчун очеркгьо: «Э кифлет игид», «Зен — догьн», комигьоки э раче жирегьоревоз гуьнжунде оmoreт. Усдо э шориревоз нуьвуьсде эз товун одомигьо, э комигьоревозки ю вохурдени.

У игидгьой ихдилотгьо ве очеркгьой хуьшдере бурмундени чутьам эшгьтуь ве э желдиревоз кор сохденуьтге э производство.

Творчествой Хь. Авшалумов гьертарафлуьни. У синемиш сохдени гьувот хуьшдере э нуьвуьсденуь дуьруьжде чигьо. У нуьвуьсди повестгьо: «Куьшди хьомоли» ве «Духдер нэхирчи».

Э повесть «Духдер нэхирчи» у очмиш сохде, бурмундени дуь жире зиндегунире эз торих Догьнсту — усоле овхьолет косибе могьлуьгь татгьой дигь Муьшкүьре, домундебириуьтгьоре э зир муьре гьоширгьо. Э повесть гьемчун эеки э зиндегуни дердименде косибгьой дигьевоз бурмунде оmoreни зиндегуни хуьшдени нуьвуьсдегориш, комики веромори э гэрэй эн угьо.

Гене э повесть бурмунде оmoreни вэхьшие хоснетгьой ковхой дигь Гьомуил, бирэхьме хьэйву Илогьу — «чумгьо ве гушгьой ковхо» ве хьэрмэхь эн угьо — раби. Омборе гуж сохдет угьо э хэлгь ве тигьи сохдет хун эз ченд гьовунсуьзгьоре. Э гьэршуй эн угьо поисденуьт гьовхобергьой азади Сосун, желде Рэхьмон, раче Пери, дануьсменде пире мерд Шелбет.

Авшалумов э дузгуне тегьеревоз бурмундени чуйтам расирениге э могоьлугъ дигъ Муьшкунъ беде хэбергой «Ориней хуни» 1905 сал ве хэ-рекетигой гьовхобери жофокешго э гээршуй падшоиб'ети.

Оморе расирени эхирвэхд эн Гьомуилиш. Э гъэд хуней хуьшдеш у э терс ве лерз домунде. Вир сохдени сокити хуьшдере. Э дигьбонигь расирени хэбер, чуйтам ранжбергой Уруснет сухунде хунегой Гоширгьоре э глэрешу бэхш сохденуьтге муьлкгьо ве тэхуьлгьой эн угьоре. Э лэ-глэй жэгиймет офдоребу нум эн Ленин, угьо дануьсдембируьт хори миё бу гуьфдире эн гьуллугъ сохдегор, эри довго ве дердгьо миё биёв гуьфдире эхир.

И повесть гьечу ярашуьгьлуь нуьвуьсде омори эз зиндегунни хэлгь, ки асант ве верасиренини эри хундегор.

Эз гьейсэглэтинэ зиндегунни колхозгьо нуьвуьсде омори юмор соегъ повесть «Куьшди хьомоли». Э повесть бурмунде ве руьхшенд сохде оморени э куьгьне феодально-патриархальный глэдотгьоревоз дениширен э зенгьо.

Э куьгьне девргьо эгенер у мерде кук нибисдоге, духдергьо денгьш гьисдуьтге, гене хунде оморембу хьомол (глэйлсуьз). Писатель э и нуьвуьсден хуьшде дербедегун сохдени у вэхьшиэ глэдотгьоре, комигьоки беднум мисохд софе нум зенгьоре.

Омбор пес мунде тегьер бурмунде оморе чигьрет пире Шевруьт, комиреки бу хьофд духдергьо, оммо е глэйллей наринеш небу. «Эгенер ме бебе бируьмге, глэйлгьой ме э сер килэхь мивонорут, оммо сефирги нидегурдуьт», — гьэгьрелуь мигуьфди Шевруьт. Гьемме имидгьой эн у бу куьшди, комиреки шев э хьэлов дегешденгеш нивекенд. Э куьгьне девргьо мигуьфдируьт: куьшди бесдуьгьоре худо кукиш мибэхшув. Унегуре э хьитиётиревоз мидошд у куьшдире.

Зарбечи колхоз, раче Марал омбор думит микеши эз товун жире неверасиренгой бебешу. Э хьол духдер хуьшде дебу дедешу — Хонум, комики зиндегунире дуз верасирембу. У хьэрекет мисохд эри э сер венгесде шуьвер хуьшдере, ки хьофд духдергьой ю миверзуь гуьфдире э ченд небуде кукгьош.

Э нуьвуьсденгой хуьшдеревоз писатель бурмундени, ки зенгьо мидануьт звер бире гуьфдире эз кими килэхь верне мердгьо.

Э мэглэной эни повесть гуьре нуьвуьсде оморени пьеса «Куьшди хьомоли», комиреки норени омборе гилегьо э сегней театр тати. Кембиш кемсуьгигьо деруьтгеш э пьеса, гене мибу гуьфдире, ки гуьнжой нуьвуьсденю рачи, бурмундени муьгьбет одомихогьире, ихдилот сохдени э товун игидгьой жофо, э товун желде гьовхобери зенгьо эри ихдиёрнгошуву, э товун тозе зиндегунни коммунисти.

Э гьечиревоз, очеркгьо, статьягьо, ихдилотгьо, повестьгьо, пьесагьо ве де жирейге нуьвуьсденгьо, — нни фирегуне дануьсменди эн эшгьлуье нуьвуьсдегор тати Хьызгьил Авшалумов, комики гьисди нишонелуь чуйн писатель-журналист, чуйн писатель — гражданин.

Эз зугьун уруси чарунди
Сергей Изгияев

СЕРПОМЕ

Стихиго ве мэгнигьо

Сергей Изгияев

Хушбэхде Ватан ме	5
«О, догъгой садсали»	5
ТэҮрифлуе жофо	6
«Э тегьер паранде мипаруьм э асму»	6
Сувьбет э дулевоз	6
«Чуь бэхдевер...»	7
«Гирошдет салгьо...»	8
Э сер гьоврей шогьир	8
Эз гьэргьэ» буьлбуьл нибу	9
Овчи ве бисдончи	9
Борис Гаврилов	
Э тур кес	11
Зоя Семендуева	
Нис воисде мере дие	13
Астарей ме	13
Гьэтлуй девр иму	13
Келе рэхь	14
Шори Одом	14
Зимисду не васал	14
Васал э догъгьс	14
Биренуьт бебегьош	15
Шимшуьн Сафиов	
Эри жофо	17
Ефтэхь Шабаев	
Ме мивогордум	20
Яков Ильягуев	
У рузгьо фурмуш нибу	21
Беньямин Сафанов	
Э ен Каспи	23
Дореним шовго	23
МэгҮни духдергьой колхози	24
МэгҮни машинист	24
Гьирсиа Захарьяев	
Ишуьгь иму, Партия	25
Догьисту	25
Юмту Агарунов	
Жон севгили	27
Лазарь Амиров	
Мибисдорум ме дохьори	28
Ильэнон Рувинов	
Воруш миёв	29
Хьэнух Анисимов	
Буьзуьрге Партия	30
Амалдан Кукуллу	
Ме одоми келе хори	31
Тозе астарагьо	31
Даниа Атилов	
Валентина Герешкева <i>(дуьимиуьн часть)</i>	33

Ихдилотгъо ве очеркгъо

Миши Бахшиев		
Фикиргъой Оврум	37
Чуьни дердгъой туь, Гимром?	41
Бигьил дануьгу хэлгъ	45
Михаил Гаврилов		
Кисловодск	50

Пьесагъо

Михаил Дадашев		
Муьгъбет сохе гъуногъ	55
Михаил Рабаев		
Эдешгъо	62
Семен Юсуфов		
Жуьфде паруьстекгъо	69
Камилъ Султанов		
Одохлу эри Эльмира	81

Статьягъой гилми

Эз редактор		
Эри чъь мерд биё шуькуьр соху э худо юре зен не офири гуьфдире?	89
Людмила Авшалумова		
Иуданизм гьисди идеологией гъульети эн зенгъо	94

Монография

Зулейха Иманкулиева		
Эшгълуьбе нуьвуьсдегор Хь. Авшалумов	101

ВАТАН СОВЕТИМУ

АЛЬМАНАХ

Махачкала, Дагкнигоиздат, 1966. 109 стр.

Альманах

Советская Родина

На татском языке

Составитель *А. Семендугев.*

Редактор *С. Изгияев.*

Художествен. редактор *Е. Омельченко.*

Техн. редактор *М. Ханукаев.*

Корректор *М. Ханукаев.*

Сдано в набор 20.V-1966 г. Подписано в печать 19.VII-1966 г.
Форм. бум. 70×108¹/₁₆. Бум. л. 3,5. Печ. л. 7. Усл. печ. л. 9,8. Уч.-изд. л. 7,1.
СО2693. Тираж 1000. Цена 24 коп. Печатная бумага № 2.

Дагестанское книжное издательство Управления по печати при
Совете Министров ДАССР, Махачкала, ул. Маркова, 55. Зак. 823.

Типография им. С. М. Кирова Управления по печати при
Совете Министров ДАССР, Махачкала, ул. Маркова, 51.

Цена 24 коп.

АЛЪМАНАХ
На татском языке